

Katarína Horňáková, Svetlana Kapalková, Marína Mikulajová

Kniha o detskej reči

Venujeme svojim deťom

Kniha o detskej reči

Recenzent: Prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc.

Text: Katarína Horňáková, Svetlana Kapalková, Marína Mikulajová

Grafická úprava: Viktor Filo

Foto: Juraj Bartoš, Palo Čejka, Katarína Horňáková, Svetlana Kapalková

Obrázky: Palo Čejka

Tlač: alfaPrint, Martin

Vydavateľstvo Slniečko, Bratislava 2005

ISBN 80-969074-3-3

Dar reči je vlastný len človeku. Hoci púť medziludského porozumenia a dorozumievania pomocou jazyka trvá celý život, k najdynamickejším obdobiam patrí práve cesta od plaču novorodeniatka k prvým slovám či vetám. A keďže je dané, že sa na počiatkové dramatické kroky tohto nikdy sa nekončiaceho dobrodružstva my dospeli nemôžeme pamätať, o to viac fascináciu z postupného rečového vývinu prežívame na vlastnej koži ako rodičia prostredníctvom svojich detí.

Vedecké skúmanie osvojovania si jazyka má už svoju históriu. Prvé seriózne štúdie z konca 19. storočia súviseli s denníkovými záznamami reči detí. Táto metóda pretrvala v podstate do 50. rokov minulého storočia, keď s rozvojom záznamovej techniky, najprv magnetofónových záznamov, neskôr videozáznamov, nastal búrlivý rozvoj výskumu detskej reči. Pravda, tento rozvoj nesúvisel len s technickými možnosťami, ktoré si môže dnes vyskúšať každý z nás, ale aj so základnými otázkami, ktoré si bádatelia vo vzťahu k osvojovaniu jazyka kladli a kladú. Odpovede na ne jednak osvetľujú proces rečového vývinu, no zároveň objasňujú širšie súvislosti: veľmi silná je napríklad predstava, že schopnosť porozumieť reči a tvoriť rečové prejavy je človeku geneticky daná, príťažlivý je aj predpoklad, že rečový vývin jednotlivca akoby zhruba kopíroval rečový vývin ľudstva.

Pre každého rodiča je však jazykovo vesmírom predovšetkým jeho dieťa. A ako v ostatných ľudských činnostiach, ani pri osvojovaní jazyka nemusí ísť vždy všetko podľa modelového predpokladu. O to potrebnejšia je v takýchto prípadoch pomoc odborníka.

Knižka, ktorú čitateľ či čitateľka práve drží v rukách, je na Slovensku priekopníckym činom. Systematické skúmanie neproblémového rečového vývinu sa v slovenskom prostredí začalo v podstate až na sklonku 90. rokov 20. storočia a nemalou mierou ho iniciovali práve autorky. Katarína Horňáková, Svetlana Kapalková a Marína Mikulajová sú rozhladené odborníčky a skúsené mamičky, ktorým spojenie profesionálnej a rodinnej odbornosti pomohlo pri tvorbe veľmi užitočného čítania. Cesta osvojovania jazyka, v tomto prípade už celkom konkrétne slovenčiny, sa v ich podaní stáva živým náučným chodníkom so starostlivo naplánovanými zastávkami na poučenie i oddych, na ktorom sú všetky tri spoľahlivými a vtipnými sprievodkyňami, a to aj vtedy, keď treba podať pomocnú ruku.

Želám tejto veľmi potrebnej knižke, ako aj vám, milí čitatelia, príjemné a užitočné spoločné putovanie...

Daniela Slančová

Predslov	5
Úvod	8

Kapitola 1:

Komunikačné stratégie	14
-----------------------------	----

Prvá časť – Stratégie zamerané na dieťa alebo z očí do očí	14
Druhá časť – Stratégie ľahšieho porozumenia alebo reč tela	21
Tretia časť – Stratégie výmen alebo raz ty, raz ja	23
Štvrtá časť – Stratégie nových pojmov alebo nálepky	26
Piata časť – Stratégie rečového vzoru alebo modelovanie	28
Šiesta časť – Stratégie konverzácie alebo otázky a odpovede	30
Minitest komunikačného partnera	33

Kapitola 2:

Vývin a stimulácia reči	36
-------------------------------	----

0 až 8 mesiacov – Obdobie nezámernej komunikácie: Max	36
8 až 12 mesiacov – Obdobie zámernej komunikácie: Dorka	50
12 až 18 mesiacov – Obdobie prvých slov: Ninka	63
18 až 24 mesiacov – Obdobie dvojslovných spojení: Miško	74
24 až 30 mesiacov – Obdobie rozvitých viet: Andrejka	86
30 až 36 mesiacov – Obdobie súvetí: Jurko	97

Kapitola 3:

Podme spolu čítať alebo aj o tom, ako vybrať vhodnú knihu	112
---	-----

Kapitola 4:

Poruchy reči: keď vývin reči neprebieha, ako by mal	122
--	-----

Je porucha vývinu reči vážna vec?	122
Nesprávna alebo chybná výslovnosť hlások (dyslália)	123
Oneskorený vývin reči	124
Dieťa s narušeným vývinom reči (dysfáziou)	125
Dieťa so zaostávaním v rozumovom vývine (mentálnou retardáciou) ...	125
Dieťa s autizmom	126
Dieťa so sluchovým postihnutím	127
Dieťa s detskou mozgovou obrnou (DMO)	128
Dieťa s rúžštepom pery a/alebo podnebia	129
Vývinová neplnulosť alebo zajakavosť	129
Niekoľko slov na záver	130

Kapitola 5:

Fórum alebo najčastejšie otázky rodičov	134
---	-----

Problémy s výslovnosťou	134
Dieťa a televízia	136
Časté zápaly stredného ucha a vývin reči	138
Nosohltanová mandľa a reč	139
Bilingvizmus – áno či nie?	140
S cumlíkom alebo bez?	144
Čo so skrátenou jazykovou uzdičkou?	146

Malý slovník odborných pojmov	148
Použitá literatúra	154

Úvod

Kníh o deťoch so zameraním na rôzne vývinové oblasti je dnes na trhu veľa. Avšak kníh určených rodičom, ktoré sa venujú problematike vývinu reči a jeho podporovaniu, je len nepatrná časť. To bol aj dôvod, prečo sme sa rozhodli túto knihu napísať. Naša kniha je však vo viacerých ohľadoch ojedinelá. Posúďte sami...

V čom je naša kniha iná ako tie ostatné?

- Prináša prehľad efektívnych komunikačných stratégií, o ktorých sa u nás doteraz nepísalo.
- Vychádza z výskumu slovensky hovoriacich detí a nie je prekladom cudzojazyčnej literatúry, ktorá často nezodpovedá tomu, ako vývin reči u našich detí prebieha.
- Ponúka vám praktické návody a rady, ako pracovať s dieťaťom, ktoré sú overené v logopedickej praxi.
- Autorkami sú tri ženy matky s rôznymi teoretickými znalosťami a praktickými skúsenosťami. Každá z nich vložila do knihy kúsok seba: jedna priniesla dlhoročné skúsenosti z oblasti výskumu detskej reči a teoretické znalosti v oblasti porúch reči u detí; druhá vychádzala zo skúseností, ktoré získala pri (zatiaľ) jedinom) výskume vývinu reči u slovensky hovoriacich detí, ako aj z vlastnej logopedickej praxe; tretia ponúkla najnovšie poznatky z oblasti vzdelávania rodičov, ako aj praktické skúsenosti, ktoré získala pri práci s rodičmi nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí.
- Ako príklady sú uvedené autentické výpovede detí a ich rodičov. Preto je pravdepodobné, že budú blízke aj vám.

O čom je naša kniha?

- O tom, ako sa vyvíja reč a komunikácia dieťaťa od narodenia do troch rokov, čo pre ich rozvoj môžu urobiť rodičia a ako majú postupovať.
- Je o efektívnych komunikačných stratégiách, ktoré podporujú vývin reči.
- Je o tom, ako každodenne rozvíjať schopnosti dieťaťa – v zmysluplných hrách, pomocou kníh a v bežných aktivitách – bez toho, aby ste robili niečo „navyše“, čo vás alebo vaše dieťa zataží.
- Je tiež o tom, ako pomôcť deťom, ktoré zaostávajú vo vývine, doháňať rovesníkov.

Ako vznikla naša kniha?

Knihu sme písali ako praktickú príručku. Nevychádzali sme však len z praxe. Chceli sme pretlmočiť najnovšie vedecké poznatky tak, aby boli využiteľné v praxi. Opierali sme sa o mnohé zahraničné výskumy, ako aj o výskum detskej reči, ktorý uskutočňujeme od roku 2001 v spolupráci s Univerzitou Komenského a Prešovskou univerzitou. V tejto knižke sú spracované viaceré výsledky tohto výskumu. Čerpali sme tiež z vlastnej odbornej praxe, z tréningu rodičov detí, ktorý vedieme v Bratislave, ako aj z otázok rodičov, s ktorými sa často stretávame nielen v praxi, ale aj pri neformálnych stretnutiach v materských centrách, na internetových stránkach alebo stránkach rôznych časopisov.

Pre koho sme túto knihu napísali?

- Pre všetky mamy a tatov, babky a dedkov, tety a ujov, opatrovatelky, učiteľky predškolských zariadení a ostatných ľudí blízkych dieťaťu s normálne sa vyvíjajúcou rečou, ktorí chcú viac vedieť a viac robiť pre vývin dieťaťa.
- Je pre rodičov, ktorí majú pochybnosti, či vývin ich dieťaťa prebieha tak, ako má, a hľadajú potrebné informácie.
- Je pre rodičov dieťaťa, ktoré zaostáva vo vývine, a ktorí chcú vedieť, ako mu pomôcť.
- Je príručkou pre účastníkov tréningu rodičov detí s poruchami reči.
- Je pre odborníkov, ktorí sa zaoberajú diagnostikou a terapiou porúch reči v ranom veku – pre logopédov, špeciálnych a liečebných pedagógov a psychológov, pretože opísané komunikačné stratégie sú efektívne nielen u normálne sa vyvíjajúcich detí, ale tiež (a predovšetkým) u detí s poruchami psychického vývinu a s poruchami reči.

Ako čítať túto knihu?

- Základ nášho prístupu je opísaný v prvej kapitole, ktorá vám predstaví „efektívne komunikačné stratégie“.
- V druhej kapitole vysvetľujeme, ako prebieha vývin reči a komunikácie. Prvé tri roky života sme rozdelili do šiestich období, takže čitateľ si môže vyhľadať obdobie, ktoré ho zaujíma. V každom období opisujeme vývin širšie, nehovoríme len o reči. Ďalej nasledujú vhodné „komunikačné stratégie“ pre daný vek. Nakoniec odporúčame hry, hračky a činnosti na rozvíjanie reči a komunikácie.
- Tretia kapitola je celá venovaná knihám pre deti najmladšieho veku a tomu, ako ich s deťmi čítať.

- Štvrtá kapitola obsahuje stručné informácie o poruchách vývinu reči.
- Piata kapitola prináša odpovede na otázky, ktoré najčastejšie zaujímajú rodičov.
- Slovníček na konci knihy vysvetľuje odborné pojmy.

Kto sú autorky tejto knihy?

Mgr. Katarína Horňáková vyštudovala logopédiu na Univerzite Komenského v Bratislave. Ďalším štúdiom na Torontskej univerzite v Kanade získala licenciu na prácu logopédky v tejto krajine. Počas svojej praxe v zahraničí viedla vzdelávacie kurzy pre rodičov detí s poruchami reči a venovala sa problematike logopedickej diagnostiky a terapie detí od narodenia do 6 rokov. Na Slovensku v tejto práci pokračuje: vedie komunikačné kurzy pre rodičov a snaží sa o propagáciu tohto prístupu v našich podmienkach.

Mgr. Svetlana Kapalková, PhD., je logopédka. V súčasnosti prednáša na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave kurzy o vývine reči, diagnostike a terapii porúch reči v ranom veku a pracuje v logopedickej poradni so zameraním na túto problematiku. Má prax vo vedení skupinovej i individuálnej logopedickej terapie. Je jednou z iniciátoriek výskumu vývinu detskej reči na Slovensku. V roku 2004 založila vydavateľstvo Slniečko s cieľom vytvárať „múdre knihy“ pre deti a ich rodičov a je aj autorkou viacerých detských kníh.

Doc. PhDr. Marína Mikulajová, CSc., je docentkou Univerzity Komenského, prednáša kurzy o vývine detskej reči a o poruchách reči u detí. Venuje sa výskumu detskej reči v norme a patológii a je autorkou mnohých vedeckých a odborných prác na danú tému. Pracuje tiež vo Vysokošpecializovanom ústave pre deti s poruchami reči a učenia Dialóg, spol. s r.o., v Bratislave, kde vedie metodické kurzy pre odborníkov. Od roku 2004 na pôde tohto ústavu organizuje tréning rodičov detí s poruchami reči.

Rady by sme poďakovali:

Prof. PhDr. Daniele Slančovej, CSc., za recenzovanie a jazykovú korektúru rukopisu a tiež za predslov k našej knihe, ktorý je výrazom dlhoročného priateľstva a spolupráce. Mgr. Hanke Lacikovej za odborné pripomienky z oblasti vývinovej neplynulosti a zajakavosti. Vždy sa máme čo nové učiť. Rodičom a ich deťom, s ktorými sa denne stretávame v našej odbornej praxi a ktorí nás neustále obohacujú o praktické skúsenosti a návody, ako riešiť každodenné problémy. Ste pre nás neustálou motiváciou. Rodinám, ktoré nám dovolili

vstúpiť do svojho súkromia počas výskumných pozorovaní. S vašou pomocou sme o niečo múdrejšie. Naším rodinám za podporu a pomoc počas písania tejto knihy. A v neposlednom rade našim vlastným deťom za inšpiráciu nielen pri písaní tejto knihy, ale aj v každodennom živote.

Autorky (ktoré sú aj mamy)

Marína Mikulajová, Katarína Horňáková, Svetlana Kapalková

Kapitola 1
Komunikačné stratégie

V tejto kapitole predstavíme niekoľko postupov – stratégií, ktoré vám pomôžu stať sa **efektívnym komunikačným partnerom** svojho dieťaťa, nech je na akejkoľvek vývinovej úrovni. Možno mnohé z nich už intuitívne používate. Pridajte k svojmu repertoáru ešte niekoľko stratégií a odmenou vám bude úsmev, nové slovo alebo aj dlhá veta z úst vášho dieťaťa. Veľa šťastia!

Prvá časť Stratégie zamerané na dieťa alebo z očí do očí

Komunikačné stratégie zamerané na dieťa sú univerzálne a využívajú sa v každom vývinovom štádiu. Pomocou týchto stratégií vytvoríte priaznivé ovzdušie na komunikáciu a dozviete sa viac o svojom dieťati a jeho schopnosti komunikovať.

Povedzte si to z očí do očí

Skúste byť na päť minút dieťaťom a pozerajte sa na svet z jeho perspektívy. Lahnite si na zem, poobzerajte si svet okolo seba a porozprávajte sa s niekým z tejto pozície. Nezdá sa vám všetko vzdialené? Ako sa cítite, keď sa k vám ozývajú „zhora“? Ako dobre vidíte tváre iných ľudí, pohyby ich pier a jazyka?

Priblížte sa k dieťaťu a buďte mu **tvárou v tvár**: skloňte sa k nemu, vyložte si ho do lona alebo sa posadte vedľa neho. Priblížte sa k nemu tak, aby vám videlo tvár – váš pohľad a vaše ústa.

Prečo sa znížiť na úroveň dieťaťa?

- Dieťa bude vedieť, na čo sa práve pozeráte. Bude lepšie vidieť, ako pohybujete perami a jazykom pri vytváraní zvukov reči a slov.
- Na druhej strane, budete lepšie vidieť svoje dieťa. Budete cítiť jeho zrýchlený dych, keď je šťastné. Budete vidieť jeho oči a pohľad. Budete počuť jemný výdych vyjadrujúci súhlas. A keď budete naozaj blízko, budete počuť aj tlkot jeho srdca, ktorý vám napovie, ako sa mu páči rozprávka, ktorú mu rozprávate.

Okrem toho vaše dieťa bude mať pocit, že hovoríte „s ním“ ako s priateľom a nie „na neho“ ako na podriadeného. Skúste to a uvidíte, čo nové sa o svo-

Tvárou v tvár

jom dieťati naučíte. Veľa rodičov pokladá túto malú zmenu pri komunikácii so svojimi deťmi za zázračnú. Ktovie? Možno aj vy zažijete malý zázrak.

Maxov otec sa rád so synom rozprával, hoci Max zatiaľ vedel vydať len niekoľko zvukov. Maxov otec sedel v kresle, pozoroval syna a komentoval, čo práve Max robil. Max ticho pozeral zdola na otca a skúmal hračky vo svojom okolí. Potom si otec vyložil Maxa do lona spolu s ovečkou, ktorú práve obliezval. Otec mu vysvetľuje: „Ovečka. Bé-bé.“ Max sa zadíval na otcove ústa a dotkol sa jeho pier. Otec zopakoval: „Bé-bé.“ Max s úsmevom na tvári chytil otcove ústa. A potom sa začala hra. Otec povedal „bé-bé“ a Max mu chytil ústa. O chvíľu už aj Max otváral ústa tak, ako to robil jeho otec.

Počkajte ešte chvíľku

Ďalšia stratégia, **čakanie**, nie je ľahká, lebo dospelí intuitívne vypíňajú prázdne miesta. Chcú dieťaťu pomôcť, a preto mu kladú otázky, nabádajú ho na odpoveď a keď dieťa nereaguje, tak odpovedajú namiesto neho. Výskum ukazuje, že rodičia v priemere čakajú na reakciu dieťaťa jednu sekundu. Po nej svoju otázku zopakujú, spýtajú sa inak alebo odpovedia za dieťa. Dieťa, ktoré si len osvojuje reč, potrebuje omnoho viac času.

Ak dáte dieťaťu čas na vyjadrenie myšlienok a potrieb jeho vlastným spôsobom, naučíte sa o ňom veľa nového. Čakaním mu dáte príležitosť komunikovať a použiť komunikačné schopnosti, ktoré už má.

Nerobte všetko za dieťa!

Počkajte, skôr ako vyložíte dieťa na hojdačku.

Počkajte, skôr ako mu dáte ďalší kus keksika.

Počkajte, skôr ako zapnete televíziu.

Počkajte, skôr ako mu opäť hodíte loptu.

Počkajte, skôr ako nafúkate balón.

Ak počkáte, dieťa vám ukáže, čo chce:

výrazom tváre alebo pohľadom, pohybom tela alebo ruky, prstom, gestom, zvukom alebo slovom.

Ak si myslíte, že čakáte dosť dlho a vaše dieťa aj tak nevyjadrilo svoju potrebu alebo myšlienku, skúste to znova. Tentoraz počítajte v mysli pomaly do

Čakanie

desať (alebo aspoň do päť) a dieťa pozorujte. Jeden, dva, tri, štyri ... desať. Zmena pohľadu? Otočenie hlavy? Pohyb rukou? Zvuk? To všetko môže byť pokus o komunikáciu zo strany „Mama, vylož ma na hojdačku!“ alebo „Tato, chcem ešte piť.“

Ak sa aj napriek vášmu čakaniu nedočkáte, nezúfajte. Aj tichý moment je moment, pri ktorom sa dieťa učí. Učí sa, že máte trpezlivosť, že sa oň zaujímate a že to, čo prežíva, je pre vás dôležité.

Dorka sa veľmi rada hojdala. Preto sa jej mama rozhodla využiť túto príležitosť na komunikáciu. Najprv Dorku poriadne rozhojdala a komentovala: „Hojda, hojda, hojda.“ Dorka sa od radosti smiala. Hojdačka sa pomaly dohodávala, ale mama ju viac nerozhojdala. Pozorovala Dorku, či jej nedá nejakým spôsobom najavo, že chce hojdačku znova rozhojdať. Dorka však v hojdačke pokojne sedela. Aj keď hojdačka už úplne zastala, Dorka v nej len sedela a pozerala okolo seba. Mama čakala. Potom Dorka zrazu pohla telom, akoby naznačovala pohyb hojdačky. Mama to pochopila ako pokus o komunikáciu a s veľkou radosťou Dorku opäť rozhojdala: „Áno, hojda. Chceš sa hojdať.“ To bol začiatok komunikácie medzi mamou a dcérou na hojdačke.

Čakanie je silným komunikačným nástrojom, pretože dáva dieťaťu možnosť vyjadriť sa jeho spôsobom. Naše mlčanie mu hovorí: „Verím, že to dokážeš. Nech urobiš čokoľvek, budem rešpektovať tvoj názor.“

Otázka: Mój syn nevydrží dlho pri jednej aktivite. Keby som čakala desať sekúnd, už by bol v inej izbe. Ako dlho mám teda čakať?

Odpoveď: Nezabudnite, že čakáte nielen na slová, ale na akúkoľvek reakciu dieťaťa – zmenu pohľadu, otočenie hlavy alebo pohyb tela. Ak dieťa reaguje ihneď, nemusíte čakať desať sekúnd. Reagujte na akékoľvek prejavy dieťaťa. Napríklad, ak sa váš syn začína mrviť na mieste, povedzte: „Už si mal asi dosť.“ a pokúste sa ho zaujať inou aktivitou.

Nasledovanie
záujmu dieťaťa

Sledujte záujem dieťaťa

Záujem dieťaťa je východiskom ďalšej komunikačnej stratégie – **nasledovanie záujmu dieťaťa**. Keď sa dieťa o niečo zaujíma alebo na niečo pozerá, je pravdepodobné, že na to aj myslí. To je najvhodnejšia chvíľa na poskytnutie

slov vyjadrujúcich práve prebiehajúcu situáciu, pretože dieťa môže slová priradiť k svojim myšlienkam. Keď budete vychádzať zo záujmu dieťaťa, zvýšite šancu, že sa s vami podelí o svoje pocity a myšlienky.

Maxova mama si prisadla k synovi na zem, aby sa spolu zahrali. Mama vybrala Maxovo obľúbené auto zo škatule a začala ho tlačiť po zemi, aby Maxovi ukázala, ako sa to robí. Potom podala auto Maxovi. Ten si auto zobral, poprehliadal a strčil do úst. Mama na to: „Maxi, nie do pusy!“ a pokrútila hlavou. Max skúmavo pozrel na mamu a tiež pokrútil hlavou. Jeho mama využila jeho záujem a znova pokrútila hlavou. Max sa nahlas zasmial a odpovedal svojej mame opätovným pokrútením hlavy. Takto sa Max naučil so svojou mamou striedavo krútiť hlavou tak, akoby sa „rozprávali“. Tlačiť auto sa naučí inokedy.

Ako nasledovať záujem dieťaťa?

- Pozorujte dieťa. Všimnite si, na čo sa pozerá, ako sa tvári alebo čo asi cíti. Počúvajte, čo vám chce povedať.
- Potom sa zapojte do jeho hry, činnosti alebo pokračujte v rozhovore, ktorý začalo. Slovmi vyjadrite jeho momentálny záujem.

Ninkina mama si všimla, že Nina sa rada pozoruje v zrkadle. V skrini našla zopár starých sukní a klobúkov a zavolała Ninku k zrkadlu. Dala Ninke klobúk na hlavu a spýtala sa: „Zrkadielko, kto je najkrajšie dievčatko na svete?“ Nina však nepozerala na svoj obraz v zrkadle, ale na svadobnú fotografiu zavesenú na stene vedľa zrkadla. Mama využila jej záujem na rozhovor: „To je mama a ocko.“ A Ninka na to odpovedala: „Mama. Čče.“

Otázka: Mój trojročný syn prejavuje záujem o kladivá a pilky. Mám nasledovať jeho záujem aj v tom?

Odpoveď: Nasledovanie záujmu dieťaťa je komunikačná stratégia na podporu vývinu reči. To neznamená, že musíte prestať vychovávať svoje dieťa. Ak syn robí niečo, s čím nesúhlasíte (maľuje na stenu, trhá vašu obľúbenú knihu, rozbíja kladivom taniere alebo pilkou ohrozuje vlastné zdravie), použite svoje obvyklé výchovné metódy (napr. vysvetľovanie, odpútanie pozornosti, zaujatie dieťaťa inou činnosťou).

Nasledovanie záujmu dieťaťa vám pomôže vyladiť sa s ním na rovnakú vlnu dĺžku. To však neznamená, že dieťa sa bude vždy chcieť s vami hrať, deliť

o zážitky alebo rozprávať. Aj vy máte chvíle, keď si chcete sám/sama čítať knihu alebo ležať a premýšľať. Deti sú rovnaké. Nežiadajte od dieťaťa, aby hovorilo, aby po vás opakovalo alebo aby sa s vami hralo. Riskujete, že dieťa úplne stratí záujem o vzájomnú komunikáciu. Motivácia nadväzovať kontakt s okolím vychádza zvnútra. Keď dieťa bude pripravené, podelí sa o svoje myšlienky.

Čo dospelí zvyčajne robia?

Keď dospelí čítajú knihu s dieťaťom, čítajú ju od začiatku do konca, tak ako sa to robí.

Keď sa dospelí hrajú s dieťaťom, majú tendenciu vyberať hračky, navrhovať pravidlá a ponúkať nápady, ako hru hrať.

Keď dospelí krmia dieťa alebo sedia pri spoločnej večeri, sústredia sa hlavne na konzumáciu jedla – ako dieťa používa príbor, či všetko zjedlo, či rozpráva s plnými ústami.

Keď si dospelí kreslia s dieťaťom, chcú, aby sa čiary podobali na ľudí, autá a domy. Kreslia za dieťa, vedú jeho ruku alebo mu ukazujú, ako sa správne kreslí.

Keď sa stane niečo nezvyčajné – buchnú dvere, v parku sa rozplače dieťa, zašteká pes – dospelí mlčky pokračujú v tom, čo práve robia.

Keď je dieťa smutné, dospelí ho utešia. Keď je dieťa unavené, uložia ho spať. Keď je dieťa nahnevané, odpútajú jeho pozornosť.

Ako to robiť inak?

Nechajte dieťa vybrať knihu, otvoriť ju a listovať v nej. Dozviete sa, čo dieťa v knihe zaujíma.

Nechajte dieťa vybrať hračku, ktorá ho zaujíma. Pozorujte ho a nadviažte na jeho hru.

Nesústredte sa iba na konzumáciu jedla. Možno vám chce dieťa ukázať špinavé ruky, spadnutú lyžičku alebo veľkú muchu na stene. Porozprávajte sa o tom.

Nechajte dieťa s ceruzkou experimentovať. Obrázok sa nemusí na nič podobáť. Namiesto toho vám dieťa povie, čo nakreslilo.

Povedzte dieťaťu, čo sa stalo. Vysvetlite mu to, aj keď si myslíte, že tomu nerozumie. Deti sa zaujímajú o nezvyčajné veci.

Vyjadrite pocity dieťaťa slovami. Možno vám dieťa povie alebo ukáže, prečo sa tak cíti.

Opakovanie je matka múdrosti

Toto známe príslovie stopercentne platí pri rozvíjaní rečových schopností. Deti sa najlepšie učia nové slová alebo pravidlá materského jazyka, keď ich počujú a zažívajú znova a znova. Niektoré deti potrebujú počuť nové slovo alebo pravidlo 20 krát, iné 1000-krát. Vytvárajte komunikačné situácie, ktoré poskytujú možnosť na neustále opakovanie nových slov alebo viet. Neváhajte a **opakujte** ich, pokiaľ vám to vaša trpezlivosť dovolí. Dieťa sa nudiť nebude.

Dorkina mama chcela naučiť dcérku povedať „pá-pá“. Dorka už vedela zakývať rukou na rozlúčku, a tak jej mama chcela pridať k tomuto gestu slová. Dorkina mama využívala všetky situácie na učenie nových slov. Hovorila „pá-pá“, nielen keď Dorkin ocko odchádzal ráno do práce, ale aj pri odchode z návštevy, z obchodu alebo parku. Hovorila „pá-pá“ aj všetkým veciam, ktoré odkladala pri upratovaní. Kývali „pá-pá“ cez okno ľuďom na ulici. Netrvalo dlho a Dorka povedala svoje prvé „pá-pá“.

Vynikajúcim prostredím na neustále opakovanie komunikačných situácií je vytváranie rutín. **Rutina**, teda činnosť, ktorú môžeme mnohonásobne opakovať, má pre dieťa niekoľko výhod. Rutina má predpokladateľný sled udalostí a dieťa vie časom predpokladať nasledujúci krok. To mu umožňuje aktívnejšie zapájanie sa do činnosti. Okrem toho, rutina a rozhovor majú spoločné vlastnosti: točia sa okolo ústrednej témy (napr. okolo jedla, obliekania, hry s loptou, šteklenia) a rodič a dieťa si v nich vymieňajú roly hovoriaceho a počúvajúceho. Keďže sa rutina môže neustále opakovať, dieťa sa učí nové schopnosti, vrátane komunikačných schopností.

Spomeňte si na to, ako ste sa učili šoférovať alebo variť zložité jedlo. Spočiatku ste sa museli sústrediť na každý krok rutiny. Dnes sa pri nej môžete porozprávať alebo počúvať rádio. Rovnako vaše dieťa: ak sa naučí zvládať istú rutinu, uvoľňuje sa uňho kapacita na učenie nových schopností. Rutiny sú zázračným médiom!

Typy rutín

Rozlišujeme tri základné typy rutín. **Sociálne rutiny** sú hry, na ktorých sa zúčastňujete vy a vaše dieťa. Sú to prvé sociálne hry, ako napríklad hra na schovávačku pod prikrývkou, hra na naháňačku, varila myšička kašičku, aký veľký budeš?, kolo-kolo mlynské a iné. **Rutiny s hračkami** sú jednoduché

Opakovanie

Baran – baran – buc!

Medzi denné rutiny patrí aj kúpanie.

činnosti, pri ktorých manipulujete s predmetmi alebo hračkami (napr. fúkanie bublín, stavanie veže z kociek, nafukovanie balónov, kreslenie tváre). Tretím typom rutín sú činnosti, ktoré opakovane vykonávate počas dňa a dôverne ich poznáte. Medzi **denné rutiny** patrí napríklad jedenie, kúpanie, obliekanie a obúvanie, upratovanie hračiek, príprava jedla, nakupovanie, začínanie svetla a mnoho iných. Ak ste doteraz dieťa do týchto rutín nezahŕňali, vyskúšajte to. Dieťa vás asi spomalí, ale koľko sa od vás pritom naučí!

Prispôbte rutiny tak, že ich rozdelíte na malé kroky. Tým vytvoríte mnohonásobné situácie, pri ktorých sa vaše dieťa učí komunikovať. Dajte dieťaťu len kúsok keksu a počkajte, kým si vypýta viac. Dajte dieťaťu len jeden kus skladačky a počkajte, kým si vypýta ďalší. Dajte dieťaťu len jednu ponožku a počkajte, kým si vypýta druhú. Začnite hru varila myšička a zastavte ju uprostred. Počkajte na reakciu dieťaťa.

Miško obľuboval balóny. Jeho otec často využíval hru s balónmi na rozvoj Miškovej reči. Miško priniesol balón k otcovi, ten si ho priložil k ústam a zhlboka sa nadýchol. Potom zastal. Miško už poznal túto hru a od radosti tlieskal a kričal: „Balón fúú.“ Otec ho počúval a balón nafúkol. Potom ho podal Miškovi. Balón pomaly vyfúchal. Otec komentoval: „Neni balón. Čo urobíme?“ Miško nelenil a odpovedal: „Ešte balón.“ Otec pritakal: „Ešte nafúkame balón.“

Nezabudnite! Pridávajte slová a vety ku každému kroku rutiny. Len tak sa dieťa naučí materinskú reč. A nerobte všetko za dieťa! Počkajte, aby ste mu dali možnosť vyjadriť sa jeho vlastným spôsobom.

Druhá časť Stratégie ľahšieho porozumenia alebo reč tela

Druhá časť obsahuje niekoľko rád o tom, ako pomáhať dieťaťu rozumieť vašej reči. Nasledujúce stratégie sú všeobecné a využívajú sa na každom vývinovom stupni.

Gestá

Viete, aký je rozdiel medzi Talianom a Angličanom? Jeden rozpráva rukami, druhý nie. Ak by ich vaše dieťa pozorovalo pri vzájomnej komunikácii, asi by ho viac zaujal Talian ako Angličan. Talian totiž pridáva k toku slov aj pohyby rúk, tela a výrazy tváre, ktoré sú pre dieťa čitateľnejšie a zrozumiteľnejšie ako jeho slová. Uľahčite aj vy „čitateľnosť“ slov a pripojte k reči výstižné **gestá**, napríklad pritakanie a krútenie hlavou, privolávanie rukou „pod sem“, ukazovanie prstom na predmety a mnoho iných. Dieťa vám bude lepšie rozumieť a samo sa gestá naučí používať.

Gestá

Otázka: Počula som, že ak učíte dieťa používať gestá, bude sa oneskorovať v reči. Je to pravda?

Odpoveď: Nie. Výrazové prostriedky, akými sú gestá, mimika a pohyby tela, sú prirodzenou súčasťou komunikácie. Niektorí ľudia používajú menej týchto prostriedkov ako iní. Každé dieťa vo svojom vývine prechádza štádiom, keď používa na komunikáciu viac gest ako slov. Je to prirodzený vývinový stupeň, ktorý sa nedá preskočiť. Gestá sú pre vývin dieťaťa dôležité, lebo mu umožňujú komunikovať s okolím skôr, ako je pripravené používať slová. Preto podporovanie používania gest podporuje aj vývin samotnej reči.

Vyladte sa na správnu rečovú úroveň

Vyladenie sa na správnu rečovú úroveň je možno jedna z najdôležitejších komunikačných stratégií vôbec. Ak zaplavujete dieťa nepretržitým tokom reči zloženej z dlhých viet, dieťa vám nielen horšie rozumie, ale má aj sťažené podmienky na osvojovanie si materinského jazyka.

Je dôležité **spomaliť** tempo reči (reč však musí aj naďalej znieť prirodzene) a **prispôsobiť dĺžku viet** aktuálnej vývinovej úrovni dieťaťa. Pokúste sa hovoriť

Vyladte sa na rečovú úroveň dieťaťa.

vo vetách, ktoré sú len o krôčik zložitejšie, ako sú vety dieťaťa. To znamená, že ak je dieťa v počiatočných vývinových štádiách a vie sa vyjadrovať len pomocou zvukov a gest, poskytnite mu len jednoduché slová. Ak je dieťa na úrovni jednoslovných viet, vy hovorte v dvojslovných spojeniach. Ak je dieťa na úrovni dvojslovných viet, používajte trojslovné vety. Ak dieťa používa trojslovné spojenia, vyjadrujte sa v štvor- a päťslovných vetách so správnou gramatikou. Samozrejme, nie vždy je možné presne dodržať počet slov vo vete. Veď rozprávame prirodzene a slová nepočítame. Nezabúdajte však na toto pravidlo.

Jurkova mama vedela pohoťovo zladit' svoju reč s vývinovou úrovňou detí svojich kamarátok. Keď hovorila so svojim trojročným synom, používala dlhšie vety alebo súvetia. Keď sa obrátila na kamarátkinho jednoročného syna, skrátila svoje prejavy na jednoslovné prehovory. Pri jednej návšteve sa s deťmi rozprávala takto: „Jurko, podaj mi fľašku zo stola.“ Vzápätí sa otočila k malému Samkovi a spýtala sa ho: „Pit?“ Potom opäť k svojmu synovi: „Pozri, malý Samko je smädný. Skúsime, či chce čajík.“ Podala fľašku malému Samkovi so slovami: „Čajík. Pit.“

Keď dieťaťu nerozumiete

Vy, rodičia, rozumiete svojim deťom najlepšie – viac ako ktokoľvek iný. Napriek tomu sa stáva, že ani vy neviete rozlúštiť, čo vám dieťa chce povedať. Čo môžete urobiť?

- Vyhnite sa negatívnym hodnoteniam. Nehovorte dieťaťu „nie, to je zle“ alebo „zle si to povedal, tak sa to nehovori“ alebo „nerozumiem“.
- Požiadajte dieťa, aby slovo alebo vetu zopakovalo.
- Požiadajte dieťa, aby vám ukázalo, o čom hovorí.
- Požiadajte dieťa, aby vám to povedalo inak alebo aby vám povedalo viac.
- Vyhovorte sa na niečo iné, napr. „Nepočujem, je tu veľký hluk.“
- Priznajte porážku, napr. „Veľmi sa snažím rozumieť, ale nejde mi to.“ alebo „Prepáč, nerozumiem ti, ale môžeme to skúsiť neskôr.“
- Modelujte. Ak sa vám podarí zistiť, čo vám dieťa chcelo povedať, poskytnite mu správny rečový vzor.

Tretia časť Stratégie výmen alebo raz ty, raz ja

Rozhovor je séria výmen konverzačných rolí. Raz zastávame úlohu hovoriaceho, potom sme zasa v role počúvajúceho. Dieťa sa musí naučiť pravidlá takejto výmeny. Spočiatku sa zapája do výmen bez slov, len pomocou pohľadov, pohybov tela alebo gest. Počas vývinu sa rozhovor opiera stále viac o slová. Stratégie výmen pomôžu dieťaťu aktívnejšie zúčastňovať sa na hre alebo na vzájomnej komunikácii. Pokúste sa **vymieňať si roly** s dieťaťom najprv na „neslovnej“ úrovni. Učí sa tým dôležitú schopnosť pre budúci rozhovor – učí sa, že raz hovorí, inokedy počúva.

Medzi vhodné aktivity na podporovanie výmen patria: hra s loptou, stavanie a zhadzovanie veže z kociek, skladanie skladačky, vkladanie kociek do veďierka, ukazovanie na obrázky v knižke, miešanie džúsu a mnoho iných.

Ako si vymieňať roly?

- Zapojte sa do hry. Počkejte, kým dieťa niečo urobí (hodí loptu, buchne do bubna, zhodí vežu z kociek).
- Potom mu povedzte, že teraz ste na rade vy a rýchlo „zahrajte“ svoju rolu, aby ste dieťa nenahnevali. Potom mu dajte najavo, že je na rade. Môžete tak urobiť napríklad pohľadom plným očakávania, podaním hračky, priamou výzvou „a teraz ty“ alebo poskytnutím pomoci (posunutím ruky dieťaťa, ukázaním prstom na predmet atď.).
- Opakujte posledný krok, kým vám to trpezlivosť dovolí.

Max je ešte len malý chlapček, ale už si vie so svojou mamou vymieňať roly. Max zahrká hrkálkou. To je pre mamu výzva. Rýchlo si zoberie inú hrkálku a zahrká ňou. Max zopakuje hrkanie po nej, potom je opäť na rade mama. Takto si vedú vymieňať roly aj desaťkrát. Podobnú hru sa hrajú aj s krútením hlavy, trúbením do trúby alebo búchaním do stola. Max ešte nevie rozprávať, ale už pozná základné pravidlo rozhovoru – raz som na rade ja, potom zasa moja mama.

Raz ty, raz ja

„Viem, čo si myslíš“

Niekedy je ťažké presne vedieť, čo vám dieťa chce povedať. Je však veľmi dôležité, aby sme ocenili každý komunikačný pokus dieťaťa a priradili mu význam. Staňte sa tlmočníkmi a pokúste sa pretlmočiť, **interpretovať** všetko, o čom vaše dieťa komunikuje.

Interpretácia

Miško vybehol z izbičky za mamou. „Baga bú,“ rozrušený oznamuje mame a ukazuje na dvere detskej izby. Mama nerozumela jeho slovám, ale videla v Miškovej tvári rozrušenie, ktoré interpretovala: „Niečo sa stalo. Ideme sa pozrieť.“ Vošli spoločne do izbičky a Miško ukazuje prstom na bager. Mama pochopila a znova interpretovala: „Bager spadol z poličky. Bager urobil buch.“ Potom ešte dodala: „Nevadí. Dáme ho naspäť.“

Keď interpretujete komunikačné pokusy dieťaťa, dávate mu najavo, že ste ho počuli a že sa mu snažíte zo všetkých síl rozumieť. Učíte ho, že jeho prejavy, či už pohybové alebo zvukové, majú vplyv na jeho okolie. Táto stratégia je nesmierne dôležitá hlavne pri prechode od nezámerného správania k zámernej komunikácii (bližšie v nasledujúcej kapitole). Interpretáciou ponúkate dieťaťu správny vzor – pohyb, ktorý sa usiluje urobiť, alebo slovo či vetu, ktoré sa snaží povedať. Keď interpretujete, v podstate hovoríte nahlas to, čo si asi dieťa v danej chvíli myslí.

Ako interpretovať?

- Pozorujte dieťa. Všimajte si jeho pohľad, pohyby rúk a tela. Dobre počúvajte, aké zvuky vydáva, aké slová alebo vety sa snaží vysloviť.
- Reagujte na každý pokus o komunikáciu (zmena pohľadu, pohyb rukou, letmý úsmev, zvuk, nezrozumiteľné slovo), či je zámerný alebo nie. Priradte mu význam.
- Povedzte nahlas to, čo si asi dieťa v danej chvíli myslí. Vyjadrite to oznamovacou vetou.

Dorka rada chodievala do parku. Aj dnes sa viezla v kočiaku – smer park. Slniečko presvitlo cez stromy a Dorka žmúrila očami. Jej mama si to všimla a hneď interpretovala jej nezámerné komunikačné správanie: „Slniečko. Svetí. Dáme na hlavu klobúčik.“

Zrkadlenie bez zrkadla

Napodobňovanie alebo zrkadlenie je komunikačná stratégia vhodná pre deti najmä v počiatočných vývinových štádiách. Napodobňovaním pohybov tela a rúk, výrazov tváre alebo zvukov rozvíjame zámernú komunikáciu, hrové schopnosti, porozumenie, prvé slová. Napodobňovanie je tiež skvelá stratégia na predlžovanie refazca komunikačných výmen.

Ako napodobňovať?

- Pozorujte dieťa. Všimnite si, ako pohybuje rukami i telom a aký má výraz tváre. Počúvajte, ako sa vyjadruje zvukom aj slovom. Pozorujte ho pri hre s hračkami.
- Ihneď urobte to isté, akoby ste boli zrkadlom dieťaťa. Čakajte na jeho reakciu.

Napodobňovať je jednoduché, najťažšie je však vydržať. Nás dospelých napodobňovanie rýchlo omrzí, pre dieťa je to však nielen zábavná, ale aj užitočná hra, pri ktorej nadobúda nové schopnosti. Preto skúste ešte chvíľu vydržať a napodobňujte svoje dieťa. Ono vám dá vedieť, či ho táto hra baví alebo nudí.

Ninkina mama sa so svojou dcérou rada hrávala na zrkadlo počas jazdy v aute. Ninka vydala zvuk, napríklad „ala-ala-ala“ a mama to po nej zopakovala. Ninka túto hru poznala, a preto zvuky a slová obmieňala. Niekedy povedala „mama“, niekedy „adáááááá“, inokedy zasa „brrrrrrrr“. Mama jej bola verným zrkadlom a po Ninke všetko opakovala.

Napodobňovanie alebo zrkadlenie

Štvrtá časť Stratégie nových pojmov alebo nálepky

Ako sa dieťa učí nové slová? Najprv potrebuje skúsenosť s okolitým svetom, ľuďmi a predmetmi v ňom. Dieťa sa zoznamuje s okolím všetkými piatimi zmyslami. Poskytujte mu dostatočné množstvo rôznych podnetov – ukazujte mu predmety, hračky a ľudí, vysvetľujte, čo okolo seba vidí a počuje, nechajte ho veci ohmatať alebo ochutnať. Po skúsenosti príde porozumenie a až potom sa dieťa naučí slová vyslovovať a správne používať. Stratégie nových pojmov pomôžu vášmu dieťaťu rozumieť novým slovám a používať ich v komunikácii.

Staňte sa komentátorom

Nemusíte mať ambície na mediálneho komentátora, aby ste sa stali osobným komentátorom svojho dieťaťa. Opisujte predmety, deje a udalosti, ktoré práve pozoruje. Rozprávajte mu o tom, čo sa deje v jeho okolí.

Komentovanie

Môžete **komentovať prostredie** dieťaťa, napríklad počasie, okoloidúcich ľudí, brecht psa alebo škripanie brzd. Rozprávajte dieťaťu o tom, čo **práve robíte**. O tom, že umývate riad, periete, pozeráte televíziu, kreslíte dom a oblaky, nakladáte kocky do auta alebo že ukladáte bábiku spať. Nezabudnite hovoriť aj o tom, ako sa cítite. A môžete hovoriť aj o tom, čo **dieťa práve robí**. Pozorujte ho a rozprávajte mu o tom, že sa kúpe, tančuje, tleska a hrá, alebo o tom, ako sa teší na príchod otca domov.

Andrejkina mama komentovala okolie svojej dcérky už od narodenia. Keď ju priniesla z pôrodnice, ukázala jej celý byt a povedala jej aj to, ktorá izba sa ako volá. Ukázala jej všelijaké domáce predmety a zoznámila ju so všetkými ľuďmi. Andrejkina mama vedela, že novorodené dieťa nebude rozumieť jej slovám, ale chcela už od narodenia začať pestovať dobrý zvyk. A tak aj po dvoch rokoch Andrejku už od skorého rána sprevádzajú mamine slová. „Dobré ráno, anjelik ... Andrejka sa vyspinkala ... Umyjeme si zúbky ... Teraz sa oblečieme ... Jedna ruka, druhá ruka ...“

Nezabudnite na dve dôležité pravidlá komentovania. Prispôsobte dĺžku svojich prehovorov vývinovej úrovni dieťaťa. A hlavne: nežiadajte od dieťaťa, aby po vás opakovalo. Vy tiež neopakujete po televíznom komentátorovi.

„Nálepky“

Aby sa dieťa naučilo mená ľudí a predmetov vo svojom okolí, potrebuje ich viackrát počuť. **Pomenúvajte** ľudí a veci, o ktoré sa dieťa práve zaujíma – dávajte im „nálepky“. Pokúste sa vyhnúť všeobecným slovám, ako sú napríklad *to, tam, nejaký, robiť* a použite namiesto nich označenia, ako sú napríklad *bába, v kuchyni, veľký* alebo *búchať*. Pomenúvanie je jednoduchá komunikačná stratégia, ktorú môžete používať kedykoľvek a kdekoľvek.

Nálepky alebo pomenúvanie

Ninka, rovnako ako jej rodičia, je milovníčkou kníh. Veľa času trávi prezeraním obrázkov v knižkách. Rodičia pomenúvajú obrázky, na ktoré sa Ninka práve pozerá alebo na ktoré ukazuje prstom. „Aha! Bába ... a to je kačka ... a to sú kocky ... a to je šašo ... Aha! A to je Ninka!“ Nina s úsmevom pozrie na rodičov, potom ukáže prstom na obrázok dievčatka v knižke a hovorí: „Nina. Nina.“

Pomenúvanie však na osvojenie si nových slov nestačí. Dieťa potrebuje počuť o ľuďoch a predmetoch viac ako sú ich mená. Je dôležité, aby ste dieťaťu nové slová vysvetľovali. Prepájate, **premostíte** poznané s nepoznaným – hovorte o hlavných črtách predmetov a javov, ktoré slová označujú tak, ako by ste boli výkladovým slovníkom. Napríklad, ak učíte dieťa slovo *pes*, povedzte mu, že je to zviera, že je chlpaté a že robí „hav-hav“. Alebo ak chcete dieťa naučiť slovo *pohár*, povedzte mu, že z neho pijeme, že sa môže rozbiť a že do neho nalievame džús. Používajte nové slovo opakovane, v rôznych vetách a v rôznych situáciách. Ukážte dieťaťu psa v knižke a na ulici. Nechajte dieťa ohmatať pohár, ukážte mu rôzne poháre. Dieťa si skúsenosťou upresňuje významy slov.

Premostovanie

Miško sa s mamou rád túlal mestom, lebo mohol pozorovať autá a iné dopravné prostriedky. Jeden deň narazili na stavenisko. Miško s radosťou zakričal: „Bager brm.“ Mama mu vysvetľuje: „Áno, to je bager. Bager má kolesá. Kolesá sú veľkéééé.“ Miško opakuje: „Bager kolo.“ Mama pridáva: „Áno, bager má kolesá. Bager vrčí vrrrr.“ Potom sa ešte porozprávali o žeriave, nákladnom aute a miešačke.

Piata časť Stratégie rečového vzoru alebo modelovanie

Nasledujúce stratégie by sme mohli jednoducho nazvať stratégiami **modelovania**. Tak ako modelky na predvádzacom móle udávajú trendy v móde, aj vy, rodičia, môžete dieťaťu poskytovať modely alebo vzory správnych slov a viet materinského jazyka. Dieťa sa tak učí správnu výslovnosť jednotlivých zvukov, nové slová, osvojuje si správne používanie slovných kombinácií a viet, ako aj správnu gramatiku.

Modelovanie Niektoré stratégie, ktoré sme vám už predstavili (napr. interpretácia, komentovanie, pomenovanie, premostňovanie), okrem iného poskytujú dieťaťu aj správny rečový vzor. Ich spoločnou charakteristikou je, že ponúkate dieťaťu v správnom čase správne zvuky, slová a vety.

Modelovanie môžete používať na všetkých vývinových stupňoch, nezáleží na tom, či dieťa komunikuje zámerne, nezámerne alebo či sa vyjadruje len gestami, zvukmi, prípadne už aj slovami a vetami. Modelovanie môžete použiť v rôznych situáciách. Modelujte reč, ktorá je blízka vývinovej úrovni dieťaťa. Formulujte modelované slová a vety do oznamovacích prehovorov (napr. „*chceš papat?*“, nie „*chceš papat?*“). Tu je niekoľko príkladov:

- Modelujte vhodný zvuk alebo slovo, ak dieťa komunikuje nezámerne. Napríklad, ak si malé dieťa trie očka a zíva, môžete modelovať zvuk alebo slová, ktoré vyjadrujú jeho momentálny stav: „*Aaaa. Si unavený. Ideme spinkať. Haha.*“ (Tento príklad modelovania je zároveň príkladom interpretácie, o ktorej sme hovorili v tretej časti.)
- Modelujte správne slovo alebo krátku vetu, ak sa dieťa prejaví neverbálne (bez slov). Napríklad, ak sa dieťaťa spýtate, či chce chlebič, a ono vám len prikývne, môžete preň modelovať správnu odpoveď: „*Áno. Chcem chlebič.*“ Modelovanie je vhodné aj v situáciách, ak dieťa kričí, fňuká alebo sa dožaduje niečoho menej vhodným spôsobom. Vtedy mu môžete pripomenúť: „*Nemusíš kričať. Môžeš povedať, daj.*“ Neočakávajte však, že dieťa okamžite poslúchne, prestane plakať a začne používať reč. Neustálym opakováním v podobných situáciách sa však dieťa učí, že dáвате prednosť slovám pred krikom a plačom.
- Modelujte správnu výslovnosť, ak dieťa povie slovo nesprávne. Napríklad, ak dieťa ukazuje na mačku a hovorí „*aha, tita*“, vy môžete modelovať sprá-

vnú výslovnosť „*áno, to je cica*“. Nemodelujte správnu výslovnosť každej hlásky a v každom slove, vyberte si jednu konkrétnu hlásku a niekoľko slov, na ktoré sa sústredíte.

- Modelujte používanie správnej gramatiky, slovných spojení a viet, ak ich dieťa používa nesprávne. Napríklad, ak dieťa pri obede hovorí „*papám lyžicom*“, vy môžete modelovať „*áno, papáš lyžicou*“.

Dorotka zatiaľ používala na komunikáciu len niekoľko zvukov a gest, preto sa jej mama pokúšala modelovať slová pri každej príležitosti. Dorotka momentálne zápasila s mamou pri obede. Nepozdával sa jej hrášok na tanieri. Odvrátila sa od mamy a hovorí: „E-e.“ Mama pre ňu modeluje: „Nie, nie, nie. Hrášok neľúbim.“ Potom Dorotka ukáže na pohár s vodou. Mama opäť modeluje: „Piť. Piť.“ Po chvíli, keď Dorotka dojedla a dopila, načiahne sa oboma rukami za mamou: „Ma, ma, ma.“ Mama neváha a modeluje: „Mama, hopa. Už mám dosť!“

Veľa rodičov rado opakuje po svojich deťoch maznavú alebo nesprávnu výslovnosť alebo nesprávne slovné spojenia. Je to také milé! Ak to však robíte neustále, posilňujete u dieťaťa nesprávne návyky. Radšej si tieto milé „výroky“ zapíšte do denníka, aby ste mohli na ne o pár rokov s láskou spomínať, ale dieťaťu poskytujte správny rečový vzor.

Ešte jedno dôležité upozornenie: vyhnite sa negatívnym hodnoteniam (napr. „*to si nepovedal správne*“, „*tak sa to nehovorí*“) a nikdy nežiadať dieťa, aby po vás správne slovo opakovalo (napr. „*povedz to ešte raz!*“). Dieťa sa učí aj tým, že neustále počuje váš správny vzor.

Andrejka sa rada rozprávala s babičkou. Dnes sa jej pokúšala opísať príhodu z parku: „Taký pet lobí hav-hav.“ Jej mama, ktorá s ňou v parku bola, vzápätí modeluje správne: „Áno, taký veľký pes robil hav-hav v parku.“ Andrejka pokračuje: „Točku sa And'a bojí.“ Mama modeluje: „Andrejka sa trošku bála.“ Potom ešte dodá: „Ale Andrejka neplakala.“

Šiesta časť Stratégie rozvíjania konverzácie alebo otázky a odpovede

Stratégie v šiestej časti pomôžu vášmu dieťaťu dlhšie zotrvať v spoločnej konverzácii. Tieto stratégie sú určené hlavne pre deti na vyšších vývinových stupňoch, ktoré sa do konverzácie vedú zapojiť. Avšak používanie efektívnych otázok je vhodné aj pre deti na nižších vývinových stupňoch, ktoré nevedia odpovedať slovom alebo vetou. Používajte otázky len vtedy, ak naozaj očakávate od dieťaťa odpoveď (či už na úrovni slov, gest, zvukov alebo pohybov). Nepýtajte sa otázky len preto, aby „nestála reč“.

Vhodne položené otázky rozvíjajú rozhovor.

Jurko s mamou boli na prechádzke. Jurkovi sa páčilo, ako zo stromov padajú listy. Mama využila tento záujem a začala rozhovor krátkym komentárom: „To sú ale pekné listy.“ Jurko sa usmial a odpovedal: „Padajú.“ Mama pokračovala: „Áno, padajú zo stromov.“ A potom pridala otázku: „Chceš si niektoré zobrať domov? Alebo ich tu všetky necháme?“ Jurko sa zamyslel a vzápätí odpovedal: „Pozbieram nejaké listy. Pomôžeš mi?“ Mama neváhala a hneď sa pustila do zbierania listov: „Mám zbierať malé alebo veľké listy?“ Jurko sa poponáhľal s odpoveďou: „Len veľké.“ Nakoniec sa mama ešte spýtala: „Čo budeme s nimi robiť?“ Jurko sa na chvíľu zastavil a potom mykol plecami: „To ešte neviem.“

Skôr ako si prečítate nasledujúce riadky, pozrite si v televízii dobrú talkshow (teda reláciu, v ktorej pozvaní hostia odpovedajú na otázky moderátora). Všimnite si, aké **otázky** kladie moderátor svojmu hosťovi, aby mu dal čo najväčší priestor na odpoveď. Učte sa od dobrých moderátorov!

Otázky Rodičia kladú svojim deťom veľa otázok, aby ich tak zapojili do rozhovoru. Nie všetky otázky však dávajú dieťaťu možnosť zapojiť sa do konverzácie. Niektoré otázky ukončia rozhovor rýchlo. Možno to poznáte z vlastnej skúsenosti: chcete starým rodičom predviesť, čo vaše dieťa už vie povedať, a ono v tej chvíli nechce odpovedať na žiadnu otázku. Je to asi preto, že dieťa sa cíti „bombardované“ otázkami, ktoré nezodpovedajú jeho momentálnemu záujmu. V niektorých situáciách je vhodnejšie zapojiť dieťa do rozhovoru pomocou zaujímavého komentára (napr. „Babi, to by si neverila, čo sme dnes s Andrejkou videli v parku.“).

Pokúste sa vyhnúť nasledujúcim otázkam, ktoré nedávajú dieťaťu možnosť zapojiť sa do úprimného rozhovoru a využiť už osvojené komunikačné schopnosti:

- otázkam, ktoré dieťa testujú, napr. *Čo je to? Ako sa to povie? Aká je to farba?* keď viete, že dieťa pozná odpoveď,
- otázkam, ktoré si samy odpovedajú, napr. *Chceš čajík, však?*,
- otázkam, ktoré sa pýtajú na zjavné informácie, napr. *Čo robíš?*, keď vidíme, čo dieťa robí,
- bombardujúcim otázkam, napr. *Čo je to? Čo je to? Čo je to?*,
- zle načasovaným otázkam, keď dieťa venuje pozornosť inej téme,
- častému používaniu otázok, na ktoré sa dá odpovedať áno/nie napr. *Postavíme vežu? Ideme spať? Chceš sa hrať? Chceš čajík? Oblečieme pyžamo?*

Andrejka sa hrala s legom. Do izby vošiel otec a prisadol si k dcére, že sa s ňou pozhovára. Zobral do ruky niekoľko kociek a začal rozhovor: „Aké farby mám v ruke?“ a ponúkol Andrejke svoju dlaň. Tá sa pozrela na kocky, vybrala si červenú a použila ju na stavbu domu. Otec sa znova pokúsil: „To je dom, však?“ Andrejka prikývla. Otec pokračoval: „Je toto kuchyňa?“ Andrejka znova prikývla. A takto to pokračovalo, až kým do izby nevstúpila mama. „Andrejka, to je krásny dom! Kto bude v ňom bývať?“ Andrejka sa usmiala na mamu a obdarila ju dlhou odpoveďou. Otec v tichosti pozoroval rozhovor medzi dcérou a mamou. Potom sa opýtal manželky: „Ako to robíš, že s tebou sa rozpráva a so mnou nie?“

Skôr ako položíte dieťaťu otázku, popremýšľajte o nej. Správne položené otázky dávajú dieťaťu priestor na vyjadrenie jeho myšlienok, ako aj možnosť použiť už osvojené rečové schopnosti. Dobré otázky sú otázky, ktoré pomôžu dieťaťu pokračovať v rozhovore. Sú úprimné a primerané vývinovej úrovni dieťaťa. Tu je niekoľko príkladov:

- otázky, ktoré vytvárajú atmosféru očakávania, napr. *Čo ďalej? Čo ak ...?*
- otázky ponúkajúce výber, napr. *Chceš mlieko alebo kakao?*
- otázky podporujúce myslenie dieťaťa, napr. *Čo sa stalo? Ako to funguje?*
- otázky interpretujúce zvedavosť, napr. *Čo? Kto? Kde? Prečo? Ako?*
- otázky týkajúce sa pocitov a názorov, napr. *Čo si myslíš? Ako sa cítiš?*
- otázky podporujúce tvorivosť dieťaťa, otázky, ktoré nemajú jednu správnu odpoveď, napr. *Čo urobíme z plastelíny?*
- otvorené otázky, na ktoré dieťa môže odpovedať rôznymi spôsobmi, napr. *Čo chceš robiť? S čím sa zahráme? Koľko vody napustíme do vane?*

Zapamätajte si: nebombardujte dieťa otázkami, radšej použite iné komunikačné stratégie, ako sú komentovanie, modelovanie alebo interpretácia.

Otázka: Keď vyberiem syna zo škôlky, vždy sa ho pýtam, čo robil alebo čo mali na obed. On mi vždy povie, že nevie alebo si nepamätá. Čo mám robiť, aby mi odpovedal?

Odpoveď: Netrápte sa tým. Možno váš syn nemá hneď náladu deliť sa s vami o zážitky zo škôlky. Možno ho práve zaujímajú autá na ulici alebo čo bude robiť po škôlke. Skúste to neskôr. Alebo sa pokúste vyprovokovať rozhovor zaujímavým komentárom, napr. „Vidím, že máš veľký flak na tričku. Musíme ho vyprať.“

Napovedanie

Ak vidíte, že dieťa vám chce odpovedať, ale nevie, ako na to, napovedzte mu. **Napovedanie** je slovo, komentár alebo iná otázka, ktorá pomáha dieťaťu odpovedať. Napovedať môžete prvou časťou slova (napr. „chceš zmrz...“), opisom významu slova (napr. „je to studené a líže sa to“) alebo položením otázky ponúkajúcej výber (napr. „chceš zmrzlinu alebo zákusok?“). Nikdy však nenúťte dieťa, aby po vás opakovalo.

Miško a jeho otec si spolu kreslili. Otec sa pýta syna: „Čo nakreslíme?“ Miško sa zamyslel a odpovedal: „Veľké auto.“ „A akú farbu vyberieme?“ Miško sa opäť zamyslel: „Túto čiernu.“ Otec sa pustil do práce: „Dobre. Nakreslíme čierne auto. Auto bude veľké.“ Keď dokončil kresbu, spýtal sa syna: „Je auto hotové?“ Miško si prehladol kresbu a ukázal na prednú časť auta: „Tuto také.“ Otec mu pomohol: „Ty myslíš vo...“ A Miško dokončil: „Volant. Tuto volant.“

MINITEST KOMUNIKAČNÉHO PARTNERA

Predstavili sme niekoľko komunikačných stratégií, ktoré by vám mali pomôcť stať sa efektívnym komunikačným partnerom svojho dieťaťa. Z vlastnej skúsenosti vieme, že ich osvojenie a používanie v každodennom styku s dieťaťom je zdĺhavý proces, ktorý vyžaduje od rodičov isté sústredenie a tréning. Vyberte si stratégie, ktoré sú pre vás a vaše dieťa najvhodnejšie a postupne sa s nimi popasujte.

Nasledujúci minitest vám pomôže odhaliť, akým ste efektívnym komunikačným partnerom. Skôr ako sa pustíte do ďalších kapitol, pokúste sa rozhodnúť, či nasledujúce výroky na vás platia alebo nie. V pravidelných intervaloch sa k minitestu vracajte.

P	N
☐	☐ <i>Pri spoločnom rozhovore alebo hre rozprávam viac ako dieťa.</i>
☐	☐ <i>Zvyčajne som to ja, kto vyberá tému rozhovoru alebo hry.</i>
☐	☐ <i>Často dieťa poučujem a učím ho pomenovať farby alebo počítať.</i>
☐	☐ <i>Viem odhadnúť, čo dieťa v istých situáciách chce a preto to poviem alebo urobím za neho.</i>
☐	☐ <i>Zvyčajne nečakám na odpoveď alebo reakciu dieťaťa, ale pomôžem mu.</i>
☐	☐ <i>Pýtam sa dieťaťa veľa otázok, aby som ho vyprovokoval/a k reči.</i>
☐	☐ <i>Opravujem výslovnosť dieťaťa.</i>
☐	☐ <i>Často dieťa chválím za správnu výslovnosť.</i>
☐	☐ <i>Dieťa často nemá záujem sa so mnou rozprávať alebo hrať.</i>
☐	☐ <i>Dieťa nezahŕňam do každodenných rutín našej domácnosti, lebo by ma spomalilo.</i>

Čím viac výrokov ste označili za nepravdivé, tým efektívnejší komunikačný partner ste pre svoje dieťa. Dúfame, že postupom času označíte viac a viac výrokov za nepravdivé. Držíme vám palce!

Aký ste komunikačný partner?

Kapitola 2

Vývin a stimulácia reči

V tejto časti knihy vás oboznámime s hlavnými vývinovými medzníkmi, ako nimi prechádza normálne sa vyvíjajúce dieťa vo veku od 0 do 3 rokov. Všetky údaje sú založené výhradne na pozorovaní slovensky hovoriacich detí. Okrem mnohých teoretických informácií vám ponúkame aj praktické rady a nápady, ktoré vychádzajú z našich vlastných skúseností, ako aj z pozorovaní detí v prirodzených komunikačných situáciách s ich najbližším okolím.

0 až 8 mesiacov

OBDOBIE NEZÁMERNEJ KOMUNIKÁCIE: Max

Max práve dovšil svoj tretí mesiac a je na nepoznanie od toho malého drobčeka, ktorého rodičia priniesli z pôrodnice. Niekoľko prvých týždňov len spinkal a papal. Ani veľmi neplakal. To sa však v poslednom čase zmenilo. Okrem toho, že vie hlasno plakať (a vtedy mama hneď príbehne), vie sa na ňu aj usmiať. A keď sa mama k nemu prihovorí, pozrie sa na ňu a odpovedá jej milým „aaaaaaaa“.

Začiatok života

Počas prvých troch mesiacov života dieťa reaguje na svoje okolie prevažne reflexívne. Narodí sa s výbavou **vrodených reflexov** (napr. sací, obranný alebo úchopový reflex), ktoré mu pomáhajú regulovať okolie tak, aby uspokojilo jeho základné potreby. Hoci reflexy nejaký čas pretrvávajú, pomaly sa k nim pridávajú aj iné prejavy. V druhom mesiaci sa dieťa už dobre sústreďuje na podnety z okolia – na sluchové aj zrakové: ak zazvoní zvonček alebo sa pred očami objaví pestrá hračka, dieťa stíchne, jeho pohyby ustanú, počúva alebo si obzerá hračku. Dieťa prichádza na svet s vrodenným záujmom o ľudskú tvár a rado sa pozerá na čokoľvek, čo ľudskú tvár pripomína. Vie udržať **očný kontakt** s rodičom, a to hlavne počas denných rutín, ako je kŕmenie. Tiež vie očami sledovať pomaly sa pohybujúci predmet vo svojom zornom poli. Jeho **výrazy tváre, pohyby tela, rúk a nôh** nám napovedia veľa o tom, ako sa cíti. Ku koncu druhého mesiaca sa objavuje silný komunikačný nástroj – **úsmev**. Dieťa reaguje úsmevom na hlas alebo tvár známej osoby. O niečo neskôr sa k úsmevu pridáva aj **smiech**, ktorým vyjadruje radosť pri spoločných hrách s rodičom a ktorý sprevádza živou pohybovou reakciou rúk a nožičiek. Dieťa však aj naďalej žiada uspokojovanie potrieb pomocou **plaču**, ktorý môže znieť rôzne v závislosti od potreby (dieťa

Očný kontakt

inak plače, keď je hladné, unavené alebo osamelé). Okolo druhého mesiaca sa k repertoáru dieťaťa pridáva aj **hrkúťanie**, teda vydávanie melodických samohláskových zvukov pripomínajúce hrkúťanie vtákov (napr. aaaa, eeee).

Ku koncu tretieho mesiaca sa dieťa pokúša predmety **uchopiť a držať**. Tieto pokusy však často končia neúspešne. Dôležitou pohybovou schopnosťou dieťaťa je ovládanie vzpriamenej polohy hlavy, a to hlavne v polohe na brušku, ktorá mu umožňuje pozorovať svet z inej perspektívy.

Ako hovorí názov tohto obdobia, dieťaťko v najranejšom veku nevie zámerne ovplyvniť správanie druhých osôb. Rodičia však intuitívne priradujú prejavom dieťaťa význam – interpretujú jeho reflexné alebo nezámerné správanie ako zámerné, vedomé.

Max vychutnával každé kŕmenie. Keď mal však dosť, vždy sa od mamičky odvrátil. Tá správne interpretovala jeho správanie slovami: „Už nie si hladný,“ a ukončila kŕmenie.

Od reflexov k náhodným objavom

V nasledujúcom období, vo veku približne od troch mesiacov, dieťa začína objavovať **svet okolo seba**. Je už oveľa aktívnejšie, začína robiť „náhodné objavy“. S rozvíjajúcimi sa pohybovými schopnosťami má lepšie možnosti skúmať svoje okolie. Najprv je to schopnosť prevažovať sa z chrbta na bruško a opačne, potom začína sedieť a loziť. Koncom ôsmeho mesiaca sa plazí po brušku, húpe na kolienkach alebo dokonca aj plazí štvornožky. Sedí samo, možno ešte neisto. Stojí pevne, ak sa môže držať rukami. Konečne dieťaťko nie je odkázané na dospelého, ktorý mu prináša predmety na objavovanie. Teraz môže objavovať veci samo z nového uhla pohľadu. Kým v prvom polroku zrakové a sluchové vnímanie napomáhalo vývin pohybových schopností, v druhom polroku sa to obracia: pohybové schopnosti otvárajú nové možnosti pre rozvoj vnímania. Zdokonaľujú sa pohyby rúk: dieťaťko vie veľmi dobre uchopiť predmety do jednej ruky, obracať ich a prehadzovať z jednej ruky do druhej. Postupne sa učí narábať s dvoma predmetmi naraz, napríklad búchať jednou kockou o druhú. Už lepšie vidí, s čím a ako manipuluje, rozvíja sa koordinácia ruky a zraku. Zdokonaľujúca sa kontrola nad vlastným telom umožňuje dieťaťu **napodobňovať** po dospelom jednoduché pohyby tela (napr. krútenie hlavou, kývanie tela) a pohyby rúk (napr. tleskanie, búchanie, kývanie).

Lezenie pomáha dieťaťu objavovať svet.

Max má sedem mesiacov a neobsedí na jednom mieste. Nedávno začal loziť, čo znamená, že sa môže k veciam sám približovať. A to sa mu páči. Všetky predmety, ktoré má nadosah predmety (aj tie menej vhodné) a hračky strká do úst, čo u jeho mamy často spôsobí reakciu: „Nie, Max! Nie do pusy!“ Max sa vždy zarazí, očami vyhľadá mamu a chvíľu ju pozoruje. Niekedy akoby rozumel a pustí sa do hľadania inej hračky, častejšie však pokračuje v neželanej činnosti. Vtedy mama rýchlo zasahuje.

Život dieťaťa je usporiadaný do **každodenných rutín** (kŕmenie, spanie, hranie, kúpanie, prebaľovanie a prezliekanie). Počas týchto rutín sa dieťa učí predpokladať, čo bude nasledovať, a preto napríklad prejavuje radosť pri pohľade na fľašku s mliekom alebo na vaňu plnú vody. Dieťa sa rado zapája do hier, ako sú varila myšička kašičku, ľap-ľap-ľapušky alebo schovávačka pod plienku. V kontexte denných rutín a hier sa objavuje aj **prvé porozumenie** – zdá sa, akoby dieťa rozumelo niektorým vašim gestám a slovám, ako sú „pá-pá“, „ľap“, „hore“, „nie“ alebo svoje meno. Toto porozumenie je však veľmi všeobecné a zároveň úzko viazané na konkrétnu situáciu.

Dieťa takisto zdokonaľuje svoje zvukové prejavy. Začína vydávať zvuky, ktoré pripomínajú spoluhlásky – **k, g, b, p, m** a iné. Hovoríme, že dieťaťko **džavoce**. Najprv vydáva krátke zvuky ako „ba“, „du“, „gi“, neskôr sú to reťazce zvukov „mamamama“ alebo „tatatatata“. Niektorí rodičia mylne považujú tieto prejavy za prvé slová. Nie sú to však ešte prvé slová, lebo nič konkrétne neoznačujú a nevyjadrujú žiaden zámer, úmysel. Dieťa rado experimentuje so zvukmi a niektoré vie aj napodobňovať. Niekedy vedie so svojimi rodičmi dlhý „rozhovor“: vydá zvuk, počká na odozvu a potom znova odpovedá. A takto to pokračuje, kým dospelý je ochotný v hre pokračovať. Dieťa vydáva zvuky, keď je samo, aj vo vašej prítomnosti.

Dieťa sa snaží o kontakt so známymi dospelými (vyžaduje pozornosť, protestuje alebo sa prihovára), hoci všetky jeho komunikačné prejavy sú zatiaľ nezámerne. Tento kontakt vyžaduje pomocou pohybov tela, krikom a vydávaním zvukov.

Koniec alebo nový začiatok

V závere prvého obdobia (okolo ôsmeho mesiaca) sa objavujú zárodky nových schopností, ktoré sa v nasledujúcich obdobiach prehlbujú a zdokonaľujú. Dieťa rozširuje svoj komunikačný repertoár o **prvé gestá**, ktorých

množstvo sa počas nasledujúcich mesiacov rýchlo zväčšuje. Takisto sa zdokonaľuje hra dieťaťa - doteraz narábalo so všetkými hračkami a predmetmi rovnako (napr. vkladalo ich do úst, búchalo o zem, hádzalo alebo triaslo). Vďaka dospelým však postupne zisťuje, že niektoré hračky (lopty) sa hádzu, v niektorých veciach (knižky) sa dá listovať alebo niektoré predmety (lyžičky) sa strkajú do úst. A samo začne tieto činnosti napodobňovať.

Dôležitým míľnikom prvého obdobia je **poznanie, že predmety existujú**, aj keď ich nevidíme. Dieťa sa k tomuto poznaniu dopracuje napríklad prostredníctvom hier na schovávačku. Na začiatku tohto štádia schovanie hračky nespôsobí nič viac ako letmý pohľad dieťaťa v smere zmiznutia hračky. Na konci štádia dieťa začína očakávať znovuobjavenie sa hračky, ktorú ste schovali pred jeho zrakom, a dokonca bude hľadať hračku, ktorá je sčasti ukrytá. Táto poznávací schopnosť – chápanie stálosti, nemennosti predmetu – je dôležitá aj z hľadiska budúceho rozvoja reči, a to prvých slov. Dieťa bude tvoriť prvé slová až vtedy, ak nimi môže označovať veci, ktoré sa preň nebudú meniť s každým jeho pohybom alebo so zmenou osvetlenia v miestnosti.

V závere prvého obdobia sa v živote dieťaťa blíži veľká zmena. Z neúmyselnej, nezámernej činnosti a komunikácie sa zrodí zámerná komunikácia: dieťa v nej prejaví svoj vedomý zámer zmeniť či ovplyvniť správanie ľudí a vecí okolo seba (pozri nasledujúce vývinové obdobie). Je však dôležité vedieť, že hybnou silou vývinu je správanie dospelých, ktorí interpretujú (vysvetľujú) nezámerne správanie svojho dieťaťa vo veku od narodenia do ôsmich mesiacov ako zámerné. Tak sa dieťa postupne učí, že jeho správanie môže byť zámerným.

Max má osem mesiacov a je na konci štádia nezámernej komunikácie. Hoci svoje okolie ovplyvňuje nezámerne, jeho rodičia sa cítia, akoby Max riadil celý ich život. Max je veľmi aktívny malý chlapček. Začína veľmi dobre loziť a týmto spôsobom sa dostane všade, aj tam, kam nemá. Všetky veci stále strká do úst, ale už vie aj listovať v knižke a tlačiť auto po zemi. Max je spoločenské dieťa a rád vyhľadáva kontakt s ľuďmi. Keď mu mamička ukazuje okoloídúceho psa, Maxa viac zaujíma jeho majiteľ ako pes. Max sa rád pozerá na iné deti v parku. Sleduje ich a vykrikuje od radosti. Vydáva rôzne zvuky. Najčastejšie sa podobajú na „ta“ a „da“ alebo „tatata“ a „dadada“. Občas sa mu podaria aj zvuky, ako „dado“ alebo „tyto“. Najobľúbenejšie Maxove hry sú hra na šteklenie a schovávanie pod dekou. Vtedy sa smeje nahlas a jeho

široko otvorené oči hovoria: „Mamička, ešte raz ma poštekli.“ Tiež rád napodobňuje mamičku, keď tleska, búcha rukou na stôl alebo vydáva zvuky. Posledný týždeň, na veľkú radosť rodičov, sa naučil rozumieť niekoľkým slovám. Pozrie sa na lampu, keď sa ho mamička spýta: „Kde je svetlo?“ Maxovi rodičia sú veľmi pyšní na svojho synčeka.

KOMUNIKAČNÉ STRATÉGIE v období nezámernej komunikácie

Tvárou v tvár. Ľudské tváre sú pre malé dieťa nesmierne zaujímavé. Budte dieťaťku tvárou v tvár, aby vás mohlo pozorovať. Takto ľahšie nadväzuje očný kontakt a napodobňuje vaše výrazy tváre a pohyby úst. Priblížte si dieťa k sebe alebo vy sa priblížte k dieťaťu, kedykoľvek s ním komunikujete. Vymieňajte si pohľady a úsmevy pri komunikácii, denných rutinách alebo spoločných hrách.

Interpretácia. V tomto období je interpretácia dominantnou a dôležitou komunikačnou stratégiou. Pozorujte dieťa a priradujte význam jeho nezámerným a náhodným komunikačným prejavom. Hovorte nahlas slová a vety, ktoré by asi dieťa, keby vedelo rozprávať, povedalo v danej chvíli, (formulujte ich do oznamovacích viet). Reagujte na jeho prejavy nielen slovom ale aj činom. Tým ho učíte, že môže zámerné riadiť činnosť iných osôb a ovplyvňovať svoje prostredie – učíte ho zámernému správaniu. Nezabudnite, že komunikačným správaním môže byť čokoľvek – zmena pohľadu, pohyb rukou, kopanie nohami, zmena polohy tela, výraz tváre alebo vydávanie zvukov.

Maxova mama interpretovala Maxovo správanie počas celého dňa. Aj pri jedení takto spolu komunikovali: Max priliezol do kuchyne a pozerá na mamu. „Už si hladný. Budeme papať.“ Vyrožila Maxa do stoličky, Max uchoopil lyžičku a strčil si ju do úst. „Áno, už to bude. Si hladný. Budeme papať.“ Ukázala mu misku so syrom a misku s hráškom: „Čo chceš? Syr alebo hrášok?“ Max pozeral okolo seba, potom náhodne pozrel na misku so syrom. Mama reagovala: „Chceš syr. Ham. Syr.“

Rutiny. Vytvorte v každodennom živote dieťaťa čo najviac rutín. Tým nemyslíme vytvorenie pevne stanoveného rozvrhu činností vo vopred určenom čase. Myslíme tým opakované vykonávanie činností s predvídateľným sledom krokov. Spočiatku to budú hlavne **denné rutiny** – kŕmenie, prebaľovanie, spa-

nie a prezliekanie – neskôr sa k nim pridajú **sociálne rutiny** (prvé vzájomné hry s dieťaťkom) a **rutiny s hračkami** (narábanie s predmetmi a hračkami). Pri vykonávaní všetkých rutín komentujte každý krok (napr. „*Ideme papať ... posadíme sa na stoličku ... tu je fľaška s mliekom ... pekne piješ mliečko ... už si dopil ... teraz si odgrgneš ...*“). Po čase si všimnete, že dieťa vie predpokladať nasledujúci krok rutiny, čo môžete využiť na komunikáciu. Napríklad ak si všimnete, že dieťa spoznáva fľašu s mliekom, pred každým kŕmením mu ju ukážte a počkajte na jeho prejavy – možno začne kopať nohami alebo sa usmievať. Komentujte jeho správanie a pokračujte v rutine. Rovnako môžete urobiť prestávku uprostred hry (napr. *baran-baran-buc*) a počkať na reakciu dieťaťa. Dieťa sa neustálym opakovaním rutín naučí do nich viac a viac aktívne zapájať.

Nasledovanie záujmu dieťaťa. Všetky komunikačné stratégie majú význam len vtedy, ak vychádzajú z momentálneho záujmu dieťaťa. Pozorujte dieťa a hovorte nahlas slová a vety, ktoré vyjadrujú jeho záujem.

Zrkadlenie. Dieťa vie spočiatku napodobňovať len pohyby, ktoré už samo zvládlo a ktoré môže pozorovať na sebe alebo iných ľuďoch. Pozorujte dieťa a napodobňujte jeho pohyby, výrazy tváre a zvuky. Môžete napríklad napodobňovať kývanie celým telom, prikyvovanie a krútenie hlavou, mávanie rukou, tleskanie, zatváranie a otváranie pästičky, búchanie rukou o stôl, hádzanie predmetov na zem, hrkanie, búchanie dvoch predmetov o seba, úsmev a smiech, fúkanie, kašľanie, hrkútanie (napr. *áááá, eeeííí*), džavotanie (napr. *ba, da, ga* alebo *brrr*), opakované džavotanie (napr. *babababa*) a iné.

Max našiel v otcovej zásuvke prázdnu rolku od papiera. Najprv ju preskúmal a potom si ju vložil do úst. Keď vydal zvuk, prekvapila ho ozvena v papierovej rolke. Usmial sa na otca, ktorý využil situáciu na napodobňovanie. Vydal rovnaký zvuk ako jeho syn: „Uúúú.“ Max pozrel na rolku, znova ju preskúmal, priložil k ústam a vydal zvuk: „Uúúú.“ Otec ho opäť napodobnil. Takto sa niekoľkokrát vymenili.

Komentovanie. Často sa dieťaťu prihovárajte, a to už od narodenia. Aj keď viete, že vám dieťa nerozumie, začnite dobrý zvyk a rozprávajte mu o okolí-
tom svete. Hovorte mu o veciach, ktoré práve robíte, ktoré vidí, o ľuďoch, ktorých stretáva, o prostredí, v ktorom sa nachádza. V prvých mesiacoch života nezáleží na téme, ktorú si vyberiete – môžete sa s dieťaťom rozprávať aj

o politike, športe alebo financiách. Plne využívajte takú intonáciu a melódiu hlasu, ktorá dieťa najviac zaujíma. Takto sa učí počúvať a rozlišovať váš hlas a jeho „ucho“ sa vyladuje na materinský jazyk, ktorým hovoríte. V druhej polovici prvého roka života sa zamerajte na témy zo života dieťaťa – jedenie, spanie, hranie, skúmanie, kúpanie a iné. Dieťa sa tak pomaly učí rozumieť vašim slovám a vetám.

Otázka: Môj manžel sa nechce s našim trojmesačným synom rozprávať maznavo. Ako ho mám presvedčiť, že používanie takejto reči je normálne?

Odpoveď: Typ reči, ktorú opisujete, poznáme v odbornej literatúre ako *intuitívnu reč rodičov orientovanú na dieťa*. Tento typ reči je pomalší s vyššie nasadeným hlasom, s častým použitím zdobenín a špecifických mien pre osoby a veci. Vety sú kratšie, časté sú priame výzvy, opakovania a otázky s odpoveďami. Takáto reč je prítomná u rodičov v rôznych kultúrach a nájdeme ju v rôznych jazykoch, ba dokonca už u štvorročných detí, napríklad keď sa rozprávajú s bábätkom, avšak v inej miere. Často sa otcovia bránia používaniu tejto reči, lebo sa cítia hlúpo. To však nevedí. Dôležité je prihovárať sa dieťaťu, hoci aj prirodzenou intonáciou reči. Treba však povedať, že prehnane používanie *reči orientovanej na dieťa* (napr. veľké množstvo zdobenín, otázok, prehnaná intonácia reči) tiež nie je vhodné, nakoľko dieťaťu neposkytujeme správny rečový vzor. Neprispôsobenie reči *orientovanej na dieťa* v ďalších vývinových štádiách (napr. dlhé vety, množstvo otázok) tiež nepodporuje vývin reči.

Čakanie. S dieťaťom v najranejšom období musíte byť trpezliví. Pozorujte jeho nezámerne prejavy. Nielen plač a krik, ale aj pohyby tela, rúk a nôh, výrazy tváre a pohľad vám prezradia veľa o tom, čo chce alebo ako sa cíti. Niekedy aj rýchlosť dychu a napätie tela môžu mať komunikačnú hodnotu. Po druhom mesiaci neprehliadnite úsmev, smiech a hrkúťanie, neskôr aj džavotanie a „spievanie“, ktoré sú zo strany vášho dieťaťa komunikačnými prejavmi. Prihovárajte sa mu s prestávkami. Ak mu kladiete otázku alebo sa mu prihovárate, počkajte, či sa nejako prejaví – možno pohne rukou, zasmeje sa alebo odvráti hlavu. Hoci všetky tieto prejavy budú asi náhodné, vaše prihováranie a čakanie učia dieťa základom konverzácie a pravidlu výmeny rolí.

Raz ty, raz ja. Hoci dieťa v tomto štádiu nekomunikuje zámerne, vie sa naučiť vymieňať si roly na neslovnej alebo zvukovej úrovni. Len mu treba dať príležitosť. Pozorujte dieťa pri manipulácii s predmetmi a hračkami. Zoberte si rovnakú alebo podobnú hračku a napodobňujte ho (napr. búchanie, hrkanie, trasenie, mávanie, kývanie telom, krútenie hlavou). Počkajte na reakciu dieťaťa. Väčšinou dieťa činnosť zopakuje, čo vám dáva opäť príležitosť zahrať si svoju rolu. Tak pokračujte, až kým táto hra dieťa neomrzí. Rovnako si môžete vymieňať roly na zvukovej úrovni – počkajte na dieťa, kým vydá zvuk, potom vydajte zvuk vy a počkajte na reakciu dieťaťa. Zahrajte sa so svojím dieťaťom „zvukový ping-pong“.

Vyladte sa na rečovú úroveň dieťaťa. Keďže v prvých mesiacoch života dieťa vníma vašu reč celostne, môžete sa mu prihovárať v dlhých a rozvítých vetách, ktoré majú prirodzenú alebo mierne prehnajú intonáciu a melódiu. Dieťa je natoľko vnímavé na melódiu reči, že skôr ako začne napodobňovať jednotlivé zvuky reči, môže sa pokúsiť napodobňovať jej melódiu. Preto sa vám môže niekedy zdať, že dieťa akoby „spievalo“. Čím viac sa dieťa blíži k ôsmemu mesiacu života, tým viac skracujte svoje prehovory. Či už komentujete, interpretujete alebo kladiete otázky, snažte sa používať jednoslovné alebo dvojslovné prehovory.

V období, keď Max začal prejavovať známky vyššieho vývinového štádia, teda známky zámerného správania, ako sú prvé gestá a porozumenie prvých slov, jeho rodičia skrátili svoje prehovory k nemu na jednoslovné a dvojslovné vety. Mama často komentovala okolie pri prechádzkach, napríklad takto: „Max, aha! Auto. Tutú. Pá-pá, auto ... Teta. Teta sedí. Teta papá. Zmrzlinu. Mňam-mňam ... Max, havo! Hav-hav. Malý havo. Uteká. Pá-pá, havo ...“ Takisto, keď rodičia interpretovali jeho prejavy a gestá, používali krátke vety. Napríklad, keď Max ukázal prstom na pohár, rodičia toto gesto interpretovali takto: „Piť. Chceš piť. Čajík.“

Gestá. Keďže dieťa v najranejšom období nerozumie ľudskej reči alebo rozumie len veľmi málo, pridávajte k svojim prehovorom gestá a výrazy tváre. Prvé porozumenie sa objavuje v situáciách, kde sa spájajú všetky prvky – reč, gestá, výrazy tváre a prostredie. Vytvorte si niekoľko gest, ktoré systematicky používate. Tu je niekoľko príkladov: ukazovanie prstom na predmety a ľudí, o ktorých hovoríte, prikyvovanie hlavou na súhlas, krútenie hlavou

ako odmietanie alebo nesúhlas, otváranie a zatváranie úst ako „jedlo“, tlieskanie ako vyjadrenie radosti, vystretie rúk dohora ako „hore“, kývanie telom ako vyjadrenie hudby alebo spevu, dotknutie sa rukou hlavy ako „čiapka“ a podobne. Vaše dieťa bude nielen lepšie rozumieť tomu, čo mu hovoríte, ale samo sa naučí gestá používať.

HRY A HRAČKY vhodné v období nezámernej komunikácie

Upozornenie: Hračky musia byť bezpečné, neškodné a čisté! Kupujte hračky, ktoré majú atest. Bezpečné hračky majú pevne zmontované časti, hladké hrany, zaokrúhlené tvary a nemajú časti, ktoré môže dieťa prehltnúť alebo odtrhnúť.

0 až 3 mesiace

Najlepšou hračkou pre malé bábätko ste vy, rodičia, pretože vás môže spoznávať – sledovať vašu tvár, počúvať váš hlas a cítiť vaše nežné dotyky. Okrem toho sú vhodné aj hračky, ktoré stimulujú zrakovú koordináciu a kontrolu, rozlišovanie rôznych zvukov prostredia a zisťovanie, odkiaľ prichádzajú, ako aj pohybové schopnosti. Tu je niekoľko príkladov:

- visiace hračky pestrých farieb, pomaly pohybujúce sa hračky v zornom poli dieťaťa (20 až 25 cm od tváre dieťaťa);
- obrazy s kontrastnými (čierno-bielymi) figúrami, napr. smejúcou sa tvárou, šachovnicou, geometrickými tvarmi;
- obrazy ľudských tvárí, hračky alebo vankúše so zobrazenými tvármi;
- zvukové hračky, hrkálky, zvončeky, magnetofón alebo CD prehrávač s príjemnou hudbou, piesňami alebo nahratým ľudským hlasom;
- hračky, ktoré sa ľahko uchopujú (majú rúčku, sú ľahké a pre dieťa bezpečné).

Nápady, ako sa zahrať s dieťaťom v tomto období:

Výmena úsmevov

Rozvíjame: rané komunikačné výmeny pomocou úsmevov, zrakové vnímanie tváre blízkej osoby.

Prihovárajte sa dieťaťu, potom urobte prestávku a počkajte na jeho reakciu. Ak sa dieťa usmeje, odmeňte ho slovami a širokým úsmevom.

Domáce práce vo dvojici

Rozvíjame: porozumenie v rámci každodenných rutín, chápanie okolitého sveta. Nechajte dieťa pozorovať vás pri každodenných prácach a denných rutinách. Položte ho do vhodnej sedačky alebo postielky, ktorú umiestnite do svojej blízkosti, nech robíte čokoľvek – umývate riady, upratujete, vyberáte bielizeň z práčky a pod. Hovorte dieťaťu, čo robíte.

Objavujeme hračky

Rozvíjame: zrakové vnímanie, schopnosť sledovať pohyblivé predmety, úchop a manipuláciu s predmetmi.

Poskytujte dieťaťu množstvo hračiek a predmetov rôznych farieb, tvarov, veľkostí a materiálov, na ktoré sa môže pozerieť alebo ktoré môže uchopovať. Vkladajte dieťaťu hračky do ruky. Dieťa ešte nevie predmety úmyselne uchopovať, ale má vyvinutý úchopový reflex, ktorý mu pomôže pri objavovaní predmetov vo vlastných rukách. Pomaly pohybujte pestrými hračkami pred tvárou dieťaťa (asi 20 až 25 cm od nosa dieťaťa) a nechajte dieťa sledovať pohyb hračky.

Bum, tlesk, hrk

Rozvíjame: sluchové vnímanie, hľadanie zdroja zvukových podnetov.

Zatlieskajte, zapískajte, zazvoňte, zahrkajte, zaspievajte a pod. z rôznych strán dieťaťa (zboku, zozadu) a počkajte, kým sa dieťa za zvukom otočí. Ak sa neotočí, privolajte jeho pozornosť ku zvuku. Upozorňujte dieťa na prirodzené zvuky z prostredia, napr. buchnutie dverí, zaštekánie psa, plačúce dieťa, trúbiace auto, húkajúcu sirénu a pod.

Gymnastika

Rozvíjame: pohybové schopnosti, vzpriamenú polohu hlavy, uvedomovanie si vlastného tela, zrakové vnímanie, koordináciu očí, rúk a nôh, sluchové vnímanie, rané chápanie príčiny a dôsledku.

Dajte dieťaťu dostatok času, aby mohlo voľne kopať nohami. Túto aktivitu môžete spestriť tak, že mu k nohám dáte zvukovú hračku (hračka vydá zvuk pri každom kopnutí). Tiež môžete priviazať ľahký a bezpečný zvonček alebo hrkálku na ruku alebo nohu dieťaťa. Pohyb ruky a nohy dieťaťa spôsobí zahrkanie, ktoré pritiahne jeho pozornosť k vlastným končatinám. Takto si dieťa objavuje vlastné ruky a nohy (okolo 3. mesiaca). Dajte dieťaťu dostatok času v polohe na brušku, aby posilňovalo vzpriamenú polohu hlavy. Povzbudzujte ho a ukazujte mu pestré hračky.

Objavovanie svojho tela

3 až 6 mesiacov

Aj keď hračky a aktivity z predchádzajúceho obdobia sú stále vhodné, nižšie uvedené hračky a hry ďalej rozvíjajú a podporujú vývin dieťaťa v rôznych oblastiach:

- veci dennej potreby, napr. lyžice, nerozbitné misky a hrnčeky, klobúky, ponožky, uteráky, ale aj vaše nosy, uši alebo vlasy,
- hračky so svetlami, blikajúce hračky, hračky so svetelnou hudbou,
- malé lopty a mäkké hračky,
- podušky (na podporu sedu alebo ľahu na brušku),
- zrkadlo,
- hračky na skúmanie ústami, napr. vlhká handrička, zubná kefka, hrebeň (čistý), lyžička, varecha, ponožka,
- hračky vydávajúce zvuky alebo svetlá pri dotyku, stlačení alebo kopnutí,
- stojan s visiacimi hračkami a figúrkami.

Nápady na spoločné aktivity s dieťaťom:

Zahrajme sa spolu

Rozvíjame: komunikáciu a porozumenie v rámci prvých sociálnych rutín, schopnosť predvídať kroky rutiny, vzájomné výmeny, pohybové schopnosti.

Vytvorte si repertoár prvých sociálnych hier, ako sú varila myšička kašičku, ťap-ťap-ťapušky, hijó, hijó na koničku, aký budeš veľký?, baran-baran-buc, a okrem reči využívajte pri nich šteklenie, natriasanie, tleskanie, smiech, prevaľovanie sa, pohyby rúk, nôh a iné. Tu je niekoľko príkladov:

Bežala myška okolo bruška. (krúžite prstom po brušku dieťaťa)

Šup do kožuška! (jemne zatlačte prstom na pupok)

Hijo, heta na koničku (hojdajte dieťa na kolenách v rytme riekanky)

do Ratkovej po pšeničku.

Hijo, heta na koni,

pojedly psy tvarohy.

Iba jeden ostal,

(meno dieťaťa, napr. Maxovi) *sa dostať.* (jemne spustite dieťa z kolien na zem)

Ide pavúk po stene, (prstami kráčajte v rytme riekanky od nožičiek smerom k hlave)

kým sa (meno dieťaťa, napr. Maxík) *zasmeje.*

Ide pavúk po papuči,

kým sa (meno dieťaťa, napr. Maxík) *nerozpučí.* (dotknite sa nosa dieťaťa)

Obmena pre dievčatá:

Ide pavúk po stene,

nesie zlaté prstene.

(meno dieťaťa, napr. Anička) *sa raduje,*

že jej jeden daruje.

Zvukový ping-pong

Rozvíjame: komunikačné výmeny na neslovnej a zvukovej úrovni, vzájomné výmeny, vnímanie a rozlišovanie rôznych zvukov alebo hlasu známej osoby. Pokúste sa vymieňať si roly so svojím dieťaťom na neslovnej úrovni. Využite rôzne hračky. Napríklad, keď dieťa zahrká hrkálkou, zahrkajte inou hrkálkou aj vy a počkajte na reakciu dieťaťa. Alebo keď dieťa vydá zvuk, vydajte rovnaký zvuk a počkajte na jeho reakciu. Ak dieťa reaguje, pokračujte v hre.

Čo to visí nado mnou?

Rozvíjame: pohybové schopnosti, úchop, zrakové vnímanie, koordináciu zraku a rúk, chápanie príčiny a dôsledku.

Okolo 3. mesiaca sa dieťa začína nafahovať a búchať do predmetov. Umiestnite nad dieťa stojan s visiacimi hračkami alebo zaveste v dosahu dieťaťa pestré hračky na šnúrku. Povzbudzujte ho pri hre. Nechajte dieťa hračku alebo predmety po chvíľke uchopiť do rúk, prezerať alebo skúmať ústami.

Kde je mama?

Rozvíjame: chápanie stálosti predmetu, sociálne výmeny s blízkou osobou.

Hrajte sa s dieťaťom hry na schovávačku. Najprv sa schovajte nakrátko za vlastné ruky, potom pod plienku alebo deku. Neskôr schovajte na krátku chvíľu dieťa. Čakajte na jeho reakciu. Pridávajte k tejto hre jednoduché vety, ako sú Kde je Max?, Kuk!, Tu som! a pod.

Visiace hračky stimulujú zrakové vnímanie.

6 až 8 mesiacov

V druhom polroku dieťaťa môžete rozšíriť repertoár hračiek aj o tieto nápady:

- lopty a kocky rôznej veľkosti a rôznych materiálov,
- gumové, plastové alebo látkové knižky a obrázkové leporelá,
- pohybujúce sa hračky, napr. hračky na kľúčik, hračky na kolieskach (kačičky, autička),
- vedierko s formičkami, škatuľa s loptičkami, košík s kockami (jednoducho, väčšie nádoby obsahujúce menšie predmety),
- nádoby s uzávermi a vrchnákmi na otváranie a zatváranie,
- predmety dennej potreby, napr. nerozbitný pohár, hrniec, telefón, metla s lopatkou, staré CD-čko, fľaša, krhlička, mydelnička a iné,
- jednoduché príčinnno-dôsledkové hračky, napr. pískacie hračky, hrnce s varechou na búchanie alebo jednoduché hudobné nástroje (bubon, xylofón), papier na trhanie, auto na šnúrke,
- hračky do vane, napr. nádoby rôznej veľkosti, sitko, plávajúce hračky, striekajúce hračky a iné,
- bublifuk a balóny (len pod dozorom dospelého).

A tu je opäť niekoľko nápadov, ako sa s dieťaťom zahrať:

Vyletela bublina...

Rozvíjame: neslovnú komunikáciu, porozumenie, vzájomné výmeny, schopnosť predvídať udalosti.

Nafúknite balón a nechajte ho vyfučať alebo vyfúknite niekoľko bublín a zatvorte fľaštičku. Počkajte na reakciu dieťaťa (úsmev, pohyb rukou, prikývnutie hlavou, zvuk) a potom pokračujte v hre. Jednoduchými slovami hovoríte dieťaťu, čo robíte, napr. *fú, aha, balón, bublina, neni, ešte, lieta* a iné.

Mozart alebo jazz?

Rozvíjame: sluchové vnímanie, hudobný sluch.

Ak tak nerobíte už od narodenia, začnite dieťaťu spievať (aj keď nie ste veľký talent) a predstavovať mu hudbu. Vyberte si hudobné štýly, ktoré sa páčia vám a vášmu dieťaťu. Pri hudbe využívajte rytmus a pohyb.

„Jedlo, aké si?“

Rozvíjame: samostatnosť, vnímanie a poznávanie textúry, pohybové schopnosti rúk, koordináciu zraku a rúk.

Keď krmíte dieťa kašovitou alebo inou tuhou stravou, nechajte ho niekedy s jedlom experimentovať. Ochráňte seba, dieťa aj miestnosť od prípadnej špiny a dovoľte dieťaťu preskúmať textúru jeho ryžovej kaše, pudingu, jogurtu alebo piškóty.

Lopta je na gúľanie...

Rozvíjame: manipulačnú a funkčnú hru s predmetmi, výmenu rolí, zrakové vnímanie.

Ukazujte dieťaťu zaujímavé predmety a hračky. Nechajte dieťa s nimi manipulovať (triasť, búchať, hádzať, trhať) alebo skúmať ústami. Potom mu ukážte, ako sa s predmetom správne narába, napr. hrkálkou zahrkajte, lyžičku si vložte do úst, uterákom si utrite ruky, loptu gúľajte po zemi, v knižke si listujte. Zahrajte sa s kockami: ukážte dieťaťu, ako búchať menšie kocky o seba, ako ich hodiť do vedierka, ako postaviť vežu z kociek. Nechajte dieťa vežu zhodiť a hru opakujte. Povedzte dieťaťu, čo robíte, napr. *kocka, veža, staviame, báb* a iné.

Kde je macko?

Rozvíjame: chápanie stálosti predmetu, vzájomné výmeny, spoločnú pozornosť zameranú na predmet, chápanie príčiny a dôsledku.

Pokračujte s hrami na schovávanie. Najprv pred očami dieťaťa schovajte pod deku väčšiu hračku tak, aby z nej kúsok videlo. Potom môžete schovávať hračky pod deku úplne (stále však pred očami dieťaťa). Nechajte dieťa hračku hľadať a prejavte radosť z jej objavenia. Alebo mu ukážte, ako hodiť predmet na zem (napr. keď sedí vo vysokej stoličke alebo v kočíku) a potom ukážte na predmet prstom. Používajte jednoduché slová, ako *bum, tam, kde je?, tam je, neni*.

8 až 12 mesiacov

OBDOBIE ZÁMERNEJ KOMUNIKÁCIE: Dorka

Dorotka objaví na zemi otcove rozčítané noviny. Okamžite sa s veľkou radosťou púšťa do ich „čítania“. Najprv sa usadí na ich okraji, potom ich systematicky začína krčiť a trhať, nasleduje ich ochutnávka. Zhrozená mama zakričí: „No-no, no-no Dorotka. Nie! Nesmieš.“ Prekvapená Dorotka ostane zarazene sedieť. Ešte raz skúsi dať do pusy jeden odšklbnutý kúsok novinového papiera. „Nie! Nedávame do pusy! No-no-no!“ zvolá mama a už aj zvyšky novín upratuje. Dorotka sa pozrie na noviny a vzápätí na mamu. Pokrúti hlavou „e-e“. „No vidíš. Ty si moje dievčatko,“ pochváli mama dcérku. „Nie-nie. Nedávame do pusy.“ „E-e,“ ešte raz zopakuje malá Dorotka a pokrúti hlavou.

Prvé gestá

Koncom prvého roku sa správanie dieťaťa začína výrazne meniť. Po motorickej, čiže pohybovej stránke už dokáže samostatne sedieť a okolo 9. mesiaca aj liezť. Naťahuje sa za predmetmi vo svojom okolí. Ak je predmet príliš ďaleko alebo mimo dosah, krikom, džavotáním, prosebným pohľadom zavolá na pomoc mamu alebo tátu. Ak rodičia nepochopia túto detskú „prosbu“, dieťa ju určite niekoľkokrát zopakuje. Prостé naťahovanie sa vystretými rukami v smere žiadanej veci, striedavo sprevádzané pohľadom na dospelého, sa tak stáva prvým gestom. K prvému gestu sa veľmi rýchlo pridávajú ďalšie. Čoskoro začína dieťa na vzdialenejšie predmety a hračky ukazovať vystretou rukou alebo vystretým ukazovákcom. Predmety začína podávať alebo ich v ruke ukazuje pyšne mame, ako keby hovorilo „aha, pozri, čo mám“. Všetky spomenuté gestá (žiadanie, ukazovanie na niečo, podávanie a ukazovanie niečoho) sa objavujú približne v rovnakom čase – koncom prvého roka života - u detí na celom svete, preto sa zvyknú nazývať aj univerzálne.

Medzi ďalšie gestá, ktoré slovenské deti často používajú, patria tlieskanie, kývanie „pá-pá“, žiadosť o papanie alebo pitie (dieťa napr. otvára a zatvára pusku). Každé dieťa si spolu so svojimi blízkymi vytvára vlastný reperotár používaných zámerných pohybov, teda gest. Zvlášť dôležité je pre dieťa vyjadrenie protestu či nesúhlasu v rôznych denných situáciách.

Prvé gesto: naťahovanie za hračkou.

Mama kŕmi Dorku lyžičkou. Dorotke sa to však vôbec nepáči. Pozrie sa na mamu, celá sa napne v stoličke, hlavu zakloní dozadu. Mama: „Už si neprosíš? Stačilo. Dorotka už nepapá.“

Svoj protest, ako aj iné žiadosti dieťa dokáže vyjadriť celou škálou najrôznejších pohybov (patria sem aj mimické pohyby), napríklad kopaním, razantným otočením celého tela, hodením sa o zem alebo známym otáčaním hlavy (nie). Prvé gestá majú tieto znaky:

- dieťa sa pozrie na komunikačného partnera;
- dieťa ich väčšinou sprevádza krikom alebo vydávaním zvukov, vokalizáciou;
- dieťa dokáže zámerné pohyby opakovať (najmenej dvakrát) preto, aby ste ich pochopili.

Keď sa u dieťaťa objavia takéto gestá (najmä tie „univerzálne“), znamená to prechod na ďalšie dôležité vývinové štádium – tzv. štádium zámernej komunikácie. Môžeme konštatovať, že dieťa sa stáva vedomou bytosťou. Všimnite si, ako sa mení jeho správanie: keď chce niečo dosiahnuť, už sa nedíva len na predmet svojho záujmu, ale striedavo na dospelého a na vec, ktorú chce. Doteraz sa venovalo len jednej osobe alebo jednej veci. Teraz už začína chápať, že pomocou mamy môže dosiahnuť predmet alebo pomocou predmetu môže dosiahnuť pozornosť mamy. Z hľadiska pozornosti sa dieťa začína v tomto období veľmi intenzívne venovať jednému predmetu a jednej osobe a súčasne ich dokáže prepájať pohľadom. Jednoducho by sme to mohli označiť ako pomyselný **trojuholník**.

Dorka sa najprv pozrie na lyžičku vo svojej ruke, chvíľku ňou udiera o svoju stoličku, potom sa pozrie na mamu. „Budeme ešte papať, Dorka?“ pochopí rýchlo mama.

Čiže dieťa, lyžička a mama boli očným kontaktom prepojené do spomínaného trojuholníka. Dorka dokázala prostredníctvom lyžičky upútať pozornosť mamy a ešte jej aj naznačiť, čo si prosí. V inej situácii môže dieťa v podobnom trojuholníku žiadať o predmety.

Dorka očami vyhľadá mamu, vzápätí natiahnutou rukou ukáže na obľúbenú hračku – malého psíka. „A-a,“ upresní Dorotka. „Hav-hav,“ reaguje mama. „Tam je havo? Dáme havo.“ A podáva hračku Dorke.

Otázka: Moja ročná dcéra používa niekoľko gest (podáva veci, ukazuje prstekom na jedlo alebo hračky, ukazuje nám predmety, ktoré drží v ruke, natahuje sa za chceným predmetom). Koľko gest by mala vedieť a používať vo veku jedného roka?

Odpoveď: Vymenované gestá sú prirodzené a objavujú sa vo vývine u detí v rovnakom veku na celom svete. Okrem nich však každý rodič môže dieťa naučiť aj pohyby, ktoré sú prirodzené v jeho spoločenskom prostredí. Počet gest sa tak môže výrazne odlišovať. Priemerne však po slovensky hovoriace deti používajú v jednom roku asi 12 rôznych typov gest.

Dôležitú a veľmi výraznú zmenu do života dieťaťa prináša nová pohybová schopnosť – **lezenie**. Dieťa, ktoré predtým len z diaľky pozeralo na predmety a hračky, zrazu sa vie k týmto veciam dostať celkom blízko. To umožňuje objavovanie nových horizontov. Medzi najdôležitejšie vlastnosti predmetov, ktoré objavuje, patria veľkosť, tvar a váha.

Prvé detské hry – skúmanie predmetov

Kým spočiatku hračky a veci sledovali priamu cestu ruka – ústa, teraz už dieťa dokáže skúmať hračku dlhšie rukami a zrakom. Už od 8. mesiaca prejavuje zvýšený záujem o drobné predmety. Spočiatku ich uchopuje do celej dlane. Neskôr položí dlaň na podložku tak, aby malý predmet bol presne medzi ukazovák a palcom. Potom ukazovák a palček len pritlačí k predmetu, akoby sa zavreli nožnice. Okolo 10. mesiaca je už dieťa schopné uchopovať z podložky aj naozaj malé veci, ako guľôčky, nitky, sponky, omrvinky z chleba a podobne tak, že ich uchopuje medzi ukazovák a palček tzv. pinzetovým úchopom. Veci, ktoré skúma, často prekladá z pravej ruky do ľavej a naopak. Chvíľu nimi búcha o zem, chvíľu o vlastnú nožičku. Na chvíľku ich odhodí, a potom hra pokračuje odznova. Spočiatku je schopné venovať sa len jednému predmetu. Neskôr v každej rúčičke udrží jednu vec. Veľmi obľúbenou hrou pritom býva vkladanie jednej veci do inej. Ak má dieťa na dosah väčšiu nádobku (hrniec, misku, škatuľku) a menšie veci, ako guľôčky, kocky, štipce na bielizeň, určite sa ich pokúsi hádzať dnu. Je síce pravda, že najprv to robí švihom a kocky lietajú po celej izbe, no táto koordinácia ruky a oka sa v ďalšom období výrazne zlepšuje.

Pinzetový úchop

Najdôležitejšie detské objavy

Vďaka skúmaniu predmetov si dieťa začína v mysli vytvárať o nich prvé predstavy, ktoré sú základom budúcej pamäti a myslenia.

Dorotka má v ruke detskú lyžičku. Sedí v stoličke, mama ju kými. Dorotka si strká lyžičku sama do pusy, potom ňou chvíľku udiera o tanier. Zrazu jej lyžička vypadne na zem. Dorotka sa nahne ponad stoličku a očami hľadá, kde asi lyžička je.

V tomto období si dieťa začína uvedomovať **stálosť predmetov**: lyžička spadla na zem, chvíľu ju nevidí, ale chápe, že sa „nevyparila“ a musí tu niekde byť, aj keď ju práve nevidí. Začína predmety, ktoré mu zmizli z očí, aktívne **hľadať**. So zlepšujúcou sa pohybovou schopnosťou postupne hľadá predmety aj v čoraz širšom priestore (najprv len v postielke, potom všade okolo stola, nakoniec v rámci celej izby a bytu). Aj samotné hľadanie je čoraz zaujímavejšie. Jednoduché hľadanie znamená aj to, že dieťa očami sleduje obľúbenú hračku, ktorú mama umiestni na poličku. Neskôr sa štvornožky za touto hračkou vypraví. Vo vyšších štádiách, ak mu mama zakotúľa loptu a tá zabehne pod stôl, vypraví sa štvornožky za ňou. Ak sa kotúlala pod stôl a zrazu tam nie je (stihla zabehnúť pod pohovku), dieťa sa vyberie hľadať ju ďalej. Ešte neskôr začne loptu hľadať, aj keď ju vôbec nevidí, ale rado by sa s ňou a s mamou zahralo. Na druhej strane, obľúbenou činnosťou začína byť i **schovávanie**. Najprv sa dieťa samo schová za rúčičky alebo plienku, potom bude schovávať i svoju loptu alebo macíka. A vždy sa rovnako teší, keď sa mame alebo otcovi podarí veci alebo samo dieťaťko „nájsť“. Odhrnú plienku či šatku a dieťa radostne skríkne, akoby hovorilo: „Kuk! Tu je!“ alebo „Tu som!“.

Kuk! Tu som!

Pri aktívnom skúmaní a narábaní s predmetmi sa dieťa učí ešte jednu veľmi dôležitú schopnosť. Môžeme ju nazvať pochopenie jednoduchej **príčiny a dôsledku**.

Dorotka sedí za stolom vo svojej stoličke. Dorotkin pohárík s obľúbeným jablkovým džúsom je však veľmi ďaleko. Zrazu Dorotka potiahne okraj obrusu a pohár sa isto približuje bližšie a bližšie k nedočkavej smädnej Dorotke. „Vďaka obrusu“ sa môže Dorotka napíť (ak sa jej pohárík nestačil prevrhnúť a džús rozliť).

Dieťa sa učí získať jeden predmet pomocou iného (pohár obrusom). Podobne pri hudobných hračkách, ak potiahne za šnúрку, ozve sa obľúbená hudba. Pri inej hračke (napr. drevené kačičky alebo autá na šnúrke) potiahne za šnúрку a vzápätí sa k nemu spomínaná hračka rozbehne. Tak deti vo veku 9 – 10 mesiacov s obľubou stále dokola zapínajú a vypínajú lampu či prepínajú kanály na televízore opakovaným stláčaním gombíka na ovládači. Pochopenie príčiny a dôsledku sa však vzťahuje aj na iné okolnosti. Ak mama pečie v rúre koláč a dieťa sa na chvíľu dotkne horúcich dvierok, rýchlo odtiahne ruku. To páli. Túto skúsenosť neskôr dieťa komentuje „šššš“, ak sa znovu priblíži k rúre v čase varenia. Trávenie spoločných chvíľ rodičov s dieťaťom pri bežných domácich prácach, ako je umývanie riadu, varenie, zametanie dlážky, umývanie okien, čistenie topánok, nakupovanie, práce v záhrade a pod., a v každodenných rutinách býva pre dieťa veľmi zaujímavou skúsenosťou. Činnosti a úkony, ktoré sa opakujú pravidelne a spočiatku i často, dávajú deťom priestor na ich predvídanie, očakávanie a následne aj na ich **napodobňovanie** či imitáciu. Dieťa si pozorne všima, ako rodičia s vecami zaobchádzajú. Slúchadlo od telefónu priložia k uchu, špongiou umývajú riad, do tašky ukladajú nákup, krhličkou polievajú kvety, zubnou kefkou si umývajú zuby, perom píšu po papieri a v knihe si listujú, čítajú ju. Mnohé tieto činnosti dieťa napodobňuje a zároveň spoznáva, že každý predmet sa používa určitým špecifickým spôsobom. Veci majú teda svoje vlastnosti a funkcie, na základe ktorých sa s nimi manipuluje. Chceme zdôrazniť, že znalosti o tom, ako veci „fungujú“ a na čo slúžia, si dieťa osvojuje od dospelých v hrách a spoločných činnostiach. Keby len samo predmety skúmalo, dlho by na všetičo neprišlo. Vývin dieťaťa v tomto období závisí aj od samotných predmetov, od toho, koľko možností na manipuláciu a hru poskytujú svojimi vlastnosťami. Preto je obzvlášť dôležité vyberať dobré hračky, aby sme pomocou nich rozvíjali poznávacie schopnosti.

Daj „pá-pá“ alebo ukáž „aká veľká narastieš“!

S vývinom motoriky, poznávania a myslenia vyvíja sa aj **porozumenie reči**. Koncom prvého roka má dieťa reagovať na slovný zákaz „nie!“ alebo „no-no!“. Pri vykonávanej činnosti sa zarazí, po chvíľke sa k nej však môže a väčšinou aj chce vrátiť.

Prevažná väčšina rodičov má pocit, že ich dieťa im „všetko“ rozumie. Deti naozaj veľmi citlivo reagujú na prehovory rodičov. Vnímajú ich však situačne,

komplexne. Všímajú si pohyby mamy či otca, zaregistrujú úsmev či práve mračiacu sa tvár, zaujme ich výška i melódia hlasu a reči rodičov. Pre porozumenie je dôležité, čo dospelí práve robia, keď hovoria s dieťaťom.

„Urobíme tapi-ťapi,“ nadchýňa sa babička a zároveň oduševnene tleska. Dorotka ju chvíľu sleduje. Babka chytí Dorotkine dlane a znovu tleska: „Ťapi-ťap.“ Po chvíľke prízerania sa a skúšania sa Dorotka pridá. „Ťapi-ťapi.“ Nadšená babička začne zvolávať celú rodinu. „Podťe rýchlo sem! Aha, čo Dorotka vie. Dorotka, urob tapi-ťap! Ťapi-ťap.“ A Dorotka tleskne: „Ťap!“

Veľmi podobne reagujú deti aj na ďalšie známe a časté pokyny, zákazy či prosby z vašej strany. Veď to poznáte: ukáž, aký/á veľký/-á narastieš?, urob varila myšička kašičku, to nesmieš!, nie-nie, no-no, ukáž mame, kde je tik-tak? (mama sa väčšinou pritom na hodiny díva, teda aspoň spočiatku). Dôležité je, že všetky tieto prvé „úkony“ prebiehajú v radostnej atmosfére, s dieťaťom veľmi blízkymi ľuďmi. Ak sa však dieťa ocitne v inom prostredí, prípadne s menej známymi ľuďmi (napr. teta, ktorú dieťa nevidelo 3 týždne), na spomínané výzvy nemusí vôbec reagovať. Prosto neurobí nič. Ak sa mama stretne s kamarátkou na ulici a prosí dieťa, aby urobilo pá-pá, zakývanie pá-pá síce väčšinou príde, ale až keď je kamarátka za rohom.

Predpokladom porozumenia prvých slov je, aby si dieťa daný predmet alebo dej všimlo, aby naň upriamilo pozornosť a aby toto všetko prebiehalo v situácii, ktorá dieťaťu nie je ľahostajná. V prvom roku deti bežne rozumejú 10 – 20 slov. Slová označujúce činnosti („čo sa s tým robí“) sa deti učia chápať najmä v bežných aktivitách, ako sú kŕmenie, kúpanie a podobne. Názvy predmetov sa skôr naučia, keď si ich prezerajú.

Keď „bo“ znamená piť a „du“ znamená topánka

Úroveň porozumenia predbieha asi o 2 – 3 mesiace úroveň hovorenej reči. Keď teda dieťa úspešne reaguje na väčšinou naučené prvé frázy (opísané vyššie), čoskoro príde vytúžené **prvé slovo**. To, čo dieťa spočiatku produkuje, však ani zďaleka nemusí pripomínať slová, ako ich poznáme my – dospelí. Prvé „slová“ sa veľmi nápadne podobajú zvukom, ktoré dieťa okolo seba počúva. Všetky tieto „slová“ však majú jedno spoločné: dieťa nimi „nálepkuje“, označuje konkrétny predmet alebo viaceré predmety či konkrétnu činnosť. Na rozdiel od predchádzajúcich zvukov, ktoré dieťa produkovalo len

náhodne, pudovo (napríklad pri hre s jazýčkom a pusou), už majú nejaký význam, niečo označujú, oznamujú alebo prikazujú. Môžeme ich teda pokladať za naozaj prvé slová. Vo svojej podstate, svojím obsahom a funkciou (teda tým, že sa viažu ku konkrétnym veciam a menia správanie dospelého) sú už slovami, ba dokonca „vetami“.

Podaná ruka sa stáva symbolickou.

Okolo 12. mesiaca príde ešte jeden významný vývinový medzník. Dieťa sa učí samostatne **chodiť**. Na konci prvého roku už dokáže stáť s oporou, chodí obkročmo okolo nábytku a postupne začína chodiť s oporou po rovnej podložke. Začína sa pozeráť na svet z inej perspektívy. Podaná mamina ruka sa stáva veľmi rýchlo len symbolickou istotou a onedlho sa dieťa bude pohybovať v stoji úplne samostatne. Porozumenie reči, prvé slová a prvé samostatné kroky na prelome prvého a druhého roka znamenajú ďalšiu prevratnú zmenu v jeho vývine aj v živote celej rodiny.

KOMUNIKAČNÉ STRATÉGIE v období zámernej komunikácie

Tvárou v tvár. Dieťa potrebuje vidieť vašu tvár, pohľad a ústa z niekoľkých dôvodov. Očný kontakt a pohľad na predmety sa stávajú v tomto období nesmierne dôležitými, keďže pomocou nich dieťa vyjadruje svoj zámer ovplyvňovať prostredie. Taktiež výrazy tváre (mimické pohyby) nielen pomáhajú rozumieť reči, ale dieťa ich bude čoskoro napodobňovať a používať pri vašej vzájomnej komunikácii. Pozorovanie pohybov úst mu pomôže osvojiť si zvuky materinského jazyka a vyslovovať prvé slová.

Gestá. Obdobie zámernej komunikácie je typické rozvojom komunikácie pomocou gest. Preto je nesmierne dôležité podporovať používanie gest u dieťaťa. Môžete to dosiahnuť tak, že sami budete pri komunikácii s dieťaťom gestá používať. Vaše gestá budú dieťaťu nielen modelom, ale mu aj pomôžu rozumieť vašej reči. Sústreďte sa hlavne na tzv. univerzálne gestá, ako sú gesto žiadosti (napr. otvorená náruč, prikývnutie hlavy alebo predklon tela), ukazovanie na predmety (ukazovákom), podávanie (predmetov druhej osobe) a ukazovanie predmetov (druhej osobe). Okrem toho nezabudnite používať aj niekoľko iných bežných gest (napr. kývanie pá-pá, tleskanie, otváranie a zatváranie úst ako žiadosť o jedlo).

Interpretácia. Hoci správanie dieťaťa sa v tomto období stáva čoraz viac zámerne, interpretácia je ešte stále dominantnou a dôležitou komunikačnou stratégiou. Priradovaním významu ku komunikačným pokusom dieťaťa posilňujete zámernosť (učíte ho, že môže ovplyvniť svoje okolie). Preto hovorte nahlas slová a vety, ktoré by asi dieťa, keby vedelo rozprávať, v danej chvíli povedalo (formulujte ich do oznamovacích a krátkych viet) a reagujte na jeho prejavy prirodzenou reakciou (napr. podajte mu hračku, zdvihnite ho). Keďže nahlas hovoríte slová vhodné vzhľadom na práve prebiehajúcu situáciu, poskytujete mu model (správny rečový vzor) slov, ktoré sa čoskoro bude pokúšať vysloviť.

Čakanie. Pozorovaním svojho dieťaťa zistíte, že k nezámerným prejavom dieťaťa, ako sú plač, krik, úsmev, hrkútanie, džavotanie, pohyby tela, rúk a nôh a výrazy tváre, sa postupne pridávajú zámerne pokusy o komunikáciu. Dieťa sa pokúša usmerňovať svoje okolie (vrátane vás) striedavým pohľadom na predmety a na vás. Očakávajte takéto prejavy, interpretujte ich a odmeňte ich okamžitou reakciou (napr. ak sa dieťa striedavo pozerá na vás a na hračku, nahlas povedzte „chceš macika“ a hračku mu podajte). Taktiež neprehliadnite prvé gestá, ktoré môžu byť celkom nenápadné (napr. priklonenie sa k vám ako žiadosť o pomoc) a odmeňte ich prirodzenou reakciou (napr. úsmevom, odpoveďou alebo podaním predmetu). Spoznajte repertoár gest a zvukov dieťaťa, vo vzájomnej komunikácii ich očakávajte a dávajte dieťaťu priestor na ich použitie.

Nasledovanie záujmu dieťaťa. Všetky komunikačné stratégie majú význam len vtedy, ak vychádzajú z momentálneho záujmu dieťaťa. Pozorujte dieťa a hovorte nahlas slová a vety, ktoré vyjadrujú jeho záujem.

Rutiny. V tomto období vaše dieťa pravdepodobne už dobre pozná denný režim a **denné rutiny**, ktoré opakovane vykonávate približne rovnakým spôsobom. Naďalej komentujte každý krok rutiny (napr. „Mama varí ... ideme papať ... sadni si na stoličku ... tu je hrášok... tu sú zemiaky ... utrieme pusu ... napi sa vodičky ... hotovo ... Dorka všetko spapala.“). V tomto období dieťa vie predvídať nasledujúci krok, preto túto schopnosť môžete využiť na komunikáciu. Ak dieťa vie, čo bude nasledovať, prerušte činnosť (napr. podržte pohár v ruke, nepodajte ho dieťaťu hneď alebo držte loptu v rukách, nehodte ju dieťaťu hneď) alebo zaskočte dieťa niečím nečakaným (napr. pri obliekaní

podajte dieťaťu len jednu ponožku, pri hre vyberte zo škatule len jednu časť hračky) a počkajte na reakciu dieťaťa. „Zdržanie“ alebo „chyba“ v rutine môže u dieťaťa vyprovokovať komunikačný pokus (napr. použitie gesta alebo zvuku ako žiadosti). Vtedy ihneď interpretujte správanie dieťaťa (povedzte nahlas, čo by asi dieťa povedalo v danej situácii) a pokračujte v rutine.

Okrem denných rutín sa vaše dieťa pravdepodobne vie zapojiť aj do niekoľkých **sociálnych rutín**, teda spoločných hier, ako sú ľap-ľap-ľapušky, hijó, hijó, na koničku, hra na schovávačku a iné. Rozširujte repertoár týchto hier a využívajte ich na komunikáciu, ak dieťa pozná nasledujúci krok. Rovnako využívajte hračky a predmety zo svojej domácnosti na vytváranie **rutín s predmetmi** (napr. stavanie veže z kociek a jej zhadzovanie, miešanie džúsu v pohári, gúľanie lopty, vkladanie loptičiek do škatule a iné). Komentujte to, čo robíte, a činnosti mnohokrát opakujte.

Dorka a jej otec sa radi hrávali rôzne hry. Dorka obľubovala, keď jej otec postavil vežu z kociek a ona ju mohla zhadzovať. Otec musel byť veľmi rýchly, lebo Dorka nikdy nelenila a ráznym švihnutím ruky vežu zhodila. Otec nezabudol k spoločnej hre pripájať slová: „Aha, veža! ... Bum! ... Veža spadla!“

Vyladte sa na rečovú úroveň dieťaťa. Snažte sa používať krátke a jednoduché vety (jednoslovné, dvojslovné). Aj keď je to niekedy nemožné, zachovávanie tohto pravidla pomáha dieťaťu nielen lepšie rozumieť vašej reči, ale utvára aj lepšie podmienky na napodobňovanie slov, ktoré počuje. Komentovanie, modelovanie, interpretácia, pomenovanie alebo otázky formulované do jedno alebo dvojslovných prehovorov mu pomôžu rozumieť a v nasledujúcom období vysloviť prvé slová.

Raz ty, raz ja. Dieťa v tomto období by si malo vedieť niekoľkokrát vymeniť s vami roly na zvukovej úrovni (tzv. zvukový ping-pong) alebo v rámci hry. Pokračujte v týchto aktivitách a podporujte u neho schopnosť raz byť v aktívnej role a potom zasa čakať. Na to vám poslúžia hračky, ako sú lopty, autička, detský telefón, kocky, stavebnice, dve bábiky s jedným hrebeňom alebo jednou fľaškou, knižky a iné. Zapojte sa do hry s dieťaťom, nechajte ho vykonať činnosť a potom rýchlo zahrajte svoju rolu so slovami „teraz ja“. Takto sa niekoľkokrát vymeňte.

Zrkadlenie. Dieťa vie postupne napodobňovať stále zložitejšie pohyby, a to aj tie, ktoré nemôže pozorovať na sebe ani na iných ľuďoch. Preto môžete napodobňovať napríklad výrazy tváre, vyplazenie jazyka, žmurkanie, nakladanie kociek do auta, stláčanie gombíkov na hračke, udieranie do bubna, miešanie lyžičkou, tlačenie auta po zemi, hádzanie a gúľanie lopty, listovanie v knižke, trhanie papiera a pod. Dôležité je, aby ste napodobňovali gestá dieťaťa, ako sú ukazovanie hračiek, ukazovanie prstom na hračky, podávanie hračiek a iné, pretože napodobňovaním posilujete ich používanie. Taktiež nezabudnite napodobňovať zvuky, ktoré dieťa vydáva (napr. *brrr* pri hre s autom, *úúúú* pri vysávaní, *ma-ma-ma* pri jedení, *ha* pri telefonovaní), aj keď ešte nemusia vyjadrovať objektívny obsah. Pozorujte dieťa a využite každú príležitosť na napodobňovanie spomenutých pohybov, gest a zvukov.

Dorkina mama pripravila svojej dcére novú pochúťku – melón. Dorka vybrala kúsok melóna z misky a vložila si ho do úst. Okamžite skrútila tvár do výrazu odporu. Mama sa začala smiať a napodobnila Dorkin výraz. Dorka prestala prežúvať a s úžasom pozorovala maminu tvár. Prehltla melón, začala sa smiať a ukazovať na maminu tvár. Mama zopakovala zvrátenie tváre. Dorka sa pokúsila mamu napodobniť, ale dokázala len prižmúriť oči. Mama ju opäť napodobnila a Dorka na to zažmurkala. A keď mama Dorke vložila ďalší kúsok melóna do úst, Dorka s radosťou žmurkala.

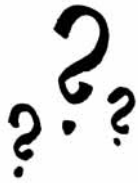
Komentovanie. Rozprávanie o tom, čo práve robíte alebo čo robí vaše dieťa, a o tom, čo sa deje v jeho okolí, pomáha dieťaťu rozumieť okolitému svetu. Dieťa opakovane počuje kľúčové slová, ktoré sa preň stávajú známe (napr. *papáme, auto trúbi, bába hája, oblečieme sveter, ideme pápá, spinkáme*). Postupne priraduje slová k veciam a udalostiam, ktoré okolo seba pozoruje, a začína im lepšie rozumieť. Ak je to možné, hovorte dieťaťu o veciach v krátkych vetách (jednoslovných, dvojslovných).. Dieťa vám bude lepšie rozumieť a bude mať ľahšie podmienky na napodobňovanie vašich slov.

Nálepky. Keďže sa dieťa čoskoro pokúsi o vyslovenie svojho prvého slova, je dôležité, aby ste mu poskytovali množstvo „nálepiek“ – názov predmetov a udalostí z jeho prostredia. Pomenúvajte veci, o ktoré sa zaujíma. Vyberajte si slová, ktoré sú preň dôležité. Môžete používať detské výrazy (napr. *havo, cica, pipi, kako*) alebo spisovné výrazy (napr. *pes, mačka, vták, špinavé*), hoci tie majú náročnejšiu zvukovú skladbu. Ak sa aj dieťa pokúsi ich napodobňovať,

zjednoduší ich (napr. pes bude *pe*, mačka bude *ma*, vták bude *ta* alebo špičavé bude *nana*). V tomto období sa pokúste používať len jedno meno pre jeden predmet alebo udalosť (napr. nazvite psa buď *psom*, alebo *havom*). Používajte veľa jednoduchých slov, ktoré sa dajú využiť v rôznych situáciách a hrách, napr. *aha*, *bum*, *kuk*, *neni*, *tam* a iné.

Otázky. Hoci nikto z nás neočakáva, že ročné dieťa bude odpovedať na otázky, rodičia ich svojim malým deťom často kladú. V tomto období môžete svojmu dieťaťu dávať otázky typu „kde je ...?“; ale musíte mu aj výdatne pomáhať svojím pohľadom, výrazom tváre alebo vystretým ukazovákom tak, aby vám porozumelo. Avšak už teraz začnite s dobrým zvykom: vždy, keď kladiete otázku, počkajte na odpoveď alebo reakciu dieťaťa (napr. pohyb, gesto, zvuk, pohľad). Ak dieťa nereaguje ani po dlhom čase, odpovedzte zaň, čím mu poskytnete správny rečový vzor. Nedávajte dieťaťu otázky, ak naozaj neočakávate od neho odpoveď. Radšej použite inú stratégiu.

HRY A HRAČKY vhodné v období zámernej komunikácie

Mnoho hračiek z predchádzajúceho obdobia sú aj pre dieťa v tomto období zaujímavé a stimulujúce. Skontrolujte arzenál hračiek, vyradte tie, o ktoré dieťa neprejavuje záujem (napr. niektoré hrkálky, stojan s visiacimi hračkami) alebo ktoré už nie sú bezpečné (lebo ich dieťa vie otvoriť, rozmontovať, odhryznúť). Obohaťte svoju zbierku napríklad aj o nasledujúce hračky:

- stavebnice s veľkými časťami (napr. Duplo), poháre, ktoré sa dajú do seba zasúvať,
- príčinnno-dôsledkové hračky, napr. hračky na gombíky, hračky na šnúrke, hračky na kľúčik, naťahovacie hračky,
- hračky do vody, napr. naberačky, lyžičky, fľašky, sitká, nádoby s dierkami, špongie, vodné koleso, odmerky, lieviky,
- detský telefón, hračkárske jedlo a riadiky, autá alebo bábiky,
- predmety dennej potreby, napr. zubná kefka, kuchynské náradie a riady, metla s lopatkou, prázdne nádoby od šampónov, mydiel a krémov a iné,
- vozík alebo auto, ktoré dieťa môže tlačiť pred sebou,
- stále obľúbenými sú bublifuk a balóny (len pod dozorom dospelých), lopty a kocky rôznej veľkosti, knižky s veľkými farebnými obrázkami a iné.

Medzi vhodné hračky patria aj farebné kocky.

Nápady na hry s dieťaťom v tomto období:

Pozri, čo mám!

Rozvíjame: komunikáciu pomocou gest, vzájomné výmeny.

Zahrajte sa s dieťaťom hru na podávanie a ukazovanie hračiek. Zoberte zaujímavú hračku a podajte ju dieťaťu. Ak si ju vezme, vypýtajte si ju naspäť. Ak vám ju opäť podá, prejavte radosť a hračku si dobre poobzerajte. Potom mu hračku opäť podajte. Rovnako sa môžete zahrať s ukazovaním hračiek. Týmto spôsobom rozvíjate u dieťaťa ranú komunikáciu pomocou prvých gest.

Veľký pomocník

Rozvíjame: napodobňovanie, funkčné používanie predmetov, komunikáciu v rámci denných rutín.

Dovoľte dieťaťu, aby vám pomáhalo pri každodenných bežných prácach. Dieťa vás rado napodobní, ak mu poskytnete predmety dennej potreby (napr. varechu s hrncom, misku s lyžičkou, starý telefón, ceruzku a papier). Bok po boku vykonávajte tieto činnosti a jednoduchými slovami komentujte dieťaťu, čo robíte, napr. *miešame*, *varíme*, *haló-haló*, *píšeme* a pod.

Kde je lopta?

Rozvíjame: chápanie stálosti predmetu, myslenie, vzájomné výmeny.

Hry na schovávanie sú pre rozvoj myslenia a reči stále dôležité, preto v nich pokračujte (pozri predchádzajúce obdobie). Schovávanie môže byť v tomto období o niečo zložitejšie: dieťa nemusí vidieť, ako hračku schovávate, ale malo by byť zjavné, kde ste ju ukryli (napr. lopta pod dekou, maco pod stoličkou, auto za dverami). K hľadaniu ho vyprovokujte otázkou „Kde je lopta?“ a vydajte sa ju spoločne hľadať.

Pritiahni ma bližšie

Rozvíjame: myslenie, chápanie príčiny a dôsledku.

Dieťa začína chápať jednoduché príčinnno-dôsledkové vzťahy. Poskytujte mu veľa hračiek, ktoré stimulujú túto schopnosť, napr. hračky na šnúrke, hračky na gombíky, zvukové hračky. Tiež môžete prestrieť na zem ľahkú deku, na jej jeden koniec umiestniť zaujímavú hračku a druhý koniec vložiť dieťaťu do ruky. Potom mu ukážte, ako si ťahaním deky môže hračku pritiahnúť k sebe. Vyjadrite radosť, keď ju dosiahne.

Hrozienko, hrášok, omrvinka

Rozvíjame: pohybové schopnosti rúk, pinzetový úchop, koordináciu oka a ruky, samostatnosť.

Počas jedenia dovoľte dieťaťu, aby sa krmilo samo. Dajte mu na misku niekoľko malých kúskov jedla, ako sú mäkké hrozienka, hrášky alebo drobno nakrájané ovocie alebo zeleninu. Nechajte ho tieto malé kúsky uchopovať a vkladať do úst. Rovnako ho podporujte v uchopovaní vecí do oboch rúk – ak dieťa drží keksík v jednej ruke, ponúknite mu ešte jeden do druhej ruky.

Prázdne zásuvky

Rozvíjame: chápanie vzťahov medzi predmetmi, manipuláciu s predmetmi. Ukážte dieťaťu, ako vkladať predmety (napr. loptičky, kocky, formičky, hračky, lyžičky) do škatule, vedierka alebo košíka. Potom mu ukážte, ako tieto predmety vykladať alebo vyhadzovať (napr. štipce z košíka, formičky z vedierka). Nechajte dieťa vyprázdňovať škatule, zásuvky, skrinky, koše, vedrá a pod. Komentujte jednoduchými slovami, čo robíte, napr. *von, dnu, tam, neni* a iné.

Varila myšička a iné

Rozvíjame: prvé sociálne rutiny, schopnosť predpokladať nasledujúci krok. Hrajte sa s dieťaťom prvé sociálne hry. Rozširujte ich repertoár a ak dieťa pozná nasledujúci krok, využívajte ich na komunikáciu. Tu je niekoľko nápadov:

Hry s prstami: (pri každom verši sa dotknite jedného prstečka detskej ruky)

*To je tatko,
to je mamka,
to je dedko,
to je babka,
to je vnúča,
malé chlapča.*

*Varila myšička kašičku
v maľovanom hrnčíčku.
Tomu dala na mištičku,
tomu dala na panvičku,
tomu dala na lyžičku,
tomu dala na vidličku.*

*Ten najmenší nedostal nič,
utekal do komôrky, tam sa napapal.* (poštekajte dieťa pod pazuchou)

Hry s rukami

12 až 18 mesiacov

OBDOBIE PRVÝCH SLOV: Ninka

Ninkina mama sa chystá prať. Vyberá z koša bielizeň a triedi ju. Ninka ju chvíľu so záujmom sleduje. O chvíľu vytahuje sama z koša vreckovku a podáva ju mame. „Pači,“ dodá s úsmevom. „Ďakujem,“ usmeje sa mama. „Pači,“ opakuje Ninka a podáva z koša svoje nohavice. Keď ich mama vkladá do práčky, Ninka ešte rýchlo povie: „Nini.“ „Áno, to sú Ninkine nohavice,“ prikývne mama. „Tato,“ poteší sa Ninočka a z koša prinesie otcovu košeľu. „To je tato-ve,“ súhlasí mama. „Budeme prať. Dáme všetko tam,“ ukazuje na bubon práčky. Ninka ukáže prstom na práčku a oduševnene prikývne.

Prvé slová

Dvanásty mesiac je medzník, keď spravidla nastanú dva túžobne očakávané momenty: prvé kroky a prvé slová. Začiatky chôdze a reči sú obratom najmä v samostatnosti dieťaťa: dokáže sa dostať tam, kam chce, a povedať to, čo cíti. Začína sa nová kvalita poznávania sveta a komunikácie s okolím. Najočakávanejším medzníkom vo vývine každého dieťaťa je vyslovenie jeho **prvého slova**. Prvými slovami sa deti snažia vyjadriť svoje priania, pocity, nesúhlas, takže za jedným vysloveným slovom akoby sa ukrývali celé dlhé vety. „Mama“ raz znamená otázku „Kde si mama?“, inokedy prosbu „Mama, chcem otvoriť dvere a ísť von.“ alebo želanie „Mama, nechcem ísť spať s tatom, ale s tebou.“ Rodičia a blízki tieto slová prekladajú, dešifrujú, a tak sa snažia pochopiť, čo konkrétne má dieťa na mysli. Ak sa rodičom nedarí objasniť ich význam, dieťa začína byť frustrované. Je nespokojné, zúfalé, čo sa môže prejaviť krikom, plačom, zlosťou. Veľmi často preto maličkým rozumejú len tí, ktorí s nimi trávia veľa času, a preto vedia, aké pocity a zážitky práve prežívajú, čo všetko nám chcú povedať.

Okolo 12. mesiaca slovnú zásobu detí tvorí jedno až šesť prvé slovo. Úplne prvé prehovory detí sa však zvukovo väčšinou nepodobajú na slová, ktoré používajú dospelí. Rodičia sa musia pripraviť na:

- rôzne novotvary, napr. *kako* – vtáčik, *boka* – vreckovka;
- skratky ozajstných slov, napr. *da* – daj, *de* – dedo;
- imitácie najrôznejších zvukov prostredia, napr. *š-š-š* – vlak, *ú* – vysávač;
- imitácie zvukov zvierat, napr. *mú* – krava, *hav* – pes.

Dieťa sa rado zapája do každodenných činností.

Aby ste to ako rodičia mali ešte o trošičku ľahšie, prvými slovami deti pomenúvajú viac rôznych predmetov a dejov. Najčastejšie jedným slovom označujú veci, udalosti, osoby, ktoré majú podobnú funkciu alebo majú z pohľadu dieťaťa niečo spoločné.

Tata môže byť všetko, čo sa hýbe, teda kočík, auto, autobus. Podobne bábo môže označovať čokoľvek súvisiace s dieťaťom, teda knihu o dieťati (každá mama má aspoň jednu o tom, ako sa dieťa vyvíja), vaničku na kúpanie, bábiku na hranie, ale aj fľašu s čajom. Bobo môže byť všetko guľaté ako lopta, akýkoľvek cukrík, okrúhla lampa, hav sa môže viazať k všetkým chlpatým zvieratkám (vrátane plyšových či tých v obrázkovej knižke), ham je lyžica, tanierik, rožok, keksíky...

Zriedkavejšie sa stáva, že dieťa jedným slovom pomenúva všetky veci, ktoré sa nachádzajú na rovnakom mieste. Tak *tíka* sú hodiny i zarámovaný obraz na jednej stene, prípadne aj chladnička, ktorá pri tejto stene stojí.

Veľmi často v repertoári detí hovoriacich po slovensky znejú slová, ako *toto, tam, to, tu, daj, ham, ne* a samozrejme aj tak dlho očakávané *MAMA* a *TATA* (príp. *oma, opa, baba* a iné pomenovania dieťaťa najbližších ľudí). Týmito prehovormi dokážu pomenovať akýkoľvek predmet, osobu, miesto, kde predmet stojí alebo kam ho máme dať.

Ked' „ava“ je krava a „gaga“ je gitara

Dieťa vydáva zvuky (kombinácie spoluhlások a samohlások), ktoré sa relatívne ľahko vyslovujú a predovšetkým ľahko odzerajú, napodobňujú. Práca perí a jazyka je vlastne prejavom veľmi jemnej a precíznej koordinácie pohybov v ústach, ku ktorým sa pridáva zvuk. Ide o oromotorické pohyby. Medzi prvé zvuky reči, ktoré sa učí dieťa vyslovovať, patria samohlásky **a, o, u, e, i** a zo spoluhlások sú to predovšetkým **m, b, t, p**. Tieto zvuky reči dieťa:

- napodobňuje na základe sluchu (počuje, ako ich vyslovujú iní ľudia v jeho okolí);
- zároveň ich napodobňuje aj na základe odzerať, zrakovej kontroly (pozerá sa, ako pery „ukladá“ jeho mama).

Toto platí nielen pre slovensky hovoriace deti, nakoľko výslovnosť týchto hlások vyžaduje najmenšiu námahu.

Hovorenie je vlastne veľmi precízne vytváraný pohyb (prejav jemnej motoriky) a podobne ako pri iných pohyboch (napr. lezení či uchopovaní) cvičením a opakovaním dochádza k jeho výraznému zdokonaľovaniu. Aj preto sa v prvých slovách dieťaťa nevyskytujú spoluhláskové skupiny (ako v slovách *krava, mačka*). Dieťa má tendenciu hovoriť slová zjednodušene, strieda v nich len samohlásky a spoluhlásky, pričom postupuje od jednoslabičných slov k dvojslabičným (napr. *ava* je krava, *maka* je mačka) a potom k čoraz dlhším slovám (o tom ešte budeme hovoriť neskôr). Rozvoj reči je v tomto vývinovom období priamo podmienený kvalitou sluchového vnímania a schopnosťou detského mozgu rozlišovať a kódovať hlásky materinského jazyka.

Tak ako sa zdokonaľujú pohyby a koordinácia nôh (chodenie) a oromotorické pohyby (pohyby úst), zlepšuje sa i koordinácia a pohyblivosť rúk a prstov. Precíznejšia jemná motorika umožňuje produkciu stále širšej variety gest.

Slovo a gesto v detskej reči

V období okolo prvého roka **gesto** i slovo vo vyjadrovaní dieťaťa majú rovnakú váhu i význam. Dieťa väčšinou to, čo ešte nedokáže vyjadriť slovom, často vyjadruje práve pohybom.

Ninka chodí po predsieni, mama ju pridržava jednou rukou. Po chvíli sa Ninka zastaví pred vchodovými dverami. Pozrie na mamu, pozrie na zatvorené dvere a pravou rúčkou zakýva (gesto „pá-pá“). Znovu sa zvedavo pozrie na mamu a opäť zakýva. „Ninka chce pá-pá? Ideme von?“ opýta sa mama. Ninka vzrušene začína búchať pästičkou na dvere. „Pôjdeme von. Dobre, von. Pá,“ zasmee sa mama. „Pá,“ povie Nina a znovu zabúcha na dvere.

Takže dieťa najprv striedavo používa len slovo alebo len gesto. Neskôr ich začína spájať a takmer ku každému gestu pridá aj slovo. Na tejto úrovni slovo a gesto označujú to isté.

Ninka sedí v stoličke a vystretým prstom ukazuje na krupicovú kašu v tanieri. „Ham,“ dodá. „Áno. Ham. Kaša. Ninka bude papať.“ A mama prisunie tanierik s kašou bližšie.

Slovo a gesto pomenúvajú to isté: „Fú“ + ukazovanie na sviečku.

Vystretý ukazovák i slovo „ham“ označujú to isté. Neskôr, okolo 14. mesiaca však dieťa akoby prostredníctvom slova a gesta začalo hovoriť dvojslovné vety. Slovo znamená prvú, gesto druhú časť vety.

Mama a Nina sedia na koberci a ukladajú kocky. Zrazu sa Ninka otočí, vystretou rukou ukazuje na svoju novú obrázkovú knihu (gesto ukazovania na predmet) a vzápätí hovorí: „Daj!“ „Dáme knihu,“ usmeje sa mama.

V tomto prípade dieťa vystretou rukou pomenovalo predmet – knihu a slovom „daj!“ označilo svoj zámer (dieťa vlastne vyjadrilo dvojslovnú vetu „daj knihu“). Takéto spájanie slova+gesta, alebo spájanie dvoch gest (gesto+gesto) sa objavuje po 15. mesiaci dosť často. Určite to poznáte, keď dieťa vystretou rukou ukazuje na obľúbenú pochúťku (ukazovanie na predmet) a vzápätí krikývne hlavou (áno). Inokedy ukazuje na dvere kuchyne a otvorí a zatvorí pusú (podme papať). Väčšinou to predznamenáva prvé dvojslovné vety, ktoré sa však objavujú až v ďalšej vývinovej fáze.

Dieťa sa niekedy gestom snaží vyjadriť to, čo ešte nevie povedať (artikulovať) v reči. Stáva sa, že niektoré z gest sa objavujú a v krátkom čase, keď ich vystrieda slovo, postupne zaniknú. Mohli by sme ich nazvať aj opisnými gestami, keďže sa nimi dieťa snaží vyjadriť niektorú vlastnosť predmetu alebo spôsob, akým sa s predmetom narába.

Ninka vždy, keď jej voľačo chutí, zabodne ukazovák do líčka. Mama vie, že Ninka chce všetkým povedať: „To je dobré.“ Keď sa však naučí slovo „dobré“, gesto bude používať čoraz menej.

Otázka: Máme pocit, že náš sedemnásťmesačný syn s nami komunikuje predovšetkým gestami. Používa len veľmi málo slov. Je to v poriadku?

Odpoveď: Frekvencia používania gest až do 18. mesiaca výrazne narastá. Na základe jedného pozorovania bolo zistené, že skoro v každej minúte rozhovoru sú deti v tomto veku schopné použiť dve gestá (v priebehu hodiny ich bolo 100). V ďalších vývinových štádiách tento zámerný pohyb bude len dopĺňať a sprevádzať reč vašich detí.

Slovo znamená prvú, gesto druhú časť vety: „tato“ + ukazovanie slúchadla.

Zdokonaľovanie porozumenia

Dieťa oveľa viac rozumie, ako hovorí, to znamená, že pozná význam viacerých slov, ako v skutočnosti používa. Jeho **porozumenie** už nie je iba globálne, situačné, ako tomu bolo v prvom roku. Dieťa sa začína opierať už aj o skutočný, objektívny význam slov. V prehovoroch iných sa najčastejšie orientuje na slová, ktoré stoja na začiatku alebo na konci vety a dospelými sú aj melodicky, rytmicky a dôrazom najviac zvýrazňované.

Otec hovorí Ninke: „Kde je lopta? Hľadaj loptu. Áno, tu je lopta. Červená lopta.“

Do 18. mesiaca sú deti schopné poznať viaceré bežné predmety alebo hračky, s ktorými sa v domácnosti stretávajú. Spravidla sú to aj názvy častí tela a tváre (bruško, oči, uši, vlásky ...), oblečenia a mená blízkych dospelých. Ak by ste teda pred dieťa do radu uložili bábiku, fľašu, loptu, macka a hrebeň a povedali, aby vybralo fľašu, pravdepodobne tak urobí. Je však dokázané, že slová, ktorých významy deti porozumejú ako prvé, a slová, ktoré ako prvé vyslovia, sa nie vždy zhodujú.

Medzi 12. a 18. mesiacom života sa dieťa zdokonaľuje v samostatnej chôdzi, čo mu otvára nové možnosti poznávania. Nastáva „zlatý čas vyhadzovania zásuviek“. Dieťa si stále častejšie a podrobnejšie všima činnosti a aktivity rodičov. Je zvedavé nielen na to, čo s predmetmi robia, ale automaticky si pamätá aj to, ako ich nazývajú. Rodičia bez toho, aby si to niekedy uvedomovali, učia dieťa, nielen čo sa s predmetmi robí, ale aj ako sa to robí. Všetko pritom vysvetľujú rečou: „No napi sa. Drž pohárik rovno. Takto.“ Dieťa suverénne „telefonuje“ ako oni, prikladá slúchadlo k ušku a produkuje rôzne zvuky, stavia kocky jednu na druhú (dokáže postaviť vežu z troch), mieša varechou v miske, tlačí autíčko, kotúľa loptu, „odomyká“ dvere.

V tomto veku dieťa ešte nechápe, že hračkárske autíčko je detskou náhradou skutočného auta a bábika je náhradou živého bábätko. Ale už vie, čo sa s nimi dá robiť: napríklad nakrmiť bábku. Neskôr už bude kŕmiť nielen bábku, ale aj koníka, psíka. Postupne začína všetky tieto činnosti rozvíjať ďalej. Ak tlačí auto, neskôr ho zaparkuje. Bábku nakrmiť a uloží do postieľky. Jednoduché hrové úkony sa stávajú dvojfázovými. To je jeden zo signálov, že v rečovom vývine dieťaťa sa objavujú prvé dvojslovné spojenia (okolo 18. mesiaca).

„Kde máš uši?“

KOMUNIKAČNÉ STRATÉGIE v období prvých slov

Tvárou v tvár. Tak dlho očakávané obdobie prvých slov je tu! Zvuky v prvých slovách, ktoré sa bude dieťa pravdepodobne snažiť vyprodukovať, sú tie, ktoré sa ľahko odzerajú (napodobňujú). Preto dbajte na to, aby dieťa videlo vaše ústa, keď sa mu prihovárate. Jeho napodobňovacie schopnosti sú teraz natoľko dobré, že sa bude snažiť samo slová povedať, i keď možno zatiaľ neobratne.

Vyladte sa na rečovú úroveň dieťaťa. Používajte reč, ktorá je len o stupienok zložitejšia ako komunikačné schopnosti dieťaťa. V tomto období sa pokúste hovoriť v krátkych a jednoduchých vetách (jednoslovných, dvoslovných). Aj keď je to niekedy nemožné, zachovávanie tohto pravidla pomáha dieťaťu nielen lepšie rozumieť vašej reči, ale má aj zlepšené podmienky na napodobňovanie slov, ktoré počuje. Dieťa má „vyladené ucho“ na slová, ktoré stoja vo vete na začiatku alebo na konci, prípadne tie, ktoré sú zdôraznené. Preto ukladajte dôležité slová na začiatok alebo koniec viet a trochu ich zdôrazňujte. Dieťa im bude venovať väčšiu pozornosť.

Ninkini rodičia kladú dôraz na slová, ktoré chcú Ninku naučiť: „Ninka, kde je lopta? Nájdí loptu! Zahráme sa s loptou!“ Po chvíľke hľadania: „Aha, mama našla loptu! Lopta je guľatá. Chytaj loptu!“

Čakanie. Objavenie sa prvých slov neurýchlite tým, že budete dieťa nútiť hovoriť. Práve naopak. Dieťa potrebuje veľa času a veľa „modelov“ jednoduchých slov (napr. *mama, papá, babi, ham, tutú, neni, bum, toto*), ktoré sú preň dôležité. Toto obdobie je typické nielen pokusmi o vyslovenie prvých slov, ale dochádza aj k nárastu používania gest a neslovnej komunikácie. Preto nenúťte dieťa „len“ hovoriť, ale prijmite akýkoľvek pokus o komunikáciu za plno významový (napr. úsmev, pohyb hlavou, gesto, zvuk). Odmeňte dieťa za tieto pokusy úsmevom, radosťou a prirodzenou reakciou. Potom mu ponúknite správny rečový vzor (modelujte, interpretujte, komentujte).

Nasledovanie záujmu dieťaťa. Všetky komunikačné stratégie majú význam len vtedy, ak vychádzajú z momentálneho záujmu dieťaťa. Pozorujte dieťa a hovorte nahlas slová a vety, ktoré vyjadrujú jeho záujem.

Gestá. V tomto období pozorujeme prudký nárast používania gest. Gestá často nahrádzajú slová, ktoré dieťa ešte nevie vysloviť. Preto podporujte dieťa v používaní gest tak, že sami budete gestá používať. Uľahčíte mu porozumenie svojej reči, ale zároveň mu poskytnete model toho, ako sa môže vyjadrovať. Pridávajte gestá k svojim slovám a vetám a používajte ich zároveň (napr. ukážte na knižku a povedzte „*dones knižku*“, alebo vystríte ruky a spýtajte sa dieťaťa „*chceš hopa?*“, alebo prikývnite hlavou a povedzte „*mama dá džús*“).

Interpretácia. Dieťa používa na vyjadrenie svojich potrieb rôzne gestá. Okrem nich sa objavujú aj prvé slová, za ktorými sa skrývajú celé výpovede (napr. *mama* môže znamenať *mama, som smädná, chcem piť* alebo *mama, pod' sa sa mnou hrať* alebo *mama, kde je tato?*). Preto vaše dieťa stále potrebuje dobrého tlmočníka. Ak dieťa povie „*mama*“ a ukáže na pohár s džúsom, môžete interpretovať jeho zámer: „*Chceš džús. Mama dá.*“ Samozrejme, komunikačné pokusy dieťaťa nebudú vždy tak ľahko čitateľné ako uvedený príklad, ale je dôležité, aby ste sa snažili dieťaťu poskytovať slová, ktoré sú v danej situácii pre neho dôležité. Predídete tak jeho frustrácii a rozvíjate u neho slovnú zásobu.

Zrkadlenie. S vývinom sa zdokonaľuje schopnosť dieťaťa napodobňovať pohyby, výrazy tváre, gestá, zvuky a slová presnejšie. Preto sa jeho prejavy stále viac a viac podobajú na váš vzor. Teraz už dokáže napodobniť aj neznáme činnosti a dva pohyby za sebou. Zahrajte sa s dieťaťom jeho obľúbenú hru alebo ho zavolajte na pomoc pri vašich denných aktivitách. Pozorujte ho a napodobnite jeho pohyby, výrazy tváre, gestá a slová. Napodobňujte stláčanie gombíkov, otváranie a zatváranie škatuľky, vyhadzovanie lopty, ovoniavanie kvetov, kŕmenie bábiky, ukladanie bábiky do postielky a iné. Taktiež môžete napodobniť dieťa a pridať jeden krôčik, činnosť navyše. Napríklad, ak dieťa pokrčí papier, vy tiež pokrčte papier a hodte ho do koša, ak dieťa zhodí vežu z kociek, vy vežu postavte a potom ju zhodte a pod. Nezapodnajte napodobňovať gestá (napr. gesto ukazovania na hračky, ukazovanie hračiek inej osobe, krútenie hlavou ako vyjadrenie protestu, prikyvovanie hlavou ako vyjadrenie súhlasu, gestá pá-pá alebo ťap-ťap) a slová (napr. *kuk, mňam, joj, bum* alebo zvuky zvierat).

Nina a jej mama sa chystali na prechádzku. Mama Ninke obliekla kabát a čiapku a teraz jej podala topánky so slovami: „Obujeme boty.“ Ninka sa

posadila na zem a začala si obúvať topánku. Keďže túto úlohu ešte nezvládla, pozrela na mamu, potom na topánku a povedala: „Bota.“ Mama po nej zopakovala: „Bota.“ Ninka prikývla, ukázala na topánku a povedala: „Bota.“ Mama zobrala topánku a začala Ninku obúvať. Pritom si pospevovala: „Bota, bota, bota, bota.“ Ninka sa k nej pridala: „Bota, bota, bota, bota.“

Komentovanie a nálepky. Komentujte, komentujte, komentujte! Hovorte o tom, čo sa okolo vás deje, o tom, čo práve robíte vy alebo dieťa, v jednoduchých vetách. Dieťa „nasáva“ informácie, ktoré mu poskytujete, a učí sa rozumieť svetu okolo seba. Nezabudnite tiež pomenúvať veci a ľudí okolo seba, aby si dieťa mohlo rozširovať slovnú zásobu prvých slov.

Premosťovanie. Dieťa svojimi prvými slovami zvyčajne pomenúva viac rôznych predmetov a dejov (napr. *bobo* je všetko guľaté, vrátane lopty, cukríka a lampy). Preto je v tomto období vhodná stratégia premostňovania. Hovorte dieťaťu o veciach a udalostiach, ktoré spoznáva vo svojom okolí. Opište mu základné vlastnosti alebo funkcie predmetu. Hoci v tomto období niektoré vaše vysvetlenia môžu byť preň nezrozumiteľné, postupne začína chápať, že veci sa líšia. Napríklad, ak si dieťa pýta cukrík slovom „*bobo*“, vyjadrite radosť z jeho komunikačného pokusu a vysvetlite mu: „*Áno, chceš cukrík. Cukrík je guľatý. Cukrík papáme. Mňam.*“ Inokedy, keď sa hrá s loptou, môžete mu opäť vysvetliť: „*To je lopta. Lopta je guľatá. Loptu hádzeme. Pozri! Chytaj!*“ Rozprávaním o predmetoch a udalostiach sa dieťa učí o ich vlastnostiach a v ďalšom období ich začne aj správne pomenovávať.

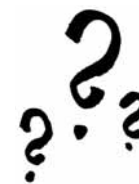

Modelovanie. Pretože prvé slová vášho dieťaťa sa ešte nepodobajú slovám dospelých, dieťa potrebuje počuť správny rečový vzor. Začína sa obdobie nekonečného modelovania prvých slov. Napríklad, ak dieťa ukáže na vtáčika v knižke a povie „*kako*“, vy modelujte správnu zvukovú podobu slova: „*Áno, to je vtáčik.*“ Svojou mimikou a radostným tónom hlasu mu dajte najavo, že sa tešíte z jeho komunikačného pokusu, ale zároveň mu poskytujete správnu podobu slova. Povzbudzujte dieťa, prejavte radosť nad jeho komunikačnými schopnosťami, odmeňte ho prirodzenou reakciou. Len tak podporíte jeho ďalšie pokusy.

Otázky. Dieťa v tomto období rozumie jednoduchým otázkam „kde?“, „kto?“ a „čo?“. Používajte efektívne otázky, ktoré pomôžu dieťaťu zapojiť sa do komunikácie. Dajte dieťaťu čas, aby odpovedalo zvukom, gestom alebo slovom. Neskúšajte ho a netestujte ho. Takisto môžete používať otázky ponúkajúce výber, ktoré rozširujú komunikáciu. Napríklad sa ho pýtajte, či chce piť džús alebo mliečko, a ukážte mu škatuľu s džúsom a mliekom. Dieťa vám ukáže alebo povie, vy interpretujte jeho komunikačný pokus alebo modelujte správnu odpoveď.

Raz ty, raz ja. Dieťa sa vie zapájať do spoločných hier a komunikácie. Má základnú predstavu o výmene rolí, avšak ešte potrebuje veľa pomoci. Preto pokračujte v hrách, ktoré si vyžadujú striedanie rolí (napr. hry s loptami, kocami a skladačkami). Počas bežných denných rutín používajte slová a vety, ktoré vyjadrujú striedanie rolí, napr. *teraz idem ja, teraz počkaj, a teraz zasa ty a pod.* Ak dieťa nevie „zahrať“ svoju rolu, pomôžte mu. Ukážte mu, čo má urobiť, slovami ho usmernite alebo mu poskytnite pomocnú ruku.

Rutiny. Dieťa v tomto období dobre pozná **denné rutiny**, vie predvídať, čo bude nasledovať, a ak mu to umožníte, aktívne sa do činností zapája. Doprajte mu čas, aby vám ukázalo, čo už vie. Dieťa sa tiež vie zapojiť do hier bez hračiek (**sociálne rutiny**), ako sú *řap-řap-řapušky*, hry na schovávačku alebo naháňačku, a prejavuje pri nich radosť. Pokračujte v nich, umožnite dieťaťu sa do nich viac a viac zapájať. Modelujte, ako o ne žiadať (napr. gestom alebo slovom). U dieťaťa sa tiež rozvíja schopnosť manipulovať s predmetmi a zapájať sa do **hry s hračkami**. Modelujte predstieranú hru (napr. česanie bábiky, parkovanie auta do garáže, nalievanie čaju do detského riadu), napodobňujte dieťa a pridajte jeden krok navyše (napr. ak dieťa češe bábiku, vy ju oblečte, ak dieťa zaparkuje auto do garáže, vy doň posadte panáčika).

HRY A HRAČKY vhodné v období prvých slov

„Dobré“ hry a hračky v tomto období podporujú a pomáhajú precvičovať schopnosti, ako sú ukrývanie a hľadanie predmetov, chápanie jednoduchých príčiny a dôsledku, spoznávanie vlastností vecí, manipulácia s predmetmi, pohybové schopnosti a produkcia prvých slov. Tu je niekoľko príkladov:

- príčinnno-dôsledkové hračky, napr. zvukové hračky, hračky na šnúrke (na ťahanie), mechanické hračky, hračky, ktoré fungujú na gombíky a kľúčiky;
- vkladačky, jednoduché puzzle s veľkými základnými tvarmi (štvorec, kruh, trojuholník), triediče tvarov, krúžky na paličke;
- pastelové farbičky a ceruzy, plastelína, piesok, voda;
- stavebnice s veľkými časťami (napr. plastové Duplo);
- vláčiky, autíčka, bábiky, kočky, detský alebo starý telefón, detský riad, hračkárske kladivo, píłka alebo nožík;
- hračky do vane, napr. plastové nádobky na prelievanie, gumové zvieratká.

Niekoľko tipov na hru s dieťaťom:

Haló, haló

Rozvíjame: komunikačné schopnosti v rámci denných rutín, poznávanie predmetov, funkčnú hru.

Dieťa rado napodobňuje činnosti dospelých. Dajte mu detský alebo starý telefón a ukážte mu, ako sa na ňom tlačia gombíky, ako sa prikladá k uchu a čo do neho hovoríte. Využite jeho napodobňovacie schopnosti aj pri umývaní riadu, utieraní a zametaní dlážky, odomykaní dverí, polievaní kvetov a iných bežných činnostiach.

Oči, uši, ústa, nos

Rozvíjame: slovnú zásobu, poznávanie vlastného tela, manipuláciu s predmetmi
Dieťa venuje pozornosť častiam predmetov a detailom. Začnite ho zoznamovať so základnými časťami tela na ňom samom (počas obliekania, kúpania, jedenia), na vás alebo na bábike a mackovi. Pomenúvajte časti tela a hovorte mu, čo s nimi robí, napr. *To je ruka. Rukou kývame pá-pá. To sú vlasy. Vlasy češeme.*

„Haló – haló. Kto tam?“

Ruky rukaté

Rozvíjame: komunikáciu v rámci sociálnych rutín, napodobňovanie, porozumenie a produkciu prvých slov, pohybové schopnosti.

Recitujte dieťaťu krátke pohybové riekanky a verše, v ktorých sa opakujú jednoduché slová. Môžete si ich aj sami vymyslieť. Spájajte slová s jednoduchými pohybmi. Spomaľte, aby sa dieťa mohlo do hry zapojiť a napodobňovať pohyby alebo slová. Tu je príklad krátkej rečnôvanky vhodnej pre dieťa v tomto období:

Ruky moje, zatlieskajte! (zatlieskajte rukami)

Ruky moje, zakývajte! (zakývajte rukami)

Ruky hore! (zdvihnite ruky) Ruky dolu! (pripažte ruky)

Zahrajme sa s mamou spolu. (objímte dieťa)

Bába papá, bába hajá

Rozvíjame: symbolickú hru, dvojfázovú hru, komunikačné schopnosti v rámci hry.

Dieťa sa vie zapojiť do jednoduchšej symbolickej hry, to znamená, že vie učešať bábiku, nakrmiť maca, zaparkovať auto do garáže alebo posadiť panáčika do vláčika. Modelujte takýto druh hry s rôznymi hračkami. Keď sa dieťa spontánne zaoberá týmito činnosťami, rozširujte jeho hru o jeden krok. Napríklad, ak dieťa nakrmi bábiku, vy ju vzápätí uložte do postieľky. Ak dieťa posúva auto po zemi, vy doň naložte kocky. Ak dieťa oblieka macíka, vy ho položte do kočíka a povozte ho. Týmto spôsobom modelujete dieťaťu tzv. dvojfázovú hru. Nezabudnite pripájať aj jednoduché vety opisujúce vašu spoločnú hru (napr. *bába papá, bába hajá, kocky dnu, auto ide, oblečieme maca, vozíme maca*).

Kde je Nina?

Rozvíjame: chápanie stálosti predmetu, myslenie, vzájomné výmeny.

Hry na hľadanie a schovávanie môžu byť čoraz zložitejšie (pozri predchádzajúce obdobia). V izbe ukryte dieťaťu hračku alebo sladkosť. Povzbudzujte dieťa k hľadaniu a usmerňujte ho slovami (napr. *Kde je cukrík? Pozri pod stoličk. Tam neni. Pozri do zásuvky ...*). Takisto žiadajte dieťa, aby hľadalo predmety a hračky, ktoré majú „svoje miesto“, napr. knižky na policičke, hrebeň v kúpeľni, bábiku v kočíku alebo autíčko v garáži. Nakoniec skúste požiadať dieťa, aby aj ono niečo schovalo alebo sa samo ukrylo. Spočiatku vám jeho schovávanie bude smiešne, lebo sa len otočí alebo si zakryje oči a bude si myslieť, že ho nevidíte. Ukážte mu dobré skrýšy (za dverami, pod dekou, pod stolom) a hľadajte ho. Prejavujte radosť nad jeho objavením.

Hry na hľadanie a schovávanie sú čoraz zložitejšie.

18 až 24 mesiacov

OBDOBIE DVOJSLOVNÝCH SPOJENÍ: Miško

Miško obeduje. Jednu lyžicu dá do pusy, ďalšiu vysype na zem, po chvíli pokračuje v jedení rukami. Zemiaky sú na zemi, obruse i na Miškových líčkach. Mama sa pozrie na Miška: „Kde sú zemiaky?“ Miško ukazuje prstekom do taniera: „Papa tu.“ „Ešte dáme?“ opýta sa mama. „Ete,“ prikývne Miško. Zrazu si to však rozmyslí. Na kuchynskej linke uvidí svoj pohár. „Toto da!“ začne mrnčať a ukazuje na pohár. „Toto!“ ukazuje vytrvalo. Mama nalieva do pohára čaj. Miško však krúti hlavou: „Nie!“ a rozplače sa. „Dáme džús?“ skúša mama. Miško rýchlo ukáže prstekom na škatuľu s džúsom, prikývne a striedavo priblíži a vzdiali svoje dlane (gesto znamená otvoriť). „Otvoríme džús,“ komentuje mama. „Áno,“ prikývne Miško. Mama mu vzápätí podáva pohár s džúsom a Miško od radosti tlieska.

Ako sa menia slová

Na začiatku 18. mesiaca slovnú zásobu dieťaťa tvorí približne 50 – 70 slov a zároveň asi 15 rôznych gest. **Slová**, najmä ich zvuková stránka, sa menia, krôčik po krôčiku sa zdokonaľujú. Ak predtým dieťa jedným slovom pomenovalo viaceré predmety na základe spoločnej funkcie alebo znaku (bobo bol cukrík, balón aj lampa), teraz začína presne opačný proces. Dieťa si všima nové vlastnosti a znaky vecí, ktoré objavuje pozorovaním svojho okolia a manipuláciou s predmetmi a hračkami. Zrakové vnímanie postupne vytlača ohmatávanie a poznávanie vecí „rukami“. Na tomto základe namiesto starých spoločných pomenovaní prichádzajú nové – a ich počet rýchlo rastie.

Miško hovoril na všetko okrúhle „bobo“. „Bobo“ raz znamenalo cukrík, potom zas balón, inokedy tak nazval lampu v spálni. Pri bližšom spoznávaní a hre s týmito predmetmi postupne objavil a pochopil, že majú ďalšie zaujímavé vlastnosti:

- cukrík môže jesť, ale balón a lampu nie;
- balón vie lietať, ale cukrík a lampa nemôžu;
- lampa svieti a pri dotyku je teplá, ale cukrík ani balón nesvietia a ani nie sú horúce, keď sa ich dotýka.

Po týchto nových skúsenostiach začal každý predmet volať inak. Staré „bobo“ sa zmenilo na „bobko“ a neskôr na „cukík“, vždy keď chcel nejakú sladkú dobrôtku; „bobo“ sa zmenilo na „ba“ a neskôr na „balón“; a lampu začal volať „seti“ a neskôr „lampa“.

Pri pomenovaní vecí sa dieťa už začína riadiť objektívnymi vlastnosťami predmetov a nie tým, ako ich subjektívne vníma a prežíva (napr. predtým všetko na jednej stene sa volalo *tikak*, všetko súvisiace s dieťaťom bolo „bábo“). „Objektívnejší“ pohľad na okolitý svet sa navonok prejaví prudkým nárastom slovnnej zásoby, tvorbou prvých dvojslovných viet a neskôr aj otázkami o názvoch vecí. Zdokonaľuje sa aj dialóg dieťaťa s dospelým. Keďže však „veľkí“ zväčša riadia a organizujú celý rozhovor, práve prostredníctvom reči v ňom dieťa začína vyjadrovať svoju nezávislosť. „**Nie**“ sa tak stáva významovo dôležitým slovom tohto obdobia.

Otec a Miško idú na prechádzku. „Ideme pozrieť rybičky,“ vysvetľuje tato. „Nie!“ nesúhlasí Miško. „Tam bude aj vtáčik,“ prehovára Miška otec. „Kako? Ham.“ Miško ukazuje na dvere do kuchyne. „Chceš papať kuriatko?“ smeje sa otec. „Ham kako,“ prikývne Miško.

Otázka: Moja dvojročná dcéra hovorí len málo slov, ako mama, oco a ostatné predmety alebo činnosti pomenúva len jednou slabikou (šaško je sa, lyžička je li, med je me, konik je ko a pod. Mám pocit, že nám rozumie všetko. Keď ju vyzvem, aby zopakovala nejaké slovo, povie mi „ne“ a nezopakuje ho. Je to v jej veku primerané a normálne? Mám ju nútiť do opakovania? Odpoveď: Medzi prvými slovami sa vyskytujú najčastejšie slabiky, skratky ozajstných slov alebo novotvary (koko). Postupne sa bude zvuková stránka týchto „slov“ meniť a viac sa podobať slovám, aké používajú dospelí. Rodičia si často myslia, že slovná zásoba ich dieťaťa je malá, práve preto, lebo takéto slabiky a zvuky, ktorými dieťa volá predmety, ešte za slová nepočítajú. Skúste si urobiť podrobný zoznam dcérkiných slov. Pripríte na chladničku hárok papiera a vždy tam pripíšte nový zvuk, ktorým dcéra volá predmet, osobu, alebo činnosť. Dôležité ešte je, aby ste dieťa k opakovaniu slov nenútili. Príkazy ako „Povedz! Zopakuj!“ pri budovaní slovnnej zásoby viac škodia, ako pomáhajú.

Prvé kombinácie slov

Čoskoro po 18. mesiaci sa objavujú prvé **dvojslovné vety**. To znamená, že dieťa dokáže v mysli uvažovať o dvoch „veciach“, ktoré spolu súvisia. Prv než sa objavia, vaše dieťa zrejme už:

- používa, hovorí asi 50 slov samostatne;

- aktívne používa spojenia dvoch gest (napríklad ukáže na hračku a prikývne);
- používa spojenie slova a gesta (napríklad ukáže na papuče a povie „dedo“);
- v hre spája dve činnosti (napríklad v hrnčeku mieša lyžicou a potom to ochutná).

Prostredníctvom dvojslovných viet dokáže dieťa lepšie opísať, aké sú veci, čo sa s vecami deje, kde sú umiestnené. Zároveň sa na ne začína pýtať. „**Kde je?**“ zvyčajne býva prvou otázkou, ktorú slovenské deti začnú klásť dospelým.

Dvojslovné spojenia vyzerajú spočiatku trochu nedokonalé. Sú to vety ako „hačí ne“, „tam haji“, „auto peč“ (auto preč), „toto tu“ a pod. Dieťa v nich pomenúva blízke osoby, jedlo, hračky, ale aj miesto, činnosti a aktivity. „Nedokonalosť“ vyplýva z toho, že:

- dieťa slová ešte len „prilepuje k sebe“, čoskoro ich však začne ohýbať;
- dieťa vyjadruje vo vetách len to, čo je preň najdôležitejšie (všetko ostatné môže počúvajúc vidieť alebo mu to ukázať).

Prvá gramatika

Do konca 24. mesiaca začína dieťa rozlišovať a vyjadrovať **množstvo** predmetov. Napríklad hovorí o balónoch či deťoch. O veciach, o iných ľuďoch, rovnako ako aj o sebe samom zatiaľ hovorí v 3. osobe jednotného čísla (papá, hajá, hopi/hopá, ide). V reči dieťa vyjadruje to, čo práve vidí, sleduje. Komentuje, čo drží, s čím sa práve hrá, alebo čo sa práve okolo neho deje. Hovoríme preto, že dieťa rozpráva „**tu a teraz**“. Jeho vnímanie času i priestoru je obmedzené, dieťa ich prežíva veľmi subjektívne.

Mama ukladá Miška spať. Prečíta mu rozprávku, dá pusu na čielko. Potichu vstane a vyjde z izby, ešte predtým mu pošepká: „Hneď prídem.“ Vedľa je kuchyňa, kde ju čaká neumytý riad. „Mama pó! (mama pod)“ rozplače sa Miško. Mama spoza dverí zavolá: „Ja som tu. Neplač. Hneď prídem.“ Ale Miško stále opakuje: „Mama pó!“

Dieťa nevie, ako dlho trvá chvíľa a ani ako ďaleko je mama. Ak nie je v izbe, je preňho rovnako ďaleko, ako keby odcestovala do susedného mesta a prišla o týždeň. Na ceste vnímania času však do konca tohto obdobia prichádza k výraznému posunu. Dieťa začína hovoriť o udalostiach, ktoré sa bezprostredne stali, ktoré videlo. V reči sa to prejaví prvými zmienkami o minulosti. Po

slovensky hovoriace deti to vyjadrujú najprv príponou -l, -la, -lo. V reči dieťaťa môžete počuť slová, ako „papava“ (papala), „pijo“ (pilo), „hajau“ (hajal).

Mama sa s Miškom hrá v obývačke. Miško vyberie z poličky omaľovánku, na ktorej je namaľovaná včielka Maja. „Maja, Maja,“ ukazuje nadšene obrázok mame. „Máme včielku Maju,“ zopakuje mama. Miško sa rýchlo rozbehne k televízoru a zapne ho. „Maja,“ ukazuje na obrazovku. „Pozerali sme rozprávku o Maji,“ prikývne mama. V televízii však práve vysielajú politickú besedu. Miško vypne televízor a hovorí mame: „Ujo bou.“ Mama sa usmeje. Miško opäť zapne televízor, o chvíľočku ho znovu vypne. „Teta bou,“ hovorí Miško a pozerá sa smutne na mamu. „Tam bol ujo. Tam bola teta. A teraz bude včielka Maja,“ dodá mama a vkladá kazetu s rozprávku do videa.

V rozhovore s rodičmi deti začínajú vyjadrovať vlastné pocity. Napríklad „bojí to“ – bojím sa toho, „boví tu“ – tu ma niečo bolí.

Nielen gramatika, ale aj detská **výslovnosť** je značne zjednodušená. Dlhé slová dieťa skracuje. Najčastejšie vysloví len prvú, prípadne prvú a poslednú slabiku slova, v krátkych slovách vynecháva poslednú spoluhlásku (tam je *ta*, báb je *bá*, otvoríť je *oit*). Stále zjednodušuje i spoluhláskové skupiny (havyko je *havo*, mňam je *ňam*, čižmy sú *imy*, kde? je *de?*). Obľúbenou činnosťou dieťaťa sa stáva imitovanie, napodobňovanie slov a celých viet, ktoré okolo seba počuje. Počúva rádio alebo televíziu a snaží sa opakovať, imitovať prejav dospelých. V reči sa tak objavuje veľa zvukov, ktoré melódiou a rytmom pripomínajú slová (*ajéj*, *ooo*). Zo spoluhlások začína vyslovovať **d**, **v**, **f**, v reči sa objavuje aj **k**, **j**. Dieťa začína síce tieto hlásky vyslovovať, ale nevyslovuje ich ešte vždy a všade na správnom mieste. Ich zdokonaľovanie a úplné zvládnutie ešte bude chvíľku trvať.

Dieťa sa v druhom polroku druhého roku života mení nielen z rečového hľadiska, ale i motoricky. V 18. mesiaci už samostatne chodí, dokáže pomaly i rýchlo utekať, začína zvládať chôdzu po schodoch (najprv s oporou). Jednu nohu vždy položí na schodík, druhú k nej prisunie. Napreduje aj vo vývine poznávacích schopností, čo sa prejavuje najmä v hre.

Hra dvojročných detí

Miško, podobne ako všetci jeho rovesníci, väčšinu dňa trávi **hrou**. Vykonáva najrôznejšie činnosti. Najprv učeše hrebeňom mamine vlasy, skúša krímiť tata, tlačí auto, „opravuje“ video – rád strká dnu všetko od ceruzky, až po jedlo, skúša kopať do lopty, sám „číta“ knihu. Často potom skúša jednu aktivitu na viacerých osobách, či hračkách. Dá lyžicu do pusy tatovi, potom sebe. Uloží do postele svojho macka, svojho koníka a potom si sám k nim ľahne. V hre predstiera, že všetci spia. Chvíľu číta on, chvíľu jeho maco. Neživé hračky „vykonávajú“ činnosti tak ako ľudia v živote dieťaťa. Po návšteve lekára si lepí náplasť na svoju ruku, potom ju nalepí mame na nohu a o chvíľu už lepí mackovi labku. Kým ešte nedávno v hre používal skutočné predmety z maminej kuchyne či otcovho kufríka, teraz tieto reálne predmety nahrádzajú hračky, ktoré sa na ne podobajú (napr. detský riad). Objavujú sa úplne prvé náznaky symbolickej hry: servítka môže slúžiť ako deka do postielky pre bábiku a pod.

Ak sa stretnú napr. na pieskovisku viaceré deti tohto veku, sú síce vedľa seba, ale ešte sa nedokážu hrať spolu. Nevedia spolupracovať, delí si úlohy. Možno chvíľu pozorujú jeden druhého, ale po chvíľke je každý zahĺbený do svojho „bágrovania“ alebo „pečenia“ koláčikov na inej strane pieskoviska.

Oblúbenou činnosťou začína byť i kreslenie. Deti fascinuje ceruza či pero, ktoré na papieri zanechávajú výrazné stopy. Čmáranie je také zaujímavé, že dieťa rýchlo prekročí hranice papiera a čmáranice sa potom často objavujú i na obruse, stoličke či stene. Ale čmáranie je dôležité, lebo napomáha rozvoj koordinácie ruky a oka, aj celkový vývin detskej kresby.

„Nočníkové blues“

Na záver pár riadkov na tému, ktorá je v tomto období nanajvýš aktuálna. Dieťa začína byť práve v polovičke druhého roku pripravené na „zadržiavanie“ cikania a kakanie. Ak s nácvikom sedenia na nočníku začneme v „pravý čas“, dieťa túto náročnú činnosť zvládne v priebehu zopár týždňov. Najprv dokáže byť suché cez deň, až neskôr vydrží nepocikať sa aj v noci. Je však veľmi individuálne, kedy nastáva pre konkrétne dieťa „ten pravý čas“. Do troch rokov zvládne potrebu vyprázdňovania cez deň asi 90 % detí, aj v noci 75 % detí. „Nehody“ sa však môžu prihodiť aj po tretom roku. Všeobecné pravidlá pripravenosti dieťaťa na nočník sú:

- plienka býva občas suchá, keď dieťa rozbalíme (intervaly sú minimálne 1 hodinu);
- dieťa pozná aspoň jedno slovo pre cikanie, kakanie a/alebo nočník;
- dieťa sa pokúša samo si stiahnuť nohavice, čo znamená, že cíti blížiacu sa potrebu;
- dieťa je nespokojné alebo sa mu nepáči, ak má mokrú alebo špinavú plienku (napr. snaží sa ju stiahnuť alebo sa jej často dotýka).

Celý proces chodenia na nočník zvyšuje sebavedomie dieťaťa a pomáha budovať jeho nezávislosť.

KOMUNIKAČNÉ STRATÉGIE v období dvojslovných spojení

Nasledovanie záujmu dieťaťa. Všetky komunikačné stratégie majú význam len vtedy, ak vychádzajú z momentálneho záujmu dieťaťa. Pozorujte dieťa a hovorte nahlas slová a vety, ktoré vyjadrujú jeho záujem.

Čakanie. Nezapadnite dať dieťaťu príležitosti a čas na vyjadrenie jeho potrieb. V tomto období je z dieťaťa už „dobrý“ komunikátor, ktorý vám pomocou gest, zvukov, prvých slov, ale aj dvojslovných kombinácií dá vedieť, čo potrebuje, čo si myslí alebo čo cíti. Ak vám to pomôže, počítajte do desať (alebo aspoň do päť) a nechajte sa prekvapiť schopnosťami dieťaťa. Nerobte všetko za dieťa, nepredvídate jeho potreby. Pokúste sa v sebe zadržať inštinkt pomáhať mu, čím vytvoríte nespočetné množstvo príležitostí na komunikáciu.

Miškova mama si už dávno vytvorila so svojím synom počas každého jedla komunikačný „rituál“. Naliala Miškovi džús len na dno pohára, a to nielen preto, aby sa neoblial, ale aj preto, aby mal možnosť vypýtať si viac. Tiež mu dávala len kúsok keksíka, banánu alebo inej obľúbenej maškrty a čakala, kým si Miško vypýta viac. Nikdy ju nesklamal. Hneď ako dojedol posledný kúsok, pozrel na mamu, ukázal na ďalší kúsok keksíka v jej ruke, prikývol a povedal: „Toto.“

Vyladte sa na rečovú úroveň dieťaťa. Pokúste sa hovoriť v krátkych vetách, ktoré sú len o krôčik zložitejšie ako prehovory vášho dieťaťa. Ak dieťa povie „toto“ a ukazuje na keksík vo vašej ruke, rozšírite jeho prehovor o jedno slovo: „Chceš toto?“ alebo „Toto papať.“ Dieťa sa možno pokúsi vás napodobniť

Dieťa fascinuje čmáranie.

hneď alebo o niekoľko týždňov. Keď komentujete, premostujete, modelujete alebo kladiete otázky, používajte krátke dvoj alebo trojslovné vety. Samozrejme, nie je to vždy možné, ale pokúste sa vyhnúť dlhým a zložitým vetám, ktoré sú pre dieťa nezrozumiteľné.

Komentovanie, nálepky a premostovanie. Dieťa si potrebuje vybudovať dostatočnú slovnú zásobu, aby mohlo skladať slová do dvojslovných kombinácií. Okrem pomenúvania predmetov v okolí dieťaťa je potrebné pomenúvať aj činnosti, ktoré vykonávate (napr. *hráme sa, sadni si, pozri, nájdí, ideme, nakupujeme, ošúpeme, krájame*), ako aj vlastnosti predmetov (napr. *páli, veľké, mokré, mäkké*) a ich umiestnenie (napr. *tam, tu, dole, hore, dnu, von*). Samotné pomenúvanie však nestačí. Dieťa potrebuje počuť viac než mená predmetov, preto komentujte jeho okolie a premostujte známe s neznámym. Poskytujte dieťaťu dostatok skúseností s predmetmi, hovorte o veciach v rôznych situáciách. Ak napríklad ukážete dieťaťu v knižke loď („neznáme“ slovo), povedzte mu, že loď pláva na vode (slovo voda je pre dieťa „známe“) a pri najbližšej vychádzke k rieke mu ukážte loď. Jeho skúsenosť môžete rozšíriť o ukážku hračkárskej lode v obchode alebo obrázka lode v inej knižke. Takto si dieťa nielen rozšíri slovnú zásobu, ale si bude aj upresňovať význam slov na základe objektívnych znakov a vlastností predmetov.

Tvárou v tvár. Znížte sa na úroveň dieťaťa. Prisadnite si k nemu na zem, keď sa hrá, zohnite sa k nemu, keď sa ho niečo pýtate, vyložte si ho do lona, keď mu čítate z knižky. Dieťa aj v tomto období potrebuje pri vzájomnej komunikácii vidieť vašu tvár.

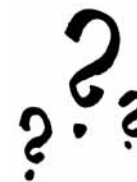
Modelovanie. Ako sme spomínali v predchádzajúcom období (pozri obdobie prvých slov), modelovanie slov je dôležité, nakoľko prvé slová sú zvukovo vzdialené slovám dospelých. Aby sa prvé slová začali viac podobať na slová dospelých, dieťa potrebuje opakovane počuť správny rečový vzor. Hoci prvé slová sú milé, nepoužívajte ich vo svojej reči. Ponúknite dieťaťu namiesto nich správny rečový vzor, aby sa naučilo ich správnu zvukovú podobu. Preto sa vyvarujte viet, ako napr. „*Mama dá bobo.*“ alebo „*Kako robí hop-hop.*“ Povedzte radšej „*Mama dá cukrík.*“ alebo „*Vtáčik robí hop-hop.*“

Keďže dieťa má v tomto období dosiahnuť schopnosť kombinovať dve slová, poskytnite mu množstvo „modelov“ dvojslovných kombinácií, keď komentujete, premostujete alebo kladiete otázky (napr. *umyjeme ruky, loď pláva, chceš cukrík?*). Rozširujte prehovory dieťaťa o jedno slovo, napríklad ak povie „*daj*“, povedzte „*daj toto*“. Nezapadnite tiež modelovať dvojfázovú hru (pozri predchádzajúce obdobie).

Otázky. Aj keď sa v tomto období dialóg dieťaťa s dospelým zdokonaľuje, dieťa ešte potrebuje veľa pomoci. Rodičia si často myslia, že kladením otázok dokážu dieťa vyprovokovať k viacerým odpovediam. Dieťa však v tomto období často nie je „ochotné“ spolupracovať a lepšie reaguje na iné stratégie (napr. komentovanie, spoločná hra, humor, vytvorenie situácie prekvapenia alebo očakávania). „Dobré“ otázky a veľa času na odpoveď pomáhajú dieťaťu zapojiť sa do rozhovoru a vyjadriť vlastné myšlienky a želania. Používajte otázky ponúkajúce výber (napr. *Zahráme sa s autom alebo vláčikom?*), otvorené otázky (napr. *Ktorú knižku prečítame?*), otázky podporujúce myslenie a tvorivosť (napr. *Čo nakreslíme?*) alebo otázky vytvárajúce atmosféru prekvapenia či očakávania (napr. *Kto prišiel?* pri zvonení zvončeka). Dajte dieťaťu dostatok času, aby vám odpovedalo (gestom, zvukmi alebo slovami).

Raz ty, raz ja. Dieťa sa vie zapojiť do krátkého rozhovoru alebo hry, v ktorej si s ním vymieňate roly. Pokračujte v hraní takýchto hier (pozri predchádzajúce obdobie). Rozvíjajte jeho konverzačné schopnosti tak, že mu budete klásť motivujúce otázky, reagovať na jeho prehovory, komentovať a vysvetľovať.

Gestá. Dieťa v tomto období stále používa na vyjadrovanie gestá. Gestá používa hlavne vtedy, ak sa nevie vyjadriť slovom alebo zvukom. Okrem toho dieťa často spája dve gestá (napr. ukáže na keksík a prikývne hlavou) alebo gesto so slovom (napr. ukáže na keksík a povie „*áno*“), čo predznamenáva objavenie sa dvojslovných kombinácií v jeho reči. Aby ste podporili používanie gest u dieťaťa, sami gestá používajte. Pridávajte ich k svojej reči. Ak opakovane dochádza k zlyhaniu komunikácie v rovnakej situácii alebo ak si dieťa žiada veci krikom alebo plačom (lebo sa nevie inak vyjadriť), poskytnite mu jednoduché gesto spolu so slovom. Možno neskôr sa pokúsi o napodobnenie gesta, ktoré ste mu ponúkli.

Miško sa rád hrá s vodou, rád si „umýva“ ruky. Nevie však ešte túto svoju žiadosť vyjadriť inak ako krikom a ukazovaním v smere kúpeľne. Mama, ktorá konečne po niekoľkých opakovaní rovnakej situácie pochopila, čo Miško od nej žiada, začala používať gesto pre umývanie rúk (šúchanie jednej ruky o druhú). Miško o niekoľko dní prišiel za mamou a začal si šúchať prstíky jednej ruky o palec. Potom ukázal v smere kúpeľne. Mama chvíľu porozmýšľala a potom hľadala: „Chceš si umyť ruky?“ Miškov široký úsmev jej prezradil, že uhádla. Miško si tak vytvoril nové gesto na označenie umývania rúk.

Rutiny a komentovanie. V tomto období dieťa dobre pozná svoje **denné rutiny**, do ktorých sa aktívne zapája a dokonca si ich aj vyžaduje (napr. pri rutine zaspávania si vyžiada svoju obľúbenú deku alebo macka). Rutinné činnosti sú vynikajúcim prostredím na „učenie“ reči, nakoľko ich dieťa vie vykonávať automaticky. Je vnímavé na to, čo okolo seba vidí a počuje, preto mu poskytnite dostatok slov a viet vyjadrujúcich momentálnu situáciu. Napríklad obliekanie a vyzliekanie môžete využiť na pomenovanie častí tela a oblečenia, jedenie na „učenie“ slov opisujúcich činnosti (napr. *papáme, krájame, miešame*) alebo zaspávanie na vyjadrovanie pocitov (napr. *mama ľúbi Miška*).

Aj keď **sociálne rutiny** (hry na schovávačku, naháňačku, ťap-ťap-ťapušky a iné) sú v živote dieťaťa stále dôležité a časté, **hry (rutiny) s hračkami** začínajú dominovať. Hrajte sa s dieťaťom „rutinné hry“ s hračkami, ako napr. nakladanie kociek do auta a ich vysypávanie, stavanie veže a jej zhadzovanie, zariaďovanie domčeka detským nábytkom a ukladanie panáčikov do domčeka, alebo kúpanie bábiky a jej obliekanie. Nezabudnite vždy komentovať, čo práve robíte vy alebo dieťa. Neustálym opakovaním takýchto hrových rutín si dieťa nielen zdokonaľuje hrové schopnosti, ale rozvíjajú sa aj jeho rečové schopnosti.

Zrkadlenie. V tomto období aj neskôr sa vyvíjajú rozumové a pamäťové schopnosti natoľko, že dieťa dokáže napodobniť aj zložité pohyby a činnosti, ktoré pozorovalo hodiny alebo dni predtým. S oneskorením vie napodobniť aj slová, ktoré počulo dávno predtým. Význam napodobňovania ako komunikačnej stratégie sa v týchto štádiách postupne znižuje. Napodobňovanie je však stále vhodné na upútanie pozornosti dieťaťa, nadviazanie kontaktu alebo predĺženie reťazca komunikačných výmen. Preto môžete stále napodobňovať gestá, zložité činnosti a pohyby, slová a kombinácie slov, manipu-

láciu s predmetmi, mechanickými alebo konštrukčnými hračkami, čarbanie a pod. Ak sa chcete zapojiť do hry s hanblivým dieťaťom, skúste napodobniť jeho pohyby alebo činnosti pri hre. Počkajte na jeho reakciu, ktorá možno bude znamenať pozvanie do hry.

Miško sa hral s novou stavebnicou. Nereagoval na výzvy otca – bol príliš zaneprázdnený novou hračkou. Otec si k nemu prisadol a pozoroval Miška, ako sa pokúša niečo postaviť. Otec si vybral zo stavebnice rovnaké diely a začal napodobňovať snaženie svojho syna. Miška otcova reakcia zaujala a chvíľu ho pozoroval. Potom mu podal svoje diely a povedal: „Nejde. Urob toto.“

HRY A HRAČKY vhodné v období dvojslovných spojení

V druhej polovici druhého roku sú vhodné hračky a predmety dennej potreby, ktoré umožňujú deťom rozvinúť hru do niekoľkých krokov, voľne spájajú činnosti s predmetmi a vytvárajú tak hrové sekvencie. Patria medzi ne:

- bábiky s rôznym oblečením, detský kočík, detský telefón;
- detský riad, celá kuchynka, detské domčeky z plastu alebo dreva obsahujúce viacero detailov, ako nábytok, vankúšiky a pod.;
- farebné ceruzky, kriedy;
- detský vláčik, autá, fúrik, lietadlo;
- zvukové hračky, ako zvonkohra alebo metalofón, píšťalka;
- vedierko a formičky do piesku;
- nafukovacie lopty;
- veľké korálky na navliekanie;
- detské knihy.

Niekoľko tipov na hry:

Panáčik

Rozvíjame: slovnú zásobu, predstavivosť.

Vyberte zo skrine rôzne druhy oblečenia a položte ich pred dieťa. Spolu ich začnite ukladať na koberec – predstierajte, že obliekate panáčika. Rozprestrite tričko, dole uložte nohavice a topánky. Každú časť oblečenia, ktorú chcete uložiť, pomenúvajte spolu s dieťaťom. Napríklad hovorte: „*Dáme tričko. Tatovo tričko. Tričko je veľké.*“

To je moje!

Rozvíjame: dvojslovné spojenia, používanie zámen.

Vyberte zo skrinky na topánky niekoľko párov topánok a papúč. Všetky prikryte dekou. S dieťaťom sa posadte tak, aby ste pod deku nevideli. Potom vytiahnite spolu s dieťaťom alebo nechajte dieťa samo vytiahnuť jednu topánku a hádajte, komu patrí. Napríklad, ak vyberiete vlastnú, povedzte: „*To je mamino. Mamina topánka.*“

Malí kuchári

Rozvíjame: komunikáciu v rámci hry, pohyby rúk (jemnú motoriku), tvorivosť.

Môžete vopred pripraviť cesto alebo použiť detskú plastelínu. Tiež si pripravte malé formičky na vykrajovanie. Spolu s dieťaťom vyvalkajte cesto (urobte tenšiu placku). Vykrajujte rôzne tvary, ktoré môžete uložiť na papier alebo plech. Rozprávajte sa o tom, čo vám tvary pripomínajú. Napríklad hádajte: „*Ja mám kvetinku. A ty?*“. Ako obmenu môžete vytvárať aj rôzne rožteky, buchty, guľôčky, hadíky a podobne.

Zvieracia dráha

Rozvíjame: slovnú zásobu, pohyblivosť, predstavivosť.

Na zem vo vzdialenosti jedného metra poukladajte obrázky rôznych zvierat, napr. obrázok žabky, medveďa, psa, včielky alebo motýľa. Potom spolu s dieťaťom prechádzajte od obrázka k obrázku a napodobňujte chôdzou i zvukom dané zvieratko. Napríklad, keď stúpate na žabku, začnite skákať a hovoriť „*kvak-kvak, kvak-kvak*“, až kým nedoskáčete k obrázku medveďa. Tam začnete chodiť pomalšie, kývajte sa zo strany na stranu a hovorte „*brum-brum, brum-brum*“.

Veselé pečenie

Rozvíjame: používanie množného čísla, koordináciu ruky a oka, pohyby rúk (jemnú motoriku).

Pred dieťa poukladajte na stôl rôzne kúsky potravín, napr. kúsky čokolády, lentilky, vločky, tyčinky. Zároveň si pripravte prázdne nádoby (čisté obaly od jogurtov, papierové poháriky). S dieťaťom triedte rovnaké kúsky jedla do rovnakých pohárikov alebo ich rozdeľte podľa predstáv dieťaťa. Hrajte sa, že „*pečiete*“ malé koláčiky. Pri hre precvičujte množné číslo: „*koláčiky máme*“, „*dáme cukríky*“, „*dáme tyčinky*“, „*vločky malé*“.

Čo sa stalo?

Rozvíjame: chápanie jednoduchého príbehu, chápanie poradia (najprv a potom), používanie dvojslovných spojení a minulého času.

Z rodinného albumu skúste vybrať sériu dvoch fotiek, ktoré sa viažu k jednej udalosti. Napríklad pri téme narodeniny vyberte fotky s horiacou sviečkou na torte a ďalšiu fotku, ako dieťa sviečku sfúklo alebo ako tortu je. Fotky položte vedľa seba a dieťa „*číta*“: „*Fúkal sviečku. Papal koláčik.*“ Ako obmenu tejto činnosti môžete deťom ponúknuť originálnu lotto hru, ktorá pozostáva z dvojice alebo trojice obrázkov opisujúcich jednoduchý príbeh alebo činnosť (sekvencie, ako zajko spí a potom sa zobudil, tiger sa potkol o kameň a spadol).

„*Pečieme koláčiky.*“

24 až 30 mesiacov

ODBODIE ROZVITÝCH VIET: Andrejka

Andrejka sa rozpráva s mamou v detskej izbe. Včera boli spolu na výlete autom. „Už hájajú auto. Už hájajú autíčko,“ hovorí zrazu Andrejka. Mama sa čuduje: „Kde máš autíčko, Andrejka?“ Ale Andrejka sa nedá: „Vonku na okenku. Ukážem?“ Už aj vstáva a lezie na stoličku. Pyšne ukazuje na okno, kde s mamou nalepili farebné obrázky: „Tu je na okenku. Počkaj.“ Očkami znovu hľadá autíčko a sklamané dodá: „Kde je autíčko? Chcem moje autíčko.“ Andrejka dupe na stoličke, na chvíľočku stratí rovnováhu. Prelaknutá sa obráti k mame: „Ne! Nepuť Andu! Nepuť mama!“ ale o chvíľočku už dodá: „Anda sama. Sama chcem!“ Odstrkáva mamine ruky a lezie zo stoličky pomaly dolu.

Trojslovné vety

Keď dieťa vstúpi do tretieho roka života, rodičia často majú pocit, že je už „veľké“. Je pohybovo šikovné, začína byť samostatné, rozumie a rozpráva, vie sa hrať, všeličo už chápe a rešpektuje viaceré pravidlá. Z hľadiska vývinu komunikačných schopností pozorujeme skutočne novú kvalitu.

S dvojročnými deťmi sa dá rozprávať. Dokážu odpovedať na otázku, ale zároveň sa aj pýtať, komentovať, čo sa okolo nich deje alebo čo sa práve stalo. Používajú veľa jednoslovných, ale aj dvojslovných viet. Často reč dopĺňajú výraznými gestami. Medzi veľmi používané patria napríklad: ukazovák na puse – „pssst“; kývanie dlane a celej ruky k sebe – „pod“; pokrčenie pliec – „ja neviem“.

Typickým pre toto obdobie je prechod k prvým **trojslovným kombináciám**. Tesne predtým, ako sa prvé trojslovné vety objavia, môžete si všimnúť, že dieťa:

- používa rovnako veľa jednoslovných i dvojslovných viet;
- občas spojí tri gestá, ak chce niečo rýchlo povedať (napr. zoberie za ruku otca (pod), ukáže na dvere kuchyne (tam), otvorí a zatvorí pusu (piť/papať));
- v hre spája tri činnosti (posadí bábiku na stoličku, mieša jej „polievočku“, dá jej papať).

Ach, tie otázky!

Výrazný posun so sebou prináša i celkom obyčajná a jednoduchá otázka „**Čo to je?**“. Všimli ste si, že je tiež trojslovná? Deti sa začínajú pýtať na všetko okolo seba. Okrem nej sa dieťa pýta i inak: *Čo je?, To je čo?, Čo to?*

Andrejka stojí pri okne s kvetmi a prštekom ukazuje na odtrhnutý lístok: „To to je? To?“ (Čo to je? Čo?) Mama dvihne lístok: „To je kvetinka.“ Ale ona vyzvedá ďalej: „Tu, aha. To to je? To to je?“ Prštekom teraz ukazuje na hlinu a rozliatu vodu. „Voda. Polievali sme kvetinky. Boli veľmi smädné,“ odpovedá mama. „Vodu dal mama,“ prikyvuje teraz Andrejka spokojne hlavou.

Otázkou „Čo to je?“ sa dieťa nepýta len na meno veci. Jednoducho, viac ako samotný názov konkrétneho predmetu, na ktorý sa pýta, ho zaujíma jeho zmysel. Dieťa chce počuť načo to je, ako to funguje, čo sa s tým robí. A hneď to chce aj vyskúšať. Práve zvedavosť pomáha budovať jeho aktívnu slovnú zásobu. Počet slov prudko narastá každým dňom. Kým priemerné dvojročné dieťa používa okolo 300 slov, dvaapoločné dieťa už okolo 450 až 500 slov. Niekedy nás dieťa prekvapí a poteší aj **vymysleným slovíčkom**. Keďže vie, že každá vec sa nejakto volá a ono všetky mená ešte nepozná, vytvorí si vlastné. Vychádza pritom väčšinou z očividnej vlastnosti danej veci („*ložitko*“ je slimák, „*pichatko*“ je injekcia, „*čarovník*“ je kúzelník). Svet okolo seba spoznáva cez otázky. Po otázke „*Čo je to?*“ sa neskôr začína pýtať aj na osoby „*Kto je to?*“, ale i na udalosti „*Čo (sa) stalo?*“. Zdokonaľuje svoje vlastné rozprávanie o prežitých zážitkoch. Po prvýkrát sa začína primerane svojim rečovým schopnostiam vyjadrovať k veľmi blízkej budúcnosti (*poletí, zabalíme, urobím, idem plávať*). V reči sa objavujú slová súvisiace s časom, ako „*teraz*“, „*potom*“, „*včera*“, a miestom, napríklad hovorí „*tu*“, „*tam*“ a niektoré predložky.

Pár slov o detskej gramatike

Medzi prvé **predložky**, ktoré dieťa začína používať, patria:

- „*v*“ napr. *v izbe, v guľičkách, v Donalde (MacDonalde)*;
- „*na*“ napr. *na strome, (ide) na rebrík, na kolotoče*;
- „*do*“ napr. (*dám*) *do izby, do domu, do škôlky*.

Do konca tohto obdobia sa však vyskytnú aj iné predložky (*s mamikom, s tatom; k babe, k dedemu*).

„Som čarovník mama.“

Toto všetko naznačuje, že dieťa začína chápať jednoduché časové a priestorové vzťahy a hovorí o nich. Je to najmä vďaka rozvoju pamäti a predstáv, ktorý nastáva po druhom roku života a prejavuje sa nielen v reči, ale aj v celkovom psychickom živote dieťaťa, predovšetkým v jeho hre, kresbe a myslení.

Medzi novými slovnými druhmi, ktoré používa, sú najmä prídavné mená (napr. *veľký, malý, dobré, zlé, mokré, čisté*) na opis vlastností vecí a ich hodnotenie a slovesá „*chcem*“ a „*nechcem*“, ktorými dieťa presnejšie vyjadruje svoje potreby a postoje. V spoločenskej konverzácii začína používať „čarovné slovíčka“, zdvorilostné frázy, ako „*ďakujem*“, „*páči sa*“, „*prosím si*“.

Objavujú sa slová „*tak-ý/-á/-é, takto*“. Tie pomáhajú bližšie naznačiť charakter vecí a javov v spojení s výstižným gestom. Napríklad, ak dieťa povie: „*Auto ide takto*“, určite pri tom rýchlo mihne rukou vo vzduchu. Dieťa v tomto období nielenže začína vyjadrovať osobné zámená (*ja, ty, my, vy* ...), ale väčšinou ich aj správne ohýba. Avšak ešte nejaký čas v reči striedavo používa raz *JA*, inokedy svoje meno.

Andrejka stojí s ockom v kuchyni. „Otvor mi to!“ plačlivo prosí tata a ukazuje na džús. „Hneď ti to otvorím. Dáme džús do pohára,“ vysvetľuje otec a nalieva aj sebe. Jej sa to však nepozdáva: „Ty máš veľa. Veľa máš tatko. Ešte mi daj.“ Otec preleje svoj džús do Andrejkinho pohára a podá jej ho. Andrejka je však znovu nespokojná: „Ešte ti dám veľa piť. Anda má,“ a pohár vracia otcovi.

Okrem rozvíjania slovných spojení sa stále krok po krôčiku zdokonaľuje aj **výslovnosť** dieťaťa. V priebehu tohto obdobia začína vyslovovať nové hlásky **h, g, s, c**.

Tak ako napreduje reč dieťaťa, skvalitňuje sa i úroveň jeho **porozumenia**. Dieťa rozumie dlhším príkazom, inštrukciám. Neriadi sa len významom jedného slova alebo prítomnou situáciou či svojou skúsenosťou. Ak napríklad povie dieťaťu „*Vezmi bábiku a maca a daj im papať*“ a zároveň do ruky dieťaťa vložíte hrebeň, mladšie dieťa začne automaticky bábiku i maca česať. Dvaapolročné dieťa už ostane bezradne stáť a tvári sa začudovane, chápe, že volačo nesedí. Možno si pomyslí: „*Pomýlila sa tá moja mama? Čo mám vlastne robiť?*“

Slovička „*ja*“, „*ja sama*“, „*sám*“ rodičov možno vyvádžajú z miery, hlavne ak majú päť minút na to, aby dieťa obliekli, obuli a stihli dobehnúť do škôlky. Dieťa chce jednoducho robiť samostatne, bez vašej pomoci viac vecí, ako zatiaľ naozaj dokáže. A tu začína „trucovanie“ alebo **obdobie vzdoru**. Dieťa nedokáže riešiť konfliktné situácie, ktoré prichádzajú. Na jednej strane si začína uvedomovať samo seba, čo začína vyjadrovať v reči zámenom „*ja*“ namiesto svojho mena („*Anda dá...*“), a chápe (aj slovom „*chcem*“ vyjadruje) svoje vnútorné potreby. Ale na druhej strane:

- jeho možnosti sú obmedzené (nevládze odkrútiť vrchnák zo silno zatvorenej fľaše, nedarí sa mu správne obliecť tričko alebo rukavice a podobne);
- vonkajšie okolie to nedovoľuje (rodičia a blízki ľudia bránia dieťaťu vykonávať niektoré činnosti, ako kresliť po stene v obývačke, krájať jedlo nožom, sedieť v nezapnutej autosedačke a podobne).

Tak vzniká konflikt a reakcie dieťaťa sú väčšinou jednoznačné: krik, kopanie nohami alebo hodenie sa o zem. Takéto záchvaty sa dajú očakávať po druhom roku, vyplývajú zo samotného vývinu dieťaťa a vlastne znamenajú aj pozitívnu vec – dieťa sa dostáva na vyššiu vývinovú úroveň.

Otázka: Naša dcéra sa často hádže o zem a strašne kričí, ak jej niečo zakážeme robiť alebo jej niečo nedovolíme. Najhoršie je, že takéto záchvaty máva aj na ulici a v spoločnosti iných ľudí. Ako máme v takej chvíli reagovať?

Odpoveď: Je mnoho názorov, ako majú v takýchto situáciách rodičia konať. Najviac snáď pomáha mamina a tatova trepezlivosť. Správne je nechať dieťa robiť samo tak veľa vecí, ako sa len dá. Dôležité je tiež niektoré situácie predvídať. Na stenu pripevniť veľký papier (dieťa môže čmárať ďalej), pred nákupmi dať do vrečka nejakú drobnosť na jedenie (menej si tak všima hory iných sladkostí), na prechádzku zobrať aj obľúbené autičko alebo macíka (možno sa vám podarí rýchlo prejsť okolo hračkárstva). Podplácanie detí sa však neoplatí. Ak ste doma, môžete nechať chvíľu dieťa v izbe samotné. V spoločnosti iných ľudí je to ťažšie. Jeden zo zaručene dobrých tipov je silno svoje dieťa objasť.

„*Ja sám obujem.*“

Hráme sa na „akože“

Prostredníctvom **hry** môžete sledovať, ako sa prebúdzajú detská fantázia, rozvíja sa predstavivosť a symbolická hra. Bežné predmety ani hračky už nie sú nutné. Ak vám dieťa akože „varí obed“, predstiera, že mieša polievku, podáva vám ju a vy ju „jete“. To najdôležitejšie – polievka – v hre celkom chýba, dieťa aj dospelý si ju len predstavujú. A dôležité úkony, ako miešanie a naberanie, sa vykonávajú len symbolicky, prípadne posúži na to akákoľvek palička, ak je nablízku. Z hľadiska vývinu reči je zaujímavé, že dieťa nahrádza chýbajúce články slovami: „*Papaj, to je polievočka!*“ V inej situácii dieťa reálne predmety nahradí zas kamienkami (zemiaky), paličkou (hrebeň), kockami (cukríky). V tomto období v hre dieťa zobrazuje už dlhšie reťazce úkonov, ktoré pozná zo života, napríklad vytlačí pastu na kefkú, zavrie tubu a bábe vyčistí zuby.

Okrem symbolickej hry sa rozvíja aj vnímanie, jemná motorika a koordinácia. Dieťa vie rozlíšiť veľkosti aj jednoduché tvary a rado vkladá vkladáčky do otvorov. Kým mladšie dieťa stávalo veže z 2 až 5 kociek, teraz postaví aj 7 – 8-poschodový dom. Detské pršteky sú stále šikovnejšie, ukryté veci v zaskrutkovaných fľašiach už nie sú v bezpečí. Dieťa rado veci otvára a zatvára. Samo pije z pohára bez toho, aby niečo vylialo. Snaží sa obuť, dokáže si obliecť niektoré časti oblečenia.

Veľmi obľúbenou aktivitou býva kreslenie. Od čmáraníc dieťa prechádza postupne k úhľadnejším špirálam a prvým kruhom. Na konci obdobia niektoré deti kreslia vodorovnú čiaru, ktorú pretína zvislá (prší). Svoje kresby v tomto veku dieťa ešte nepomenúva, teší ho samotná aktivita a stopy na papieri.

Nové pohybové schopnosti

Dvojročné dieťa je pohybovo veľmi samostatné. Chôdza, beh, schody už preň nie sú problémom. Vďaka navonok nenápadnej novej schopnosti – **udržaniu rovnováhy** – darí sa mu zdokonaľovať všetky už skôr osvojené pohyby. Práve preto môže začať chodiť po špičkách (ako baletka), učí sa skákať a hopkať oboma nohami naraz (ako vrabček), z posledného stupienka rado skáče oboma nohami rovno na zem. Učí sa bicyklovať, niektoré deti sa v tomto veku po prvýkrát zoznamujú s lyžami. Pri rôznych pohybových hrách si celkom intenzívne začína uvedomovať celé svoje telo, jeho postavenie v priestore. Predstavte si tatov, ako držia za ruku a nohu svojho drobca, točia

Kocka nahradí zemiačik.

Medzi nové pohybové aktivity patrí bicyklovanie.

ním a vyskajú. Dieťa musí mať pocit, že naozaj letí. Počas dlhej prechádzky sa dieťa usadí vysoko „na koníkovi“, teda pleciach taty. Raz je hore, o chvíľu zas dole, je vpredu alebo vzadu. Uvedomovanie si svojho tela v priestore je dôležité ešte z jedného dôvodu. Dieťaťu neskôr pomáha správne chápať zložitejšie priestorové vzťahy a v reči ich vyjadrovať pomocou predložiek (napr. *vedľa stoličky, pred skriňou, za dverami, pod posteľkou*).

KOMUNIKAČNÉ STRATÉGIE v období rozvitých viet

Čakanie. V období rozvitých viet je dieťa zvyčajne už „dobrý“ komunikátor. Možno nemusíte ani dlho čakať, aby ste sa dočkali reakcie alebo odpovede. Ťažšie je to s deťmi, ktoré sú od prírody hanblivé, pasívne alebo tiché. V takom prípade je čakanie vhodnou stratégiou, nakoľko aj tiché dieťa v tomto veku má schopnosť s vami komunikovať. Nerobte zaň všetko, nepredvíajte jeho potreby. Vytvorte príjemnú komunikačnú atmosféru a dajte mu množstvo času, aby sa vyjadrilo svojím spôsobom. Nezapomnite ho odmeniť za každý komunikačný pokus napríklad úsmevom, odpoveďou alebo reakciou.

Vyladte sa na rečovú úroveň dieťaťa. Dieťa v tomto období rozumie pomerne veľa a vyjadruje sa v krátkych vetách. Napriek tomu chápanie zložitých viet s vyjadrením časových, priestorových alebo príčinných vzťahov je obmedzené. Vyvarujte sa dlhých a zložitých prehovorov. Prihovárajte sa dieťaťu v krátkych vetách, ktoré však už majú niekoľko slov. Ak chcete pomôcť dieťaťu vyjadrovať sa v dlhších vetách, ako momentálne dokáže, rozšírite jeho prehovor o jedno alebo dve slová. Ak napríklad dieťa povie „*chcem keksík*“, môžete jeho výpoveď rozšíriť o jedno slovo: „*Chceš čokoládový keksík.*“ Dieťa sa možno pokúsi vás napodobniť hneď alebo neskôr, keď si opäť bude pýtať keksík.

Raz ty, raz ja. Dieťa sa vie zapájať do komunikácie na slovnej úrovni pomocou otázok, komentárov alebo odpovedí. Niekedy vaša spoločná konverzácia má len niekoľko výmen (dve, tri výmeny), inokedy pozostáva z dlhého reťazca slovných výmen. Pomáhajte mu rozvíjať jeho konverzačné schopnosti tak, že budete reagovať na jeho otázky a komentáre. Motivujte dieťa kladením správnych a efektívnych otázok. Napovedajte mu (pozri ďalej), ak má problémy vyjadriť sa. Rozšírite vašu spoločnú konverzáciu vždy o jednu ďalšiu

výpoveď (komentár, otázku alebo odpoveď) a počkajte na reakciu dieťaťa. Vy sa snažte byť tým, kto má vždy „čo povedať“. Ak dieťa reaguje, pokračujte v rozhovore a dovoľte mu, aby ono ukončilo spoločnú komunikáciu.

Modelovanie. Modelovanie sa v tomto a nasledujúcom období stáva stále dominantnejšou komunikačnou stratégiou. Dieťa vás pozorne sleduje počas vykonávania každodenných domácich prác (umývanie, upratovanie, nakupovanie, žehlenie), počas hry alebo rozprávania. Čokoľvek, čo povie alebo urobí, môže byť dieťaťu „modelom“ toho, čo samo v budúcnosti povie alebo urobí. Preto mu buďte dobrým vzorom. V tomto období modelujte dieťaťu vety, ktoré vyjadrujú blízku budúcnosť (napr. *ideme papať*, *navštívime babku a dedka*, *počkáme na tata*, *budeme sa hrať*) alebo blízku minulosť (napr. *videli sme uja*, *čítali sme rozprávku*, *bolí sme tam*) a používajte slová vyjadrujúce časové vzťahy (napr. *teraz*, *potom*, *včera*, *dnes*). Rovnako vo svojej reči používajte slová súvisiace s miestom predmetov (napr. *tu*, *tam*) a predložky (*hlavne v*, *na*, *do*, ale aj predložky *s*, *k* a iné). Okrem toho modelujte aj správne používanie zámen (napr. *podaj mi pohár*, *nalejem ti džús*, *ja som veľmi smädná*, *aj ty si smädná?*), prídavných mien (napr. *táto lopta je malá*, *ale táto je veľká*, *moje ruky sú čisté*, *ty si dobré dievčatko*) a sloviac (napr. *chcem sa hrať*, *nechcem špinavý uterák*).

Dieťa v tomto veku je už schopné používať niekoľko zdvorilostných fráz (napr. *ďakujem*, *prosím si*, *páči sa*), preto ich môžete dieťa nielen učiť, ale mu byť aj dobrým vzorom a často ich v reči používať.

Okrem správneho rečového vzoru nezabudnite byť dieťaťu aj dobrým modelom počas hry, čím podporujete rozvoj jeho hrových schopností. Rozvíjajte hrové sekvencie, reťazce činností do niekoľkých krokov. Napríklad, ak dieťa „varí“ polievku pre bábiku a potom ju kŕmi, vy pridajte ešte jeden krok a utrite bábike pusku. Ak dieťa tlačí auto po zemi a potom narazí do iného auta, vy pridajte ešte jeden krok a prineste sanitku na miesto nehody. Počas hry používajte reč, hovoríte o tom, čo sa deje (napr. *varíme polievku*, *bába spapala*, *teraz príde sanitka*). Zároveň modelujte používanie imaginatívnych predmetov (napr. predstierajte, že pijete kávu z prázdneho hrnčeka alebo že hladkáte veľkého neexistujúceho psa) alebo nahrádzajte jeden predmet iným (napr. kocky sú buchty, kniha je vankúš alebo kúsok papiera je prikrývka). Takýmto spôsobom rozvíjate u dieťaťa viacfázovú hru (s niekoľkými krokmi), symbolické používanie predmetov a myslenie.

Otázky a napovedanie. Dieťa v tomto období rozumie mnohým, vašim otázkam a dokáže na ne odpovedať, preto ich môžete používať na stimuláciu rozhovoru a vzájomnej komunikácie. Dobré otázky vytvárajú atmosféru očakávania (napr. *Kto to môže byť?*, *Čo ak začne pršať?*), podporujú myslenie dieťaťa (napr. *Ako sa to mohlo stať?*, *Kde to asi bude?*), týkajú sa jeho pocitov a názorov (napr. *Čo si myslíš?*, *Ako sa teraz cítiš?*) a rozvíjajú tvorivosť (napr. *Čo postavíme z kociek?*). Všetky tieto otázky motivujú dieťa k ďalšej komunikácii. Ak si všimnete, že dieťa chce odpovedať na otázku, ale nevie sa vyjadriť, môžete mu pomôcť. Preformulujte otázku na takú, ktorá ponúka výber (napr. otvorenú otázku *Čo urobíme z kociek?* môžete zmeniť na *Postavíme dom alebo garáž?*). Takto dieťaťu poskytujete model odpovede. Okrem toho mu môžete aj napovedať, napríklad mu napoviete prvú hlásku alebo slabiku slova (napr. *postavíme ga-*) či opíšete význam slova (napr. *postavíme taký dom, v ktorom parkujú autá*). Okrem toho, že svojimi otázkami motivujete dieťa ku konverzácii, zároveň mu aj modelujete otázky, ktoré bude samo používať v nasledujúcich obdobiach.

Nasledovanie záujmu dieťaťa. Všetky komunikačné stratégie majú význam len vtedy, ak vychádzajú z momentálneho záujmu dieťaťa. Pozorujte dieťa a hovorte nahlas slová a vety, ktoré vyjadrujú jeho záujem.

Komentovanie a premostovanie. Slovná zásoba dieťaťa sa prudko zväčšuje. Dieťa je zvedavé, zaujíma sa o to, čo sa okolo neho deje alebo čo sa práve stalo. Deti zaujímajú nezvyčajné situácie, napríklad keď sa niečo rozbije, pokazí, spadne, rozleje a pod. Využite tieto situácie a povedzte dieťaťu, čo sa stalo. Vysvetlite mu v jednoduchých vetách, ako možno situáciu napraviť alebo čo bude ďalej. Odpovedajte na nekonečné otázky dieťaťa čo je to?, kto je to? alebo čo sa stalo? Poskytnite mu nové skúsenosti, zoberte ho do ZOO, na výlet vlakom alebo autobusom, do lesa alebo na návštevu. Komentujte veci a udalosti okolo seba. Premosťujte známe s neznámym. Takýmto spôsobom pomôžete dieťaťu rozvíjať si slovnú zásobu a používať dlhšie vety.

Nálepky a premostovanie. Čo je to? Čo je to? Čo je to? Nekonečná otázka tohto obdobia. Majte trpezlivosť a poskytujte dieťaťu množstvo nálepiek. K nálepke pridajte vetu, ktorá vysvetlí „nové“ slovo. Pomenúvajte nielen predmety okolo seba, ale aj činnosti (napr. *hrabať*, *vozit'*, *bagrovať*, *sypať*), vlastností predmetov (napr. *suchý*, *hladký*, *mäkký*, *ľahký*), ich umiestnenie (napr. *na stole*, *do školy*, *v kuchyni*) a iné.

Tvárou v tvár. Aj keď sa vám dieťa zdá byť už veľké, aby ste mu boli neustále nablízku, komunikácia tvárou v tvár má svoje opodstatnenie aj v tomto období. Reč dieťaťa sa zdokonaľuje po všetkých stránkach, vrátane výslovnosti. Hoci výslovnosť nebude ešte nejaký čas „čistá“, v reči sa objavujú nové hlásky (*h, g, s, c*) a hlásky, ktoré dieťa v reči už používa, sa postupne „vyčisťujú“, a to aj vďaka správne rečovému vzoru. Okrem toho, vaša blízkosť hovorí dieťaťu, že máte záujem o neho aj o to, čo hovorí.

Opakovanie. V prvých dvoch rokoch života dieťaťa hrali rutiny (denné, sociálne, s hračkami) dôležitú úlohu (pozri predchádzajúce obdobia). Hoci život dieťaťa aj po druhom roku obsahuje isté rutiny, fantázia a zvedavosť sa stávajú dominantnými. Pre vývin reči je však naďalej dôležité, aby dieťa malo množstvo príležitostí opakovane počuť nové slová a slovné spojenia, zažívať nové komunikačné situácie a samo si ich precvičovať. Aj tu platí, že opakovanie je matka múdrosti. Preto vytvárajte opakované príležitosti na komunikáciu. Opakujte situácie, v ktorých dieťa počuje, zažíva alebo si precvičuje novú schopnosť. Reagujte na dieťa, hrajte sa s ním, čítajte mu viackrát tie isté knižky. To všetko mu pomôže zdokonaľiť jeho komunikačné schopnosti.

Andrejka so svojimi rodičmi vždy čítala knižku pred spaním. Jej úlohou bolo vybrať knižku z poličky a priniesť ju do postele. Mamina otázka každý večer znela: „Ktorú si dnes prečítame?“ Dnes večer Andrejka odpovedá: „Pečítame (prečítame) túto. Sepočka (sliepočka) a kohútik.“ Túto knižku už dávnejšie nečítali, ale mama si pamätala, ktoré časti má Andrejka najradšej a ktoré vie sama vyjadriť slovami. Dala jej príležitosť zapojiť sa do „čítania“ a precvičiť si slová a slovné spojenia.

HRY A HRAČKY vhodné v období rozvíjajúcich viet

Veľa hračiek z nižších štádií je samozrejme vhodných aj na rozvíjanie hry, motoriky či reči detí vo vyšších štádiách. Medzi nové hračky pribúdajú predovšetkým tie, ktoré pomáhajú rozvíjať fantáziu, predstavivosť a tvorivosť detí. Všeobecne ako vhodné hračky pre toto obdobie odporúčame:

- rôzne typy prestrojenia, ako lekárske plášť, montérky, klobúk, zásterka a pod.;
- rôzne nástroje a napodobeniny reálnych predmetov, ako malá metla, umelý fonendoskop, detský vysávač, detská vrtáčka atď.;

- konštrukčné hračky viacerých typov (Lego, Duplo a iné);
- kartónové puzzle pozostávajúce z 5 – 6 častí, obrázkové kocky, drevené alebo kartónové vkladáčky;
- detské knihy;
- omaľovanky s veľkými obrázkami, prstové farby, detská netoxická plastelína alebo cesto, formičky na vykrajovanie, najrôznejšie pečiatky;
- detská trojkolka.

Tipy na hry s dieťaťom:

Módna prehliadka

Rozvíjame: komunikáciu počas hry, používanie predložiek, symbolickú hru. Vyberte zo skrine najrôznejšie časti oblečenia. Obliekajte sa s dieťaťom ako princezná, kráľ, lekár, baletky, šašovia a podobne. Pri obliekaní precvičujte predložky *v, na a do*. Napr. „*V skrini je šatka. Dáme ju na hlavu.*“ alebo „*Na polici je tričko. Oblečieme tričko.*“ Po prestrojení hovorte: „*Ja mám korunu. Som kráľovná. A ty?*“ Dieťa môže povedať: „*Mám metlu. Som ježibabka. Ježibaba letí.*“

Zamotáme

Rozvíjame: pohyby rúk (jemnú motoriku), pohyby úst (oromotoriku), vydávanie zvukov a hlások.

Hovorte s dieťaťom riekanku a zároveň všetko znázorňujte. Táto hra má veľa obmien. Na začiatku môžete s dieťaťom urobiť dva pohyby, neskôr pridajte ďalšie. Napríklad povedzte: „*Ako psíček zabrešeme (zavoláme) – hav hav*“ a pod. *Zamotáme*, (predlaktami točte ponad seba ako mlynské kolo) *zatlieskame*. (tlieskajte)

Ako vláčik zahúkame, (dlane priložte k ústam a vyslovte „hú“)

ako čmeliak zabzučíme. (vyslovte „zzzz“)

Na mačičku zavoláme, (prstom kývajte k sebe – gesto pod – a vyslovte „ccc“)

kvetinku si ovoniame. (priložte ruku k nosu – gesto voňať – nadýchnite sa nosom a vydýchnite ústami)

Jazykom med olížeme, (oblížte si pery)

až pod nos ho vytiahneme. (jazykom sa snažte dotýkať hornej pery alebo až konček nosa)

Hra na lekára

„Som speváčka.“

Tiene alebo hádaj, čo vidíš

Rozvíjame: fantáziu, používanie rôznych slovných spojení a viet.

V tmavej izbe si sadnite s dieťaťom vedľa seba čelom k stene. Zasuňte lampu tak, aby svetlo vrhalo tiene na stenu. Pomocou zložených rúk vytvárajte rôzne obrazy zvierat v pohybe. Dieťa vždy háda, čo vidí a ako sa zvieratko pohybuje. Napríklad mama pomaly pohybuje celým predlaktím v jednom smere, napodobňuje hada. Dieťa háda. „*To je had. Had ide pomaly.*“ Inokedy mama preloží ruky v oblasti zápästia a máva prstami (vtáčik). Dieťa hovorí: „*Vidím vtáčika. Vtáčik letí hore.*“ Pri vytváraní tieňov sa s dieťaťom striedajte.

Čarovné vrecúško

Rozvíjame: tvorenie a ohýbanie prídavných mien.

Pripravte si vrecúško, tašku alebo kabelku, ktorá sa dá zatvoriť a dieťa nevidí jej obsah. Zároveň si vopred pripravte najmenej tri rôzne predmety, ktoré sa líšia veľkosťou, tvarom či povrchom. Môže to byť napríklad maličká kniha, ping-pongová loptička, malá kefa na vlasy, detská lyžička či kocka ľadu. Potom do tašky vložte vždy jednu vec tak, aby ju dieťa nevidelo. Poproste dieťa, aby vložilo ruku do vrecúška a skúsilo uhádnuť, čo je dnu schované. Pomáhajte dieťaťu tak, že mu dávate na výber vždy dve prídavné mená. Pýtajte sa ho: „*Je to veľké alebo malé? Je to hladké alebo pichľavé/drsné? Je to teplé alebo studené?*“

Hádaj, na čo myslím?

Rozvíjame: súvislé vyjadrovanie na určenú tému, myslenie.

Túto hru sa môžete hrať aj v aute alebo v parku na prechádzke. Skúste si predstaviť predmet, ktorý je práve v blízkosti dieťaťa. Dôležité je, aby ho dieťa videlo. Potom sa opýtajte: „*Je to vysoké a zelené. Má to listy. Sedia na tom vtáčiky a veвериčky. Hádaj, na čo myslím?*“ (strom) Po chvíľke si skúste úlohy vymeniť. Dieťa vymýšľa a vy hádate, čo má na mysli.

Kreslím kolo guľaté

Rozvíjame: pohyby rúk pri kreslení (grafomotoriku), komunikáciu pri tvorivej aktivite.

Dajte dieťaťu do ruky ceruzu (dieťa ju ešte asi bude uchopovať do celej dlane, niektoré deti ju už začínajú chytať medzi palec a ukazovák) a spolu s ním kreslite panáčika a hovorte:

Kreslím kolo guľaté a v ňom oči okaté.

Natenko i hrubo. Hľa, veď je to Kubo!

30 až 36 mesiacov

OBDOBIE SÚVETÍ: Jurko

Jurkov otec je náruživý rybár. Má doma rôzne udice, háčiky, navijáky. Jurko s ním veľmi rád chodí k vode. Práve našiel v izbe paličku, tvári sa, že nahadzuje udicu: „Ták, dáme tam do vody. A rybka skočí tam. A chytím, chytím. A táto, chyť sa akože rybička.“ Otec naozaj chyť koniec palice. Jurko myká rukou vo vzduchu, akoby otáčal pomyselným navijákom a priťahoval svoju rybičku: „Už mám. Nepuť táto, mám, aha. A teraz povedz, že pusť ma.“ Otec sa začne smiať a Jurka silno vystíska: „To si teda riadnu rybu chytil.“

Dvaapolročné deti s nami komunikujú prostredníctvom relatívne dlhých viet. Spájajú hravo **tri, štyri i päť slov v jednej vete**. Slovná zásoba dynamicky rastie, na konci tretieho roka je to približne 1000 slov. Rýchle napredovanie však so sebou prináša i určité riziká. Predstavte si, ako sa dieťa učí materský jazyk. Nevie ešte čítať a písať, teda reč len počúva. Každý deň sa tak prostredníctvom sluchu naučí 2 – 3 nové slovíčka. Dané slovíčka ukladá do stále dlhších viet a učí sa ich aj ohýbať – časovať a skloňovať, učí sa používať predložky a spojky. To všetko dieťa zvláda a postupne sa dostáva k dlhým súvetiam (okolo tretieho roka).

Nové predložky a spojky v reči dieťaťa

V reči sa objavujú tieto nové **predložky**:

- *za*, napr. *Padol macko za posteľku. Padol tam.*
- *z/zo*, napr. *Z papiera spravíme snehuliaka.*
- *pod*, napr. *Skryjem sa pod stolom.*
- *pre*, napr. *Dáme pre babku Annu, pre babku Ľubu, pre dedka Fera, pre deda Miša cukričky.*
- *od*, napr. *Mám koladku (čokoládku) od tety Hany.*
- *vedľa*, napr. *Mama, tu si hopkaj vedľa tatika.*
- *o*, napr. *O Barborke si budeme čítať.*
- *po*, napr. *Potom, po pravke (rozprávke) ideme vonku.*

Najvýraznejším pokrokom v komunikácii dieťaťa je začiatok spájania viet do prvých **súvetí**. Aby to bolo možné, deti objavujú prvé **spojky** či spájacie výrazy. Medzi prvými jednoznačne kraľuje spojka *a*. Dieťa ňou spája všetky vety, aj tie, ktoré dospelí spájajú inak. Jurkovi rodičia počujú takéto vety:

„*Toto nalejeme a máme čajík pre tata.*“

Maminka povedala *a* (že) prídu teta Miša s ujom Tonom. A pojdeme ešte potom do bimby (kostola), *a* (lebo) zabudol som svečičku zapaliť tam. Tam sme boli *a* (kde) baba Anna býva. Taký si kúpime *a* (ktorý) modrý, červený je.

Medzi ďalšie spojky, ktoré sa do konca tretieho roka objavajú, patria:

- a potom, aj, napr. *Pôjdeme do cukárne (cukrárne), a potom pôjdeme k tete Hane.*
- keď-tak, napr. *Keď sa napapáme, tak potom pôjdeme do parku. Hej mami!*
- že, napr. *Tato povedal, že ideme do škôlky (škôlky).*
- ktorý, čo, napr. *Podme si čítať mami tú knihu, čo sme kúpili.*
- alebo, napr. *(A)lebo zemiačiky budem papať,(a)lebo ryžu budem.*
- lebo, napr. *Ja nechcem ísť spať, lebo sa mi nechce.*
- ale, napr. *Ale tam poďme, tam, tu nechodme.*
- kde, napr. *Tam som si dala knižočku, kde je aj tá druhá. Tá iná.*
- aby, napr. *Mami ja nechcem, aby si išla preč. Ale ja chcem, buď tu.*

Ryba, lyba či vyba?

Detské prehovory sa zdokonaľujú nielen z hľadiska gramatiky, ale aj z hľadiska výslovnosti. Medzi novými **spoluhláskami**, ktoré dieťa začína vyslovovať, sú pre slovenský jazyk typické, ale zároveň najťažšie hlásky **l** a **r**. Ich úplné osvojenie však môže trvať až do piateho roku. Do tretieho roka dieťa objaví a začína vyslovovať takmer všetky hlásky. Neznamená to však, že ich automaticky správne používa vo všetkých slovách. V slove lopta napríklad povie pekné *l*, ale v slove málo *l* znie ako *u*. Do konca tretieho roku, by už však malo dieťa vyslovovať správne **n, m, p, h, t, k** takmer vo všetkých postaveniach v slove.

Zajakavosť alebo vývinová neplnulosť?

Vplyvom prudkého tempa vo vývine reči, ktoré umožňuje dieťaťu povedať oveľa viac ako predtým – a deti by najradšej všetky svoje myšlienky vyslovili odrazu –, sa stáva, že dieťa môže zrazu:

- Opakovať viackrát jedno slovo či slabiku bez námahy, napr. „*Moja moja moja maminka príde!*“ alebo „*To to to to auto mám!*“ či „*Po-po-podaj mi loptu!*“.
- Meniť svoju reč v priebehu prehovoru tak, že zamení slovo alebo spojenie, ale zmysel toho, čo chce povedať, ostáva rovnaký. Napríklad chce povedať „*My sme sa presťahovali do nového domu*“, ale povie „*My sme máme nový dom*“, lebo je to preň ľahšie.

- Vsúvať do svojich viet hlásky, slová či zvuky, ktoré vôbec nesúvisia s obsahom, ale majú za úlohu ľahšie pokračovanie vo výpovedi, napr. „*To je hm auto*.“
- Reč často celkom prerušiť, robiť nápadné pauzy, dlhšie ako je potrebné na nadýchnutie sa, napr. „*Mám — pekné auto*.“

Všetky vymenované ťažkosti sa odborne nazývajú **vývinovou neplnulosťou** a aj keď pripomínajú zajakavosť, sú sprievodným javom vývinu reči. Len si spomeňte, ako dieťa začínalo chodiť: občas zakoplo, spadlo, poskočilo. A podobne to vyzerá aj v reči. Niečo zopakuje, niečo opraví, urobí pauzu, vsunie hlásku alebo slovo. Veľmi dôležitý rozdiel medzi vývinovou neplnulosťou a skutočnou zajakavosťou je doba trvania. Vývinová neplnulosť trvá od niekoľkých týždňov po maximálne 6 mesiacov. Ak potom prirodzene nevymizne, môže sa zafixovať a prerásť do zajakavosti.

Otázka: Moja dvaapolročná dcéra kokce. Niekedy menej, inokedy viac. Ako jej môžem ja mama pomôcť?

Odpoveď: Existujú určité pravidlá, ktoré by mali dodržiavať dospelí v komunikácii s dieťaťom s neplnulosťou v reči. Medzi základných „desatoro“ patrí:

1. neupozorňujte dieťa na neplnulosť v reči a hlavne ho nežiadajte, aby vetu zopakovalo znovu a plynulo!;
2. nehovorte dieťaťu, aby rozprávalo pomalšie a aby sa nadýchlo alebo upokojilo;
3. nežiadajte od dieťaťa, najmä v tomto kritickom období, aby hovorilo nahlas alebo recitovalo pred príbuznými, návštevou;
4. sami tvorte jednoduchšie a kratšie vety;
5. sami rozprávajte pomalšie;
6. odstráňte situácie, ktorých sa dieťa bojí (napr. nechajte svietiť svetlo, ak sa bojí tmy);
7. nemajte neprimerané očakávania voči dieťaťu (napr. *chlapci neplačú, Peter to vie lepšie ako ty a pod.*);
8. dôležité rozhovory nech prebiehajú zásadne v neprítomnosti dieťaťa;
9. nerobte žiadne náhle zmeny životosprávy a na nutné zmeny, akými sú sťahovanie či zmena materskej škôlky, dieťa vopred pripravte;
10. ak neplnulosť pretrváva dlhšie ako niekoľko mesiacov, poraďte sa s logopédom.

Bicyklovanie, kreslenie a hra na doktora

Významné pokroky pozorujeme nielen v rečovom, ale tiež v celkovom motorickom a poznávacom vývine. Z dieťaťa sa stáva šikovný akrobat. Dokáže vyliezť na akúkoľvek stoličku, dokonca v nestráženej chvíli zdolá aj kuchynskú linku či stôl. Po múriku alebo vyššom obrubníku ide s veľkou radosťou. Samo sa bicykuje na trojkolke, pokúša sa skackať na jednej nohe.

Hlavonožec
v detskej kresbe

Pri kreslení sa objavujú prví **hlavonožci** – úžasné postavičky, ktoré majú iba veľkú hlavu a nohy. Sú to nakreslené maminy a otcovia, babičky a dedovia, súrodenci i dieťa samotné. No skrátka ľudia, ktorí dieťa obklopujú. Hlavonožcom bývajú vyjadrené i zvieratká a hračky. Čím je dieťa staršie, vývinovo zrelšie, tým viac detailov v jeho kresbe (a na hlavonožcoch) pribúda. Najprv dokreslí oči a pusu, neskôr ruky, ešte neskôr nos a vlasy. Rozvíjajú sa aj poznávacie schopnosti: dieťa spamäti naráta do päť, spočíta dva-tri predmety, chápe význam slova „jeden, jedna“, spája predmety na základe ich spoločného použitia (napr. hrebeň a kefa patria spolu), dokáže roztriediť predmety podľa jedného kritéria (napr. podľa tvaru alebo podľa farby) a pritom sa nepomýli.

Oblíbenou a naďalej i hlavnou činnosťou detí v tomto veku je **hra**. Deti majú rady pohybové, konštrukčné, ale najmä tzv. symbolické hry. V symbolických hrách tohto veku dieťa predvádza aktivity a činnosti, typické pre dospelých: chytá ryby ako ocko, lieči báby ako pani doktorka, češe báby ako kadernička. Ale hra už má zložitejší a dlhší scenár: bábe treba nielen umyť vlasy šampónom, ale potom jej dať natáčky, vyfénovať a učesať vlasy, prípadne aj nasadiť klobúk.

Dieťa plánuje činnosť:
„Urobíme dierku a toto
dám a ty daj tak!“

V ich priebehu sa dieťa snaží každú svoju činnosť plánovať a opisovať. Jednu hrovú tému (napr. u lekára, v škole, v obchode, varenie obeda ...) už dokáže rozvíjať aj pol hodiny a neodbiehať pritom do iných tém. Dôležité je, že v týchto hrách si dieťa osvojuje úkony dospelých, robí veci ako dospelí. Samotné predmety (hračky) nie sú pre kvalitu hry rozhodujúce, môžu ich nahradiť akékoľvek iné predmety alebo jednoducho gestá. Kocka môže byť raz „zákusok“, o chvíľu zas „mydlo“ (dieťa ju vždy nazve iným slovom podľa toho, čo v hre práve symbolizuje). Z takejto rozvinutej symbolickej hry sa čoskoro stane rolová hra, v ktorej deti vopred plánujú činnosti, potom si medzi sebou pridelujú roly a hovoria už „za rolu“, nie za seba.

Mení sa aj spoločenský aspekt hier. Ak sa dieťa stretne s inými deťmi, nehraje sa každé samo, ako to bolo doteraz. Väčší počet detí sa spontánne rozpadne na skupinky 2 – 3 detí, ktoré sa začínajú hrať spoločne jednu hru. Začínajú si deliť úlohy (napr. *ty budeš mama, ja budem tato*).

Kým v mladšom veku prvotným impulzom k hre boli predmety (napr. dieťa našlo varechu, potom sa hralo na varenie), teraz sa poradie otáča. Najprv si dieťa zvolí tému hry a potom hľadá a vyberá vhodné pomôcky (napr. červené guľôčky budú paradajky, kniha bude sporák...).

Hra, myslenie i reč sú veľmi úzko prepojené. Prostredníctvom hry dieťa vyjadruje a zároveň sa učí:

- spájať úkony, činnosti do správneho poradia (napr. najprv ideme k lekárovi, potom pozrie lekár do pusu, potom predpíše lieky a potom ideme domov);
- porozumieť príčinným vzťahom (napr. keď ma bolí bruško, mama dá sirupček; keď spadnem a zašpiním si nohavice, potom ich mama musí vyprať...);
- orientovať sa v čase (napr. niektoré činnosti vykonávame len ráno, iné večer; čo bolo a čo bude...).

„Porozprávam ti, čo sa stalo, dobre?“

Všetky tieto predpoklady sú nesmierne dôležité, aby dieťa dosiahlo ďalší dôležitý medzník vo vývine reči: **rozprávačské (tzv. naratívne) schopnosti**. Vieme, že na prelome druhého a tretieho roka je dieťa schopné vyjadrovať v reči pomerne zložité myšlienky. Prerozpráva ich v podobe súvetí, v reči sa objavujú spojky *a, keď-tak, a potom, kedy, lebo, že, ktorý, ale, kde, či...* Po treťom roku tieto myšlienky (v podobe súvetí) začína viazať k jednej téme. Takéto detské monológy (stačia dve až tri vety dieťaťa k jednej téme) sa po prvýkrát objavujú už po druhom roku. Väčšinou v nich dieťa rozpráva jednoducho a stručne o tom, čo sa stalo v nedávnej minulosti. Sú to udalosti, ktoré v ňom zanechali hlboký citový dojem: napríklad narodeniny, návšteva ZOO, ak sa dieťa pociká, keď vidí niekoho plakať a pod. Neskôr sa v reči objavia aj opisy ľudí, zvierat, miesta, vysvetľovanie alebo podrobnejšie objasňovanie udalostí a prerozprávania celých príbehov (rozprávok).

Pomerne často rodičia očakávajú od dieťaťa perfektné prerozprávanie práve prečítanej rozprávky. Dieťa sa však túto schopnosť musí postupne naučiť. Prerozprávanie príbehu sa zdokonaľuje až v školskom veku.

V tomto období hovorí dieťa o všetkom naraz, všetko je porozprávané „v kope“. Navonok dieťa bez súvislostí vymenúva označovacími vetami, čo sa stalo alebo čo robí. Tak počas hry na cestovanie Jurko hovorí toto:

„To je naše auto, idem do Ameriky, mama ide do Ameriky, to je taká zastávka, tu dáme a ja budem mať takéto, takto ja budem nosiť veci domov...“

Neskôr už dokáže jednotlivé sekvencie zážitku či príbehu poukladať do radu za sebou. Poradie myšlienok pritom ešte nemusí vyjadrovať časové alebo príčinné súvislosti. Tak dieťa pokojne opíše, že spadlo, plakalo a až nakoniec povie, že na ceste bol kameň (preto vlastne spadlo). Takto rozpráva Jurko o tom, ako bol braček chorý:

„Ale to je lenže tuto v Šiminkovej izbičke a mal tu treba dať tu tanierik taký, no lebo umývali a tam grcal a potom povedal, že už je zdravý.“

Až na konci tretieho roku sa objavuje prvý jednoduchý príbeh s hlavnými časťami úvod-jadro-záver. Zdokonaľovanie rozprávania je však úloha na ďalších veľa rokov.

KOMUNIKAČNÉ STRATÉGIE v období súvetí

Premosťovanie. Dieťa si aj naďalej upresňuje významy slov prostredníctvom svojej skúsenosti, manipulácie s predmetmi, a prostredníctvom toho, čo počuje (napr. ako sa slová používajú vo vetách, v akých situáciách). Dieťa si môže niektoré príbuzné slová zamieňať. Potrebuje preto, aby ste mu vysvetľovali rozdiely medzi nimi (napr. rozdiel medzi bágrom a buldozénom, varením a pečením, mydlom a šampónom). Taktiež mu vysvetľujte slová, ktoré vyjadrujú poradie (najprv, potom, nakoniec), časové vzťahy (dnes, zajtra, neskôr, predtým), priestorové vzťahy (medzi, ďaleko, pod zemou) a príčinné vzťahy (keď- tak, lebo, ale). Majte trpezlivosť a vysvetľujte dieťaťu slová, ktoré počulo v škôlke, v parku alebo na ulici.

Modelovanie. Stratégia modelovania je v tomto období dominantnou stratégiou. Pomocou modelovania môžete rozvíjať nielen rečové schopnosti, ale aj hrové schopnosti a správanie. Preto buďte dieťaťu dobrým „modelom“

a poskytujte mu mnoho dobrých vzorov, ktoré môže napodobňovať. Vo vašej reči často používajte gramatické spojenia, ako sú predložky so slovami (napr. *s maminkou, o babičke, k tatikovi*), a spojky alebo spájacie výrazy (napr. *a potom, že, alebo, lebo, ale, kde, aby* a iné). Lahko zdôraznite tie časti vety, ktoré chcete dieťa naučiť, napr. predložku (*Prečítame knižku o zajkovi*). V komunikácii s dieťaťom sa pokúste používať jednoduché vety a súvetia so spojkami (napr. *Uvidíme kravu a kozu a psíka. Oblečíme sa a potom pôjdeme von. Utrieme ruky, lebo sú mokré.*).

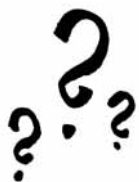
Okrem modelovania správnej gramatiky, poskytujte dieťaťu správnu výslovnosť, a to predovšetkým hlások, ktoré ešte nevyslovuje správne. Nikdy dieťaťu nehovorte, že slovo zle vyslovilo, len mu poskytnite správny rečový vzor (jemne zdôraznite hlásku, ktorú chcete, aby si osvojilo). Vyberte si jednu alebo dve hlásky, na ktoré sa budete sústreďovať a zdôrazňujte ich len v niektorých kľúčových slovách.

Jurkov jazýček vedel vyslovovať takmer všetky hlásky správne. Občas mu zabehol, keď chcel vysloviť hlásku „s“ v niektorých slovách. Preto mu jeho rodičia poskytovali správny rečový vzor pre túto hlásku. „Mami, keď pojdeme do parku, bude tam pešok (piesok) a hojdačka a šmykalka a potom sa pohojdáme,“ vysvetľuje Jurko mame na ceste do parku. Jurkova mama mu prikyvuje: „Áno, bude tam piesok a potom sa pohojdáme.“ Prítom zdôrazňuje slová „piesok“ a „sa“.

Nakoľko sa dieťa zdokonaľuje aj v rozprávaní príbehov (zatiaľ krátkych, pozostávajúcich len z niekoľkých viet), modelovanie rozprávania má veľký význam. Opíšte dieťaťu jeho zážitky z blízkej minulosti alebo opíšte ľudí, zvieratá alebo miesta v jednoduchom príbehu a nechajte dieťa prerozprávať tento príbeh tretej osobe. Napr. na ceste z parku sa mu môžete takto prihovoriť: *„Povieme tatovi, čo sa stalo v parku. V parku bol veľký pes, ktorý štekal. Deti sa ho báli, ale ty si sa ho nebál. Ty si povedal: Havo chod' preč! A havo odišiel. Ty si odvážny chlapec.“* Ak sa dieťa snaží príbeh tretej osobe prerozprávať, ale nevie sa vyjadriť, pomôžte mu otázkami ako napr. *Čo robil havo v parku?*

Okrem reči je dôležité, aby ste sa zapájali do symbolickej hry so svojim dieťaťom a modelovali mu správne poradie krokov. Vyberajte si aktivity z bežného života, ktoré deti v tomto období obľubujú. Napr. **najprv** posadíte bábu do

kresla u kaderníčky, **potom** jej dáte nátačky, **potom** ju učešete a **nakoniec** od nej vypýtate peniaze. Všetky kroky sprevádzajte rečou. Nezabudnite predstierať, napr. že kocky sú natáčky, že palička je hrebeň alebo že v ruke „akože“ držíte sprej na vlasy. Tiež nezabudnite hrať svoju rolu kaderníčky (napr. *Ja som kaderníčka a toto je môj salón.*), čím podporíte rozvoj rolovej hry. Využívajte reč na plánovanie hry a jej jednotlivých krokov (napr. *Ty budeš kaderníčka a ja prídem do tvojho salóna a ty ma akože ostriháš.*) Vaše dieťa čoskoro prevezme velenie a bude vám hovoriť, čo máte robiť alebo hovoriť. Aj keď v bežnom živote je to zvyčajne naopak, pokúste sa v hre „poslúchať“ vaše dieťa a prispievajte len nápadmi, ako rozšíriť spoločnú hru o nový alebo zábavný krok.

Otázky a nápoveda. Dieťa vie veľmi dobre odpovedať na vaše otázky. Využívajte túto schopnosť na rozširovanie konverzačných výmen. Nezabudnite však, že príliš veľa otázok škodí a pridajte do konverzácie aj komentáre, odpovede, opisy alebo vysvetlenia. Pýtajte sa dieťaťa úprimné otázky o jeho zážitkoch, o rozprávkach a príbehoch, ktoré počulo alebo videlo. Pomáhajte mu prostredníctvom otázok rozvíjať myslenie (napr. *Prečo nemôžeme hladkať každého psa na ulici?*), tvorivosť (napr. *Čo ešte urobíme z plastelíny?*) a vyjadrovanie pocitov (napr. *Prečo princezná plakala?*). Ak dieťa má problémy vyjadriť sa alebo neodpovedá, môžete mu dať na výber (napr. *Urobíme z plastelíny koňa alebo mačku?*), napovedať prvú časť slova (napr. *Urobme z plastelíny ko-*) alebo opísať význam slova (napr. *Urobíme z plastelíny zviera, ktoré má kopytá a erdzí.*)

Komentovanie a nálepky. Rozprávajte dieťaťu o tom, čo sa okolo neho deje. Hovorte nielen o tom, čo dieťa práve pozoruje, ale aj o tom, čo sa stalo v minulosti alebo čo ho čaká v blízkej budúcnosti (napr. *nakrájame cibuľu, kúpime zmrzlinu, obujeme boty*). To mu pomôže chápať časové súvislosti a naučí sa ich vyjadrovať slovami. Taktiež označujte - nálepkujte neznáme predmety (napr. časti auta, nástroje, zvieratá, nábytok, kuchynské potreby), činnosti a vlastnosti predmetov (napr. farby, tvary). Používajte rôzne výrazy na označenie jedného predmetu alebo vlastnosti (napr. *veľký, obrovský, gigantický*), aby si dieťa rozvíjalo slovnú zásobu a aby sa naučilo, že jeden predmet alebo činnosť sa dajú pomenovať rôznymi slovami.

Raz ty, raz ja. Dieťa si s vami ochotne vymieňa roly na neslovnej (počas hry) ako aj slovnej úrovni (počas konverzácie). Niekedy potrebuje „malú“ pomoc, aby nezabudlo, že je na rade. Inokedy potrebuje „väčšiu“ pomoc, aby počkalo. Ak dieťaťu nevenujete pozornosť a ono vám chce silou-mocou niečo povedať, určite rado preruší váš telefonický rozhovor alebo dôležitú diskusiu s priateľkou. Povedzte mu, že mama alebo tata sa rozprávajú o niečom dôležitom, a že musí chvíľku počkať. Keď však dokončíte svoj „vážny“ rozhovor, vypočujte si dieťa a pochváľte ho za to, že tak pekne čakalo. Taktiež sa hrajte spoločenské hry (napr. domino, pexeso, lotto), pri ktorých sa striedajú roly, a pri ktorých sa dieťa musí učiť trpezlivosti a umeniu čakať.

Čakanie. Hoci má dieťa len necelé tri roky, už je zručným komunikátorom. Niekedy nemusíte na jeho reakciu čakať ani sekundu, inokedy by ste mohli vystáť dieťa do zeme, kým sa dočkáte odpovede. To závisí nielen od jeho temperamentu, vnútornej motivácie rozprávať a od osvojenej rečovej úrovne, ale aj od jeho momentálneho záujmu a komunikačnej situácie. Dajte mu priestor na vyjadrenie vlastných potrieb a pocitov. Len tak mu pomôžete „trénovať“ si rečové schopnosti, ktoré už má a tie, ktoré si musí ešte osvojiť.

Čakanie je v tomto období dôležité aj z dôvodu predchádzania vzniku zakaľavosti. Dieťa tohto veku môže prechádzať obdobím tzv. vývinovej neplynulosti. Jednou z dôležitých zásad je, aby ste dieťaťu dali dostatok času na vyjadrenie svojich myšlienok bez toho, aby ste mu pomáhali (dokončovať vety za neho) a bez toho, aby ste ho upozorňovali na neplynulosť, napr. „hovor pomalšie, nadýchni sa, povedz to ešte raz“.

Nasledovanie záujmu dieťaťa. Všetky komunikačné stratégie majú význam len vtedy, ak vychádzajú z momentálneho záujmu dieťaťa. Pozorujte dieťa a hovorte nahlas slová a vety, ktoré vyjadrujú jeho záujem.

Opakovanie. „Opakovanie je matka múdrosti“ stále platí aj v tomto období. Nemusíte opakovať jedno a to isté slovo alebo vetu, aby sa ju dieťa naučilo. Ide skôr o vytváranie situácií, v ktorých si dieťa môže opakovane „precvičovať“ osvojené rečové schopnosti a „učiť sa“ nové. Napríklad hra na obchod niekoľko dní za sebou, čítanie jedného príbehu niekoľko večerov za sebou, alebo opakované vysvetľovanie príčinných vzťahov (napr. čo sa stane, ak pravidelne nepolievame kvety) pomôžu dieťaťu osvojiť si komunikačné a rozumové

schopnosti, ktoré využije v reálnych životných situáciách. Často sa s dieťaťom hrajte hry, ktoré pripomínajú situácie z jeho života (návšteva lekára, obchodu alebo ZOO), často mu rozprávajte príbehy s jednoduchým dejom (najprv chlapec stratil peňaženku a potom ju našiel), a ešte častejšie mu vysvetľujte udalosti, ktoré sa dejú okolo neho.

Vyladte sa na rečovú úroveň dieťaťa. Nakoľko sa dieťa vyjadruje vo vetách a dokonca aj v súvetiach, aj vy používajte vo svojej reči podobné vety. Dávajte si pozor na abstraktné slová a vety vyjadrujúce zložité vzťahy, ktorým dieťa nemusi rozumieť. Budte dieťaťu dobrým rečovým vzorom a hovorte pomalým ale prirodzeným tempom. Aj takto môžete predísť vývinu zajakavosti (pozri vyššie).

Tvárou v tvár. Vaša blízkosť aj naďalej hrá úlohu vo vývine reči. Ak sa znížite na úroveň dieťaťa, bude sa cítiť, že je vašim rovnocenným partnerom a ľahšie sa podelí o svoje zážitky z parku, zo škôlky alebo návštevy u kamaráta. Pozornosť dieťaťa sa sústreďí na vaše slová a vety a bude im lepšie rozumieť. Okrem toho bude vidieť, ako správne tvoríte zvuky reči a bude sa snažiť ich napodobňovať. V tomto období dieťa začína vyslovovať takmer všetky hlásky, hoci nie vo všetkých slovách správne.

HRY A HRAČKY vhodné v období súvetí

V poslednom období medzi novými hračkami oceníte najmä tie, ktoré pomáhajú rozvíjať rozprávačské schopnosti dieťaťa, súvislejšie vyjadrovanie na jednu tému. Nesmieme však zabúdať ani na tie, ktoré ďalej pomáhajú rozvíjať motoriku, tvorivosť, priestorové i časové vzťahy a vzájomné súvislosti medzi predmetmi:

- rôzne obrázkové série (3 obrázky k jednej téme);
- prvé zjednodušené pexeso (maximálne 6 dvojíc rovnakých obrázkov);
- netoxické farby na tvár a telo;
- vodové farby, bezpečné detské nožnice (plastové so zaobleným hrotom), farebné papiere, lepidlo;
- konštrukčné hry (Lego a iné);
- kolobežka, lyže;
- detské knihy.

Niekoľko tipov na hru s dieťaťom:

Chodím, hľadám

Rozvíjame: precvičovanie prídavných mien a predložiek v, na, pred.

Nechajte dieťa chodiť po miestnosti a zároveň mu hovorte riekanku:

Chodím, hľadám, čo mám znať,

pod' mi (meno dieťaťa, napr. Andrejka) pomáhať.

Do kúta ty zájdi,

maličkú vec nájdi.

Dieťa skúsi pohľadať malý predmet. Zo začiatku mu môžete pomáhať a hľadať spolu s ním. Po nájdení sa dieťaťa opýtajte, kde predmet našlo (napr. *na stole, na polici, na zemi, v skrinke, v kuchyni* a pod.). Obmeny tejto hry sú bohaté. Namiesto prídavného mena *maličkú* doplňte iné: *veľkú, hladkú, pichľavú, mokrú, studenú* atď. V ďalšom vývinovom období (okolo tretieho roku) môžete začať dopĺňať aj farby (*červenú, žltú*, a pod.).

Urobte si knihu

Rozvíjame: súvislé vyjadrovanie na danú tému, tvorenie prvých štruktúrovaných rozprávání.

Skúste si s dieťaťom urobiť vlastnú knihu. Pripravte si čistý zošit, lepidlo a rôzne obrázky či fotografie zvierat, vecí a osôb. Môžete použiť aj hotové nálepky. Vymyslite si jednoduchý príbeh a obrázky vlepujte do zošita, vždy jeden obrázok na jednu stranu. Tak môže vzniknúť rozprávka o vašom dieťati (na prvej strane jeho fotografia), ako sa vybralo do sveta a stretávalo rôzne zvieratká (na druhej strane nalepená žaba, na ďalšej pes a pod.). Na druhý deň sa môžete k „svojej knihe“ vrátiť a dieťa môže samo rozprávať, čo sa stalo.

Chyť rybičku!

Rozvíjame: pohyby rečových orgánov (oromotoriku), predovšetkým pohyby pier dôležité pri vyslovovaní niektorých hlások.

Pripravte si niekoľko rybičiek vystrihnutých z rôznych typov papiera. Môžete použiť vlnitý kartón, hladký kartón, kancelársky papier, výkres, pauzovací tenký papier, toaletný papier a iné. Rybičky vyfarbite a poukladajte na stôl. Vezmite dve slamky (jednu pre dieťa, druhú pre vás) a skúste s ich pomocou, prisatím, chytiť rybičku a preniesť ju vedľa do pripravenej škatule – rybníčka. A nezabudnite, čím je slamka širšia, tým je satie predmetu ľahšie. Ako

obmenu môžete pripraviť z papiera vystrihnuté časti oblečenia a s pomocou slamky „obliecť“ bábu alebo panáčika.

Lebo

Rozvíjame: používanie spájacích výrazov, predovšetkým spojky „lebo“, logické myslenie, kategorizáciu.

K tejto hre si potrebujete premyslieť dvojice vecí, ktoré patria spolu (na tento účel existujú aj puzzle). Napríklad vidlička a lyžička sú časťou príboru, topánky a papuče sa dávajú na nohy a pod. Spýtajte sa dieťaťa: „Patrí stôl a stolička spolu? Prečo?“ Formulujte s dieťaťom odpoveď: „Lebo na stoličke sa sedí a za stolom sa je.“ Iné príklady: „Patrí k sebe bábika a kočík?“ „Áno, lebo baba sa vozí v koči.“

Raz sa prsty hádali

Rozvíjame: jemnú motoriku (pohyby) prstov, stupňovanie prídavných mien.

Hovorte s dieťaťom riekanku a zároveň ukazujte na prstoch:

Raz sa prsty hádali, (prstami a rukami otáčajte a mrvte)

akú prácu konali.

Palec, ten je silný. (ukazujte vystreté palce)

Ukazovák pilný. (ukazujte vystreté ukazováky)

Prostredník je najdlhší, (dotýkajte sa vystretými prostredníkmi)

prsteník zas najkrajší/najdrahší (ukazujte vystreté prsteníky)

a malíček najmenší. (zakývajte malíčkami)

Kapitola 3
Podme spolu čítať
alebo aj o tom, ako
vybrať vhodnú knihu

Keby neexistovali psy, knihy by boli najlepšimi priateľmi človeka. S knihami sa dá prežiť veľa zábavných, príjemných, vtipných, napínavých, romantických, ale aj intímnych chvíľ. Deťom knihy prinášajú informácie nielen z reálneho sveta, ktorý poznajú, ale aj zo sveta rozprávok, fantázie, o ktorom snívajú. Navyše, knihy majú ešte jednu veľkú prednosť – sú vynikajúcou „hračkou“, ktorá sa dá využiť na rozvíjanie komunikačných schopností.

V každom knižkupectve existuje priestor vyhradený pre detských čitateľov. Ako medzi rôznymi druhmi tovaru aj tu nájdete veci priemerné, horšie, lepšie a výborné. Ak chcete z dieťaťa vychovať dobrého čitateľa, platí zásada, že by sa malo stretávať od útleho veku len s tými najlepšimi knihami. Práve takými, ktoré pomáhajú rozvíjať jeho reč, pozornosť, pamäť, naratívne schopnosti (rozprávanie), predstavivosť, tvorivosť, empatiu, fantáziu, logické myslenie a pod. Keďže rozumové a komunikačné schopnosti sa s vekom zdokonaľujú, mení sa i predmet detského záujmu. Najlepšie knihy vždy dokážu deťom „našepkať“, čo práve prežívajú, a prihovoria sa im blízkym jazykom. (Napríklad dvojročné dieťa poteší kniha o nočniku, lebo pravdepodobne prežíva vlastné peripetie medzi plienkami a záchodom.)

Ak chcete, aby mali deti knihy rady, kľúčový sa stáva ich výber.

„Vhodnosť“ sa môže posudzovať podľa:

- obsahu (témy príbehu alebo obrázkov; to, čo vaše dieťa práve zaujíma);
- ilustrácií (výtvarné spracovanie, jedným sa viac páči kolorovaná kresba, iným maľovaná tempera či linorez);
- formy knihy (leporelo, brožúra, plastová kniha, pevná väzba);
- úrovne spracovania textu (vzhľadom na to, čo je dieťa schopné porozumieť a na akej úrovni práve rozpráva).

V nasledujúcom texte vám ponúkame niekoľko tipov na vhodné knihy pre deti v jednotlivých vývinových obdobiach, vzhľadom na ich rečový i fyzický vek.

Čo „číta“ Max?

Knihy pre deti v období nezámernej komunikácie (0 až 8 mesiacov)

Zoznámenie dieťaťa s knihami sa začína zvyčajne okolo 6. mesiaca. Aj keď ešte nechápe ich presný obsah, s knihou sa rado „zahrá“ aj takto:

- žuje ju,
- hádže na zem,
- búcha ňou o stôl,
- trhá strany,
- krčí strany,
- dotýka sa obrázkov,
- pozerá na obal knihy,
- vydáva zvuky pri jej prezeraní.

V tomto období sú preto najvhodnejšie leporelá, obrázkové knihy z tvrdého kartónu, textilu alebo z netoxickej gummy. Vhodné sú knihy, ktoré majú na strane jeden veľký obrázok známych vecí alebo ľudí. Knihy nemusia mať písaný text. Zaujímavé a zvlášť príťažlivé sú leporelá, ktoré vydávajú zvuky zvierat alebo iné zvuky z okolia dieťaťa. Vynikajúce sú tie, v ktorých sa využíva dotyk (obrázky vyrobené z textílií alebo materiálov s rôznym povrchom).

Pri „čítaní“ môžete s dieťaťom:

- otvárať a zatvárať knihu,
- používať knihu ako ktorúkoľvek inú hračku,
- dotýkať sa toho, čo je na strane,
- pomenúvať obrázky.

Matys:

zvukové knižky:

Ide, ide sanitka

Vieš, čo robia zvieratká?

plastové knihy:

Kačička

Malá veľryba

PB Press:

Na dvore

V záhrade

Prvé zoznamovanie sa s knihou.

Čo „číta“ Dorka?

**Knihy pre deti v období zámernej komunikácie
(8 až 12 mesiacov)**

Medzi 8. a 12. mesiacom dieťa už rozumie prvé slová, najmä tie, ktoré sú sprevádzané gestami. Aj samo začína komunikovať práve prostredníctvom gest. To všetko by sa malo odzrkadliť pri výbere knihy. Najvhodnejšie sú tzv. interaktívne knihy, ktoré umožňujú pri čítaní využiť veľkú škálu rôznych pohybov. Vaše dieťa bude teraz pravdepodobne:

- zhadzovať knihu z poličky,
- vyberať knihu zo škatule na knihy,
- otvárať a zatvárať knihu,
- v rýchllosti si prezeráť obrázky.

Keďže v tomto období rado počúva pesničky, jednoduché rýmy, prípadne zvuky zvierat, vhodné knihy by mali všetko toto obsahovať. Veľmi dobré sú leporelá na cibrenie hmatu (jednotlivé časti sú vyrobené s rôznymi typmi povrchov). Zaujímavé sú okienkové knihy. Deti v tomto veku obľubujú aj fotoalbumy s fotografiami rodinných príslušníkov alebo knihy s prekvapeniami.

Pri spoločnom čítaní:

- obracajte strany a prezerajte si obrázky;
- opisujte obrázky gestami alebo pantomímou;
- napodobňujte gesta a zvuky dieťaťa pri prezeraní kníh;
- „čítajte“ si jednu knihu opakovane.

Art Area:

Ukáž, čo je to!
Rodiny zvierat

Knihy plné nápadov na pohybové riekanky a pesničky, vhodné skôr pre rodiča ako dieťa:

Buvik:

Zlatá hrkálka
Spievanky a hádanky

Matys:

Cupi, lupi. Pohybové riekanky pre deti

Junior:

Kom kom kominár, kedy si sa umýval?

Dieťa si v rýchllosti prezerá obrázky.

Čo „číta“ Nina?

Knihy pre deti v období prvých slov (12 až 18 mesiacov)

Porozumenie slov sa u dieťaťa zlepšuje, objavujú sa prvé slová. Dieťa začína chápať, že jednotlivé ilustrácie v knihe predstavujú skutočné predmety a osoby. Ilustrácia začína byť rovnakým symbolom ako slovo, oboje označuje realitu. Preto dieťa:

- spoznáva jednoduché obrázky alebo fotografie, ktoré mu pripomínajú obľúbené osoby, zvieratá, hračky alebo jedlo,
- spoznáva známe aktivity na obrázkoch (kúpanie, jedenie ...),
- prináša knihu do vašej blízkosti, aby ste mu ju čítali.

Pri výbere by ste mali siahnuť po knihách, v ktorých sa častejšie opakujú tie isté slová (tzv. kľúčové slová), v texte sú použité výrazy ako „kuk“, „bác“ a pod. Knihy môžu opisovať denné rutiny, ako kúpanie sa, jedenie, obliekanie. Celkový text knihy by mal byť písaný krátkymi, dvoj- až trojslovnými vetami. Vhodné sú však aj knihy bez textu.

Pri čítaní môžete:

- podávať knihu dieťaťu, aby vám ukázalo, ktoré obrázky ho zaujímajú,
- pomôžte dieťaťu pomenúvať obrázky,
- keď hovoríte o obrázkoch, používajte jednoduché slová alebo dvojslovné kombinácie,
- zahrajte to, o čom v knihe čítate (napríklad zaklopte, keď čítate o klopaní, utrite vreckovkou špinavú tvár dieťaťa na obrázku alebo predstierajte, že ste si odhryzli z jabĺčka na obrázku).

Slniečko:

S. Kapalková, P. Čejka: Kde je Nina?

Junior:

Moje najmilšie zvieratká na dvore

Mladé letá:

Môj prvý slovník. Doma

Fragment:

Čo sa deje okolo nás.
Obrázkový slovník

Dieťa hľadá obľúbený obrázok.

Čo „číta“ Miško?

**Knihy pre deti v období dvojslovných viet
(18 až 24 mesiacov)**

V tomto štádiu sa dieťa viac zapája do spoločného prezerania kníh. Zväčšuje sa počet slov, ktorým dieťa rozumie aj ktoré hovorí. Pri „čítaní“ už:

- listuje v knihe,
- prezerá si knihu samo,
- ukazuje na obrázky a začína ich samo pomenúvať,
- prináša vám knihu, aby ste mu ju čítali,
- napodobňuje vaše pohyby a opakuje slová alebo frázy pri čítaní.

Vyberajte knihy s krátkymi jednoduchými príbehmi z každodenného života na témy obliekanie, zaspávanie, návšteva ZOO a pod. Vhodné sú knihy, v ktorých je predvídateľný dej a opakuje sa tam ten istý motív (často sa v príbehu môže opakovať tá istá veta). Text by mal byť písaný troj- až štvorslovnými vetami. Je dobré, ak sa opäť pri čítaní dajú využiť rôzne gestá a pohyby.

Pri čítaní:

- pomenúvajte obrázky, opisujte ich krátkymi vetami,
- vysvetľujte, čo sa deje na obrázkoch,
- požiadajte dieťa, aby vám ukázalo známe obrázky,
- používajte gestá a pohyby.

Sniečko:

S. Kapalková, P. Čejka: Dobrá noc!

S. Kapalková, P. Čejka: Kniha o nočníku

Knižný klub:

J. Háj, H. Zmatlíková: Nakreslím si dom

*Dieťa opakuje slová
a vaše pohyby.*

Čo „číta“ Andrejka?

Knihy pre deti v období rozvitých viet (24 až 30 mesiacov)

Dieťa stále presnejšie chápe význam jednotlivých slov. Každým dňom rastie jeho slovná zásoba a dieťa rozpráva prostredníctvom viet aj o veciach, ktoré práve nevidí. Objavujú sa prvé pokusy o prerozprávanie vlastných zážitkov. Rovnako sa dieťa po prvýkrát pokúša „verbálne podeliť“ o pocity a dojmy z čítania. Na tejto úrovni často dieťa:

- vie pohľadať obľúbenú knihu,
- prezerá si knihu samo, ukazuje na obrázky a pomenúva ich,
- dopĺňa slová, zvuky alebo urobí gesto, keď je pri „čítaní“ na rade,
- začína chápať, že kniha obsahuje určitú postupnosť,
- spoznáva a chápe, že v knihe vystupuje hlavná postava,
- pri opakovanom čítaní spozná hlavnú zápletku (napríklad macko spadlo do vody).

Pre dieťa v tomto období sú vhodné knihy, kde vystupuje hlavná postava v jednoduchom príbehu. Činnosti alebo deje, o ktorých sa píše v knihe, by sa mali dať preniesť do reálneho života. Napríklad, ak dáva v knihe sliapočka kuriatku pusku, mama môže pri čítaní ihneď pobozkať svoju dcéru, ktorá príbeh počúva. Text by mal byť písaný rozvinutými vetami, ťažké podradovacie súvetia by však ešte obsahovať nemali.

Pri čítaní:

- opýtajte sa dieťaťa, o čom chce čítať,
- pýtajte sa dieťaťa, ako sa kto volá a čo sa stalo,
- čítajte a v polovičke príbehu urobte dlhú pauzu, počkajte na reakciu dieťaťa,
- pri čítaní známych riekaniak alebo krátkych príbehov nepovedzte poslednú vetu alebo slovo, počkajte kým ju dieťa doplní.

Belimex:

M. Rázusová-Martáková: Môj macík

Mladé letá:

V. Sutejev – O kuriatku Píp

M. Rázusová-Martáková: Zatúlané húsa

Ikar:

Z. Miler, E. Petiška: Krtkove nohavičky

*Dieťa si prezerá
knihu samo.*

Čo „číta“ Jurko?

Knihy pre deti v období súvetí (30 až 36 mesiacov)

V tomto období sa mení nielen samotná dĺžka viet, zdokonaľuje sa spájanie a ohýbanie slov, rastie veľkosť slovnej zásoby, ale výrazne sa zlepšuje i úroveň detského porozumenia. Kým menšie dieťa nevidí rozdiel medzi vetami „Mama umýva Andrejku.“ a „Mamu umýva Andrejka.“ (zo skúsenosti vie, že vždy umýva mama Andrejku), koncom tretieho roka už začína tieto vety jasne odlišovať. Všetky deti majú skúsenosti s komunikáciou s inými deťmi aj dospelými, niektoré deti už navštevujú materskú školu. Všetky nové skúsenosti, zážitky a vedomosti by sa mali odrážať aj vo vybraných knihách. Teraz si už dieťa :

- „číta“, prezerá knihu samo a komentuje ju vetami,
- spoznáva dobré a zlé vlastnosti postáv v príbehu,
- začína chápať vzťahy medzi postavami,
- aj na základe príbehov sa učí o pocitoch a tom, čo ich vyvoláva,
- pokúša sa preniesť príbeh z knihy do vlastného života,
- vie hovoriť o minulosti, ale aj o budúcnosti.

Pre deti vyberáme knihy so zaujímavými príbehmi, na rad prichádzajú aj imaginatívne príbehy či klasické rozprávky. Text by mal byť písaný inšpiratívnym, zaujímavým jazykom, čo znamená, že sa v ňom objavujú prvé prirovnania, metafory, ale aj archaické slová, ktoré v bežnom živote nepočuje.

Pri čítaní:

- nechajte dieťa rozprávať príbeh podľa ilustrácií,
- pred čítaním novej knihy nechajte dieťa podľa obrázkov hádať, o čom príbeh bude,
- skúste si s dieťaťom niektoré pasáže zdramatizovať, zahrať divadielko.

Junior:

Škôlkarka Barborka a jej veľké starosti
Škôlkarka Barborka a jej macík

Buvik:

M. Ďuričková: O Gul'kovi Bombul'kovi

Matys:

Tri prasiatka

Ako prispôsobovať knihy vývinovej úrovni dieťaťa?

Ak je vaša domáca knižnica plná kníh nie práve najvhodnejších pre vývinový stupeň vášho dieťaťa, nelámte si hlavu. Dieťaťu môžete predstaviť akúkoľvek knižku, ak dodržíte zopár pravidiel:

- Spoznajte vývinovú úroveň „čitateľských“ schopností svojho dieťaťa. Všimnite si, ako aktívne sa dieťa do „čítania“ zapája a čomu rozumie. Určite vývinový stupeň vám pomôže predchádzajúci text.
- Nečítajte knihu od slova do slova, ale nasledujte záujem dieťaťa.
- Ukazujte na obrázky alebo nechajte dieťa ukazovať na obrázky. Potom ich pomenúvajte a hovorte o tom, čo v knihe vidíte. Alebo si vymyslíte krátky príbeh.
- Prispôbte reč porozumeniu svojho dieťaťa. Ak čítate deťom na nižších vývinových stupňoch, používajte jednoduché slová alebo jednoduché kombinácie slov (napr. *aha, kuk, bábo, hav, cica, havo papá, kačka pláva, zajo skáče*). Vyhnite sa dlhým a zložitým vetám.
- Meňte hlas, vydávajte zvuky. Deti zbystria pozornosť, keď počujú niečo nezvyčajné.
- Pomenujte hlavnú postavu menom svojho dieťaťa. Všetky deti rady čítajú o sebe.
- K slovám pridajte gestá a pantomímu. Ak máte poruke predmet, o ktorom čítate, ukážte ho dieťaťu.
- Pozorujte reakcie dieťaťa. Dá vám vedieť, či čítate na jeho úrovni alebo nie.

S týmito pravidlami na mysli môžete s dieťaťom „čítať“ aj hocktorý katalóg alebo časopis v čakárni u zubára. Fantázii sa medze nekladú.

Dieťa si rado samo vyberá knihy zo svojej poličky.

Kapitola 4
Poruchy reči:
keď vývin reči neprebieha
tak, ako by mal...

Je porucha vývinu reči vážna vec?

Prevažná väčšina detí sa vyvíja normálne a to platí aj o vývine reči. Sú však deti, ktoré majú v tejto oblasti ťažkosti. Zaostávanie či odchýlka môže byť rôznej závažnosti a tiež v rôznej miere spôsobovať ďalšie komplikácie. Niektoré nápaditosti a odchýlky sú vývinovo prirodzené, samy pominú a nenechajú žiadne následky: napríklad krátkodobá neplynulosť reči alebo nesprávna výslovnosť niektorých hlások. Inak je to v prípadoch, ak ide o poruchu, ktorá má širšie vývinové súvislosti: napríklad u detí s vrodenými poruchami sluchu, s detskou mozgovou obrnou, u detí zaostávajúcich v rozumovom vývine a pod. Môže sa tiež stať, že dieťa sa celkove vyvíja normálne, zaostáva len v oblasti reči, v ktorej sa nápadne odlišuje od rovesníkov.

Reč úzko súvisí s myslením, vnímaním, motorikou, citmi, schopnosťou čítať a písať, učiť sa, komunikovať, presadiť sa. Ovplyvňuje naše sebahodnotenie i to, ako nás vnímajú a hodnotia iní. V dospelosti nám otvára prístup k vzdelaniu a k slobodnému výberu povolania (napr. učiteľka, reportér, prekladateľ). Preto narušený vývin reči nie je izolovanou poruchou, ale súvisí s inými zložkami celkového vývinu dieťaťa.

Z hľadiska vývinu reči považujeme za rizikové dve veľké skupiny detí:

1. Deti s identifikovaným rizikom, kam patria deti s genetickými poruchami a chromozómovými anomáliami, neurologickými ochoreniami, vrodenými orgánovými odchýlkami, vrodenými poruchami metabolizmu, sensorickými deficitmi, atypickými vývinovými poruchami (autizmom), deti vystavené toxickým vplyvom, chronicky choré deti a deti s vážnymi infekčnými chorobami. Tieto deti vyžadujú okamžitú terapiu prakticky od pôrodu.
2. Potenciálne rizikové deti, kde zaraďujeme deti, ktorých rodičia vyslovia vážne obavy týkajúce sa ich vývinu, deti rodičov s duševnou chorobou, deti drogovovo závislých rodičov a alkoholikov, deti v rodinách s vážnym genetickým ochorením, deti ťažko chronicky chorých rodičov, deti z extrémne zlých socioekonomických podmienok, deti s nízkou pôrodnou hmotnosťou (pod 1500g) a predčasne narodené deti, ďalej deti s chronickými zápalmi stredného ucha a deti s poruchami emocionality a správania. Napredovanie a rečový vývin týchto detí by mal pravidelne monitorovať logopéd.

Všetky tieto deti by mali byť zahrnuté do ranej intervencie, ktorej kľúčovou zložkou je práve rozvíjanie komunikačných schopností. Preto by rodičia nemali pasívne vyčkávať „až sa dieťa rozhoví“, lebo veľmi často tak stratia drahocenný čas na stimuláciu. Je v záujme rodičov, aby sa čo najskôr poradili s logopédom. Dobrý logopéd nepovie nikdy „máte čas, prídte, keď sa dieťa rozhoví“, ale prinajmenšom dokáže poskytnúť konkrétne preventívne rady, podrobne zdiagnostikovať dieťa a v prípade potreby navrhnúť konkrétny terapeutický postup.

Počas vývinu komunikačných schopností môže dôjsť k týmto ťažkostiam:

Nesprávna alebo chybná výslovnosť hlások (dyslália)

Nesprávnu výslovnosť hlások pozorujeme vo vývine reči prakticky u všetkých detí. Na začiatku rečového vývinu je to prirodzený jav. Najčastejšie vzniká tým, že dieťa nahrádza jednu hlásku inou, ktorá sa ľahšie vyslovuje (*ryba* = *liba*, *jiba*, *viba*) alebo hlásku v slove vynecháva (*strom* = *stom*). Do konca piateho roka je nesprávna výslovnosť niektorých „ťažkých“ hlások prípustná (napr. *l*, *r* a sykavky), niekedy aj dlhšie. O chybné výslovnosti – dyslálii, ktorá je poruchou artikulácie, hovoríme, ak zlá výslovnosť pretrváva dlhšie alebo vtedy, ak dieťa tvorí hlásku na nesprávnom mieste (napr. francúzske *r*) alebo iným spôsobom (napr. „šušlanie“ pri výslovnosti sykaviek s unikaním vzduchu po stranách jazyka). Chybnú výslovnosť treba odstrániť podľa odborných rád logopéda, najlepšie pred vstupom dieťaťa do školy. Správna výslovnosť je dôležitá na zvládnutie základov čítania a písania v škole.

Ak u dieťaťa po treťom roku pretrváva nesprávna výslovnosť viacerých hlások, ak má ťažkosti s opakovaním dlhších slov, ak slová komolí (zopakuje ich vždy ináč a zakaždým nesprávne), ak je jeho reč pre cudzích zle zrozumiteľná, ak sa zdá, že sa pri hovorení namáha – v takom prípade pravdepodobne nejde len o nesprávnu výslovnosť, z ktorej dieťa čoskoro vyrastie, ale môže ísť o závažnejšiu poruchu reči (napríklad tzv. verbálnu dyspraxiu alebo inú poruchu) a treba sa obrátiť na logopéda.

Logopedickú pomoc vyhládajte:

- ak po treťom roku dieťa tvorí hlásku na nesprávnom mieste (napr. francúzske *r*) alebo iným spôsobom (napr. šušle),
- ak po treťom roku má dieťa problémy opakovať dlhé slová, komolí ich a reč je celkovo nezrozumiteľná,
- ak po štvrtom roku má dieťa nesprávnu výslovnosť mnohých hlások,
- ak po piatom roku má dieťa nesprávnu výslovnosť niektorých hlások (*l, r*, sykavky: *s, c, z, dz, š, č, ž, dž*).

Oneskorený vývin reči

Z bežného života vieme, že každé dieťa sa vyvíja podľa vlastného „cestovného poriadku“. Aj keď existujú všeobecne známe „tabuľkové hodnoty“, mnohé deti v rámci prirodzenej variability tieto medzníky dosahujú skôr alebo neskôr. To isté platí aj o vývine reči. Tu je variabilita ešte väčšia, lebo kvalita stimulácie, ako aj celkový vplyv prostredia hrajú rozhodujúcu úlohu. Variabilitu ovplyvňujú aj vnútorné činitele, predovšetkým faktory dedičnosti a zrenia nervovej sústavy.

Otázkou je, ako sa ďalej vyvíjajú rečové schopnosti dieťaťa s oneskoreným vývinom reči. Odpoveď na túto otázku je zložitá: z oneskoreného vývinu reči sa môže a nemusí „odštartovať“ normálny rečový vývin. Niektoré deti sa v treťom roku „rozbehnú“ a čoskoro dobehnú svojich rovesníkov vo všetkých jazykových schopnostiach. U iných sa vývin bude ďalej komplikovať a oneskorenie prerastie do narušeného vývinu reči. Preto treba oneskorený vývin reči považovať za rizikový faktor a začať so stimuláciou reči čo najskôr.

Logopedickú pomoc vyhládajte:

- ak dvojročné dieťa nemá potrebu vyjadriť svoje pocity, nekomentuje a nerozpráva, čo vidí, nežiada mamu o opakovanie činností ani o podanie predmetu či hračky;
- v dvoch rokoch používa menej ako 10 zrozumiteľných slov;
- ako dvojročné netvorí žiadne dvojslovné kombinácie (*bába tam, toto da* a pod.)
- ak dieťa v troch rokoch netvorí jednoduché vety.

Dieťa s narušeným vývinom reči (dysfáziou)

Vývinová dysfázia je vrodenná porucha vývinu jazykových schopností. Vzniká následkom nesprávnej funkcie alebo poškodenia v tzv. „rečových zónach“ kôry vyvíjajúceho sa mozgu. Jej prvým prejavom býva oneskorený vývin reči. Po stránke motorickej a rozumovej sa dieťa môže vyvíjať celkom normálne, ale častejšie pozorujeme ľahšie deficity aj v týchto oblastiach. Zvyčajne má dieťa problém s gramatikou, t. j. pri tvorbe viet nepoužíva vôbec alebo nie vždy správne predložkové spojenia, má problémy s ohýbaním slov (tvorením pádov), trojročné deti netvorí skoro žiadne súvetia (majú problém s používaním spojok a spájacích výrazov). Výrazne je narušená výslovnosť jednotlivých hlások, často spôsobená zníženou pohybovou obratnosťou rečových orgánov (jazyk, pery, ostatné svaly úst). V rôznej miere býva narušená i úroveň porozumenia dieťaťa a jeho schopnosti aktívne komunikovať s inými ľuďmi v okolí. Táto porucha sa dá spoľahlivo diagnostikovať po druhom roku života a vyžaduje cieleňú terapiu v ranom veku.

Logopedickú pomoc vyhládajte:

- ak u dieťaťa pozorujete akýkoľvek znak oneskoreného vývinu reči (pozri vyššie);
- ak porozumenie reči je výrazne lepšie ako rečová produkcia dieťaťa (to, čo hovorí);
- ak po druhom roku slová, ktoré dieťa tvorí, sú málo zrozumiteľné, často ich komolí (napr. *kefa je tafa*), alebo často tvorí slová len za pomoci samohlások (napr. auto je *auo*, sliepočka pipi je *ii*);
- ak trojročné dieťa pri spájaní slov nepoužíva predložky (napr. kvety vo váze sú vety váze).

Dieťa so zaostávaním v rozumovom vývine (mentálnou retardáciou)

Všeobecné intelektuálne a rozumové fungovanie dieťaťa s mentálnou retardáciou je výrazne podpriemerné vzhľadom na jeho fyziologický vek. Rozlišujeme rôzne stupne mentálneho zaostávania. Vo všeobecnosti však platí, že myslenie i reč dieťaťa s mentálnou retardáciou sa vyvíjajú s výrazným a trvalým časovým oneskorením. Najväčšie rozdiely medzi normálne sa vyvíjajúcim dieťaťom a dieťaťom zaostávajúcim v rozumovom vývine sú v procese učenia a pamäti. Z vývinového hľadiska dieťa s mentálnou retardáciou

produkuje približne rovnaké gestá, ale menej pri nich vokalizuje oproti zdravým rovesníkom. Neskôr je často opakuje to isté slovo alebo frázu aj v nevhodnej situácii. Takéto dieťa zaostáva vo výmenách rolí (v hre aj v komunikácii). Zriedka začne rozhovor samo, zvyčajne len odpovedá na otázky (nie je tým, kto rozhovor vedie). Jeho slovná zásoba je celkovo chudobnejšia, význam slov chápe veľmi konkrétne (napríklad slovo *braček* vzťahuje len na svojho brata). Vety sú celkovo veľmi jednoduché a gramaticky nesprávne. Z hľadiska tvorby viet uprednostňuje vo vete taký slovosled, že to, čo je preň najdôležitejšie, povie na začiatku. Preto sa zdá, že vety sú ťažkopádne. Charakteristická je chybná výslovnosť, pri ktorej najčastejšie vynecháva spoluhlásky, chyby sú nestále (to isté slovo džús raz povie ako „žús“, inokedy ako „dú“).

Kategória mentálnej retardácie je veľmi široká a okrem rôznych stupňov má i rôzne formy (Downov syndróm, hydrocefalus a iné). Zvyčajne rodičia už od narodenia vedia, že ich dieťa bude zaostávať a potrebuje vhodnú stimuláciu. Niekedy sa však prejavy mentálneho zaostávania objavujú neskôr.

Odbornú pomoc vyhľadajte:

- ak pri pôrode alebo po ňom bolo dieťa označené ako dieťa s identifikovateľným rizikom (pozri úvod tejto kapitoly);
- ak máte vážne podozrenie, že dieťa zaostáva v pohybovom, rečovom alebo rozumovom vývine (dieťa s potenciálnym rizikom);
- ak máte pocit, že dieťa je príliš pasívne v komunikácii i hre.

Dieťa s autizmom

Autistická porucha sa prejavuje kvalitatívne odlišným vývinom dieťaťa v troch oblastiach: oblasť sociálnych kontaktov a správania, oblasť komunikácie a oblasť záujmov a aktivít (hry). Dieťa s autizmom neprejavuje záujem o kontakt s ľuďmi a dianie okolo seba. Dieťa má problém komunikovať aj s najbližšími ľuďmi (nielen rečou, ale aj pohľadom a gestami), u niektorých sa reč nevyvinie vôbec. Reč dieťaťa často pripomína ozvenu (nezmyselne opakuje, čo počuje), nerozumie, čo mu hovoríme. Jeho záujmy sú spravidla obmedzené, prítahujú ho nevšedné veci a stereotypné činnosti (napr. veci, ktoré sa točia alebo lígocú) a dokáže sa nimi dlho zaoberať. Nezapája sa do hier s inými deťmi, zaostáva vo vývine hrových schopností (hlavne v symbolickej hre). Autizmus je široký pojem a zahŕňa v sebe poruchy rôzneho stupňa.

Preto sa deti s autizmom od seba líšia. Rozdiel je aj v rozumových schopnostiach, veľa detí s autizmom zaostáva v rozumovom vývine. Táto porucha sa dá niekedy diagnostikovať medzi druhým a tretím rokom, často je to omnoho neskôr (je nutné aj vyjadrenie detského psychiatra). Dieťa s autizmom si od raného detstva vyžaduje špecifickú terapiu, ktorá poruchu síce nevylieči, ale môže podstatne zmeniť stav a správanie dieťaťa s autizmom a život v rodine.

Odbornú pomoc vyhľadajte:

- ak dieťa neprejavuje záujem o sociálny kontakt s najbližšími ľuďmi alebo svojimi rovesníkmi,
- ak dieťa komunikuje tak, že opakuje slová a vety, ktoré počulo, v neprimeraných situáciách,
- ak dieťa zaostáva vo vývine hrových schopností (predstieranej hre), má obmedzený repertoár záujmov a aktivít, ktoré majú opakujúci sa charakter.

Dieťa so sluchovým postihnutím

Sluchové postihnutie spôsobuje zaostávanie v rečovom vývine. V súčasnosti sa u mnohých novorodencov vykonáva skriningové vyšetrenie sluchu už pri narodení, čo umožňuje začať logopedickú starostlivosť v najranejšom veku. Niekedy sa však porucha odhalí neskôr – dieťa spočiatku hrkúta aj pudovo džavoce, ale nenapodobňuje už svojim džavotom reč dospelých, lebo ju nedostatočne počuje alebo nepočuje. Pre vývin reči je rozhodujúci aj stupeň (nedoslýchavosť až hluchota) a typ (percepčný, prevodový alebo zmiešaný) sluchového postihnutia. Dnes existujú moderné načúvacie prístroje, ktoré dokážu pomerne dobre kompenzovať sluchové straty. Už je rozšírený aj tzv. kochleárny implantát, ktorý sa voperuje za uško dieťaťa a umožní mu vnímať zvuky reči. Či je dieťa vhodný kandidát, to závisí od typu poruchy a viacerých ďalších faktorov. Poruchu sluchu diagnostikuje a optimálnu liečbu navrhuje lekár foniatier alebo otorinolaryngológ. Rodičia by mali byť dobre informovaní, aké výhody a riziká prináša rozvíjanie hovorenej reči a posunkovej reči. Ak sa rodičia rozhodnú pre náhradné komunikačné systémy (napr. posunkovú reč), starostlivosť o rozvíjanie komunikačných schopností preberá špeciálny pedagóg – surdopéd, ktorý učí dieťa komunikovať pomocou posunkov. Starostlivosť o rozvíjanie hovorenej (orálnej) reči je prácou logopéda: ak je efektívna, aj nepočujúce dieťa sa môže naučiť komunikovať hovorenou rečou.

Odbornú pomoc vyhladajte:

- ak sa vám zdá, že dieťa v ranom veku zle počuje alebo nepočuje, napr. neotočí sa za hlasným zvukom,
- ak staršie dieťa počúva televíziu veľmi hlasno, často vás žiada o zopakovanie inštrukcie, nerozumie, čo mu hovoríte a pod.

Dieťa s detskou mozgovou obrnou (DMO)

Toto postihnutie vzniká následkom poškodenia tých častí vyvíjajúceho sa mozgu, ktoré riadia pohyby tela. Rozlišujeme viaceré formy: tzv. spastickú (patologicky zvýšené svalové napätie), hypotonickú (patologicky znížené svalové napätie) a dyskinetickú (nepotlačiteľné mimovoľné pohyby). Postihnutie môže mať rôznu stupeň (čiastočné alebo úplné ochrnutie) a typ podľa toho, ktoré končatiny, resp. časti tela sú postihnuté. Motorické postihnutie od narodenia alebo od prvých mesiacov života má za následok aj celkové zaostávanie v ranom vývine včítane komunikácie a reči, lebo poškodenie zasahuje aj pohyby rečových orgánov. Údaje nie sú jednotné, všeobecne sa však u detí s DMO uvádza vysoký výskyt porúch reči. Deti majú oneskorený vývin reči a neskôr, keď začnú hovoriť, majú ťažkosti s vyslovovaním hlások (tzv. dyzartriu), čo robí ich reč ťažko zrozumiteľnou alebo úplne nezrozumiteľnou. Mnohé deti zaostávajú tiež v rozumovom vývine (uvádza sa 25 – 50% detí s DMO), čo obmedzí vývin reči aj v oblasti porozumenia a vyjadrovania. Pre deti s ťažkými poruchami hovorenej reči, u ktorých sa orálna reč nemôže rozvinúť, je vhodná tzv. augmentatívna a alternatívna komunikácia (AAK), ktorá im poskytuje doplnkové a náhradné prostriedky na dorozumievanie pomocou obrázkov, symbolov, prípadne upravených počítačových klávesníc a pod. Každé dieťa s DMO vyžaduje logopedickú starostlivosť čo najskôr po narodení.

Odbornú pomoc vyhladajte:

- ak pri pôrode alebo po ňom bolo dieťa označené ako dieťa s identifikovateľným rizikom (pozri úvod tejto kapitoly),
- ak máte vážne podozrenie, že dieťa zaostáva v pohybovom, rečovom alebo rozumovom vývine (dieťa s potenciálnym rizikom).

Dieťa s rázštepom pery a/alebo podnebia

Ak sa dieťa narodí s touto vrodenou chybou, hneď po narodení je v starostlivosti tímu odborníkov. Tím tvorí plastický chirurg, čelustný ortodont (zubár-špecialista), foniater a logopéd. Základ liečby predstavuje tzv. palatoplastika – chirurgický zákrok krátko po narodení dieťaťa. Naň nadväzuje o. i. systematická logopedická starostlivosť a poradenstvo. Čím sú intenzívnejšie, tým viac sa predíde poruchám vývinu reči: oneskorenému vývinu reči, poruche zvučnosti (hlásky sú tvorené na nesprávnom mieste). Významnú úlohu v starostlivosti o vývin reči dieťaťa s rázštepom pery a/alebo podnebia majú rodičia, ktorí pracujú pod vedením logopéda špecializujúceho sa v tejto oblasti.

Logopedickú pomoc vyhladajte:

- po narodení dieťaťa u logopéda pracujúceho v špecializovanom rázštepovom centre.

Vývinová neplynulosť alebo zajakavosť

Už sme sa zmienili o tom, že v ranom detstve sú prejavy neplynulosti reči bežné: dieťa môže opakovať slová alebo frázy, robiť v reči prestávky, meniť reč v priebehu prehovoru alebo vkladať do viet hlásky. Pri vývinovej neplynulosti reči nepozorujeme nadmernú námahu alebo psychické napätie. Avšak bežná vývinová neplynulosť môže prerásť do poruchy, tzv. začínajúcej zajakavosti. Hlavnými znakmi zajakavosti sú zvýšená námaha a napätie svalstva pri hovorení. Dieťa zvyčajne opakuje časti slov, nie celé slová (napr. *bu-bu-budem*), predlžuje niektoré hlásky (napr. *mmmmoje*) alebo niekedy nedokáže slovo naštartovať. Nepravidelný je aj rytmus reči a dýchanie, dieťa je nepokojné, keď hovorí. Takéto prejavy môžu na pár dní vymiznúť, ale opäť sa vrátia. Dieťa si neuvedomuje, že má problémy v komunikácii, alebo si to uvedomuje len nejasne, a preto ho na ne netreba upozorňovať.

Logopedickú pomoc vyhladajte:

- ak neplynulosť v reči pretrvávajú dlhšie ako 6 mesiacov,
- ak dieťa hovorí s námahou, napína pri hovorení svalstvo rečových orgánov alebo krku,
- ak sa v rodine vyskytuje osoba so zajakavosťou,
- ak si dieťa začína uvedomovať neplynulú reč a trápí ho to.

Niekoľko slov na záver

Musíme konštatovať, že príčiny väčšiny porúch reči u detí nie sú dostatočne vedecky objasnené. Liečba, rehabilitácia a korekcia sa zameriavajú prevažne na ich prejavy, nie na ich príčiny. Reč je schopnosť, ktorá sa vo veľkej miere rozvíja prostredníctvom komunikačných podnetov zo strany najbližších ľudí a podnetného prostredia, ktoré rodičia pre dieťa utvárajú. Obzvlášť to platí pre rodiny, ktoré majú dieťa s poruchou reči. Tradičné logopedické prístupy vymedzovali rodičovi len pasívnu úlohu pozorovateľa a pomocníka. V súčasnosti sa vie, že rodičia dokážu pod vedením odborníkov významne rozvíjať a usmerňovať svoje dieťa. Na rozdiel od odborníkov to môžu robiť každý deň a doma, v prirodzenom prostredí. Úloha rodiny sa aj u nás postupne mení: vznikajú rôzne rodičovské skupiny a tréningové programy, v ktorých sa rodičia pod vedením odborníkov vzdelávajú a školia v efektívnych komunikačných stratégiách. Takto lepšie spoznávajú svoje dieťa, jeho potreby, vývinové možnosti a spôsoby, ako rozvíjať jeho komunikačné schopnosti. To robí rodičov spokojnejšími a slobodnejšími v rozhodovaní.

Preto ak máte vy alebo vaši blízki akékoľvek pochybnosti, či vývin reči vášho dieťaťa prebieha tak, ako by mal, alebo vaše dieťa má akúkoľvek vrodenú vývinovú poruchu, ktorá obmedzuje rečový vývin, vyhľadajte odborníka čím skôr a poraďte sa v otázkach ranej stimulácie a intervencie.

Kapitola 5
Fórum alebo najčastejšie
otázky rodičov

V logopedických poradniach sa rodičia zaujímajú o takmer všetky oblasti vývinu svojich detí. Rôzne otázky nám dávajú aj pri stretnutiach s mamami v materských centrách či na diskusných fórach. Mnohé sa často opakujú a práve tie sme si dovolili vybrať a uviesť v tejto časti knihy, pretože veríme, že v niektorých nájdete odpovede i vy.

Problémy s výslovnosťou

Otázka: Moja dcéra bude mať o niekoľko mesiacov tri roky, ale nevie vysloviť niektoré hlásky. Dokedy by malo dieťa vedieť správne vyslovovať jednotlivé hlásky? Kedy treba vyhľadať pomoc logopéda? Je odstránenie poruchy veko-vo ohraničené? Ako môžem dcéru pomôcť naučiť sa správnu výslovnosť?

Odpoveď: Každé dieťa je výnimočné, a preto aj osvojovanie si správnej výslovnosti prebieha individuálne. Niektoré deti sa naučia správnu výslovnosť pomerne rýchlo, iné aj v troch rokoch života hovoria nezrozumiteľne. Niektoré deti už v dvoch rokoch vyslovujú správne tie hlásky, ktoré v slovenskom jazyku považujeme za najťažšie (napr. *l*, *r*), iné sa s ich výslovnosťou pasujú aj v školskom veku. Napriek týmto rozdielom existuje postupnosť vo vývine výslovnosti, ktorou prechádza väčšina detí.

Na Slovensku doteraz neexistujú výskumy, ktoré by presne vymedzili vek, v ktorom je nesprávna výslovnosť konkrétnych hlások ešte „normálna“ a v ktorom nie. Logopédi sa však riadia istými kritériami:

- Dieťa do troch rokov by malo vedieť správne vyslovovať hlásky **n, m, p, h, t, k** vo všetkých postaveniach v slove (teda na začiatku, v strede a na konci slova).
- Dieťa medzi tretím a štvrtým rokom by malo zvládnuť správnu výslovnosť hlások **f, v, g, b, j, d** vo všetkých postaveniach v slove.
- Dieťa medzi štvrtým až siedmym rokom života by malo správne vyslovovať všetky ostatné hlásky vo všetkých postaveniach v slove. Medzi najťažšie hlásky slovenského jazyka patria **l a r**, ale aj tzv. sykavky **s, z, c, dz, š, ž, č, dž**. Väčšina detí dosiahne správnu výslovnosť najneskôr do 7. roka života. Po tomto veku už hovoríme o poruche výslovnosti (dyslálii).

Okrem toho si treba uvedomiť, že dieťa počas rečového vývinu si „uľahčuje“ výslovnosť tým, že vynecháva hlásky a slabiky alebo zamieňa niektoré hlásky za iné – ľahšie. Tieto „chyby“ sú do istého veku normálne a medzi najčastejšie patria:

- vynechávanie hlásky na začiatku, v strede alebo na konci slova: napr. *haló* = *aló*, *Katka* = *kaka*, *dom* = *do*,
- nahrádzanie jednej hlásky druhou na začiatku, v strede alebo na konci slova: napr. *ryba* = *lyba*, *mačka* = *matka*, *pes* = *pet*,
- vynechávanie hlásky v spoluhláskových zhlukoch, napr. *strýko* = *týko*, *strom* = *tom*, *kreslí* = *keslí*,
- vynechávanie slabiky na začiatku, v strede alebo na konci slova, napr. *topánka* = *pánka*, *kolotoč* = *kotoč*, *gitara* = *gita*,
- opakovanie slabiky, napr. *voda* = *vovo*, *kočík* = *koko*,
- prehadzovanie hlások, napr. *červený* = *čevrený*, *malinovka* = *malivonka*..

Z toho vyplýva, že trojročné dieťa, ktoré zamieňa napr. hlásky **s, l a r** za ľahšie hlásky, nemá poruchu reči (dysláliu). Preto návšteva u logopéda nie je v tomto prípade nutná. Do veku troch rokov sa logopédi náprave výslovnosti priamo nevenujú, pretože nervový systém, pohyblivosť rečových orgánov a presnosť sluchového a zrakového vnímania sa stále vyvíjajú a dieťa má „nárok“ na nesprávnu výslovnosť. Iný je však prístup u trojročného dieťaťa, ktoré nesprávne vyslovuje veľa hlások alebo niektoré hlásky tvorí chybné, napr. vyslovuje tzv. francúzske *r* alebo šušle (tvorí sykavky s jazýčkom ďaleko vpredu medzi zubkami alebo mu uniká vzduch po stranách jazyka namiesto v strede). Aby sme predišli upevňovaniu nesprávnych rečových návykov, návšteva u logopéda je v takomto prípade vhodná. Logopéd v prvom rade zistí, či ide o chybnú výslovnosť alebo nie a poradí vám, ako správne stimulovať výslovnosť v domácom prostredí.

Ako rozvíjať správnu výslovnosť?

V logopédii používame tzv. **nepriame a priame metódy** nácviku správnej výslovnosti. Medzi nepriame prístupy patrí poskytovanie správneho rečového vzoru – modelu správnej výslovnosti. Pri tejto metóde sa **nevyžaduje od dieťaťa, aby opakovalo správnu výslovnosť**. Modelovanie je vhodné pre malé deti (do štyroch rokov), deti na nižších vývinových stupňoch (napr. deti s malou slovnou zásobou, deti s poruchami porozumenia, deti používajúce len krátke vety), alebo pre deti, ktoré nedokážu spolupracovať počas štruktúrovaného

nácviku. Modelovanie vykonávajú rodičia v domácom prostredí. Okrem modelovania sú vhodné aj „cvičenia“ rečových orgánov hrovou formou (tzv. oromotorické cvičenia), ktorých cieľom je, aby si dieťa začalo uvedomovať postavenie rečových orgánov pri pohyboch a tvorení jednotlivých zvukov (napr. vyplažíme jazyk ako kravička, pri volaní na mačičku „c-c-c“ schováme jazýček do domčeka za zúbky).

Priame prístupy, keď sa **od dieťaťa vyžaduje správna výslovnosť**, sú všeobecne vhodné po štvrtom roku dieťaťa. Terapeut alebo rodič (pod vedením logopéda) pracujú s dieťaťom počas štruktúrovaných cvičení, ktorých program a postupnosť (hierarchia) je vopred naplánovaná a odôvodnená. Vo všeobecnosti platí, že čím skôr (po štvrtom roku) sa začne, tým ľahšie sa nesprávna výslovnosť odstráni. Odporúčame, aby sa odstraňovanie nesprávnej výslovnosti začalo aspoň rok pred nástupom do školy, pretože nesprávna výslovnosť môže ovplyvniť školskú úspešnosť v predmetoch, ako sú čítanie a písanie. To však neznamená, že aj dieťa v staršom školskom veku nie je schopné naučiť sa správnu výslovnosť, ak je dobre motivované a vedené.

Dieťa a televízia

Otázka: Mój dvojročný syn rád sleduje rôzne detské televízne programy. Páčia sa mu však nielen večerničky a rozprávky, ale aj rôzne zvuky programov a reklamy. Ako mám reagovať? Mám mu pozeranie televízie zakázať úplne?

Odpoveď: Žijeme v dobe médií, dobe informácií. Televízor, video, rádio či počítač sa stali samozrejmosťou v každej domácnosti. Nové technológie nám umožňujú kvalitnejší a pohodlnejší život, ale zároveň so sebou prinášajú aj veľké riziká. Niektoré výskumy totiž dokazujú, že deti priemerne strávia pred televízorom dve, niekedy až štyri hodiny denne. A tak práve čas strávený pri televízii je pre ne najdlhšie stráveným časom, počas ktorého vykonávajú len jednu činnosť (ak nepočítame spánok!).

Ak dieťa pozerá televízor, pasívne vníma rýchlo meniace sa obrazy a rýchlo plynúcu reč. Takéto pasívne vnímanie len málo prispieva k rozvoju reči. Pre vývin komunikačných schopností dieťaťa sú nevyhnutné konkrétne komunikačné situácie, v ktorých aktívne vystupujú obaja komunikační partneri.

Pasívne vnímanie televízie len málo rozvíja reč dieťaťa.

Len v týchto podmienkach vzájomných výmen má dieťa šancu rozvíjať si slovník, zlepšovať gramatiku, učiť sa vhodne reagovať na zmenu situácie.

Na druhej strane, existujú špeciálne zostavené programy pre deti, ktoré síce nemôžu obísť už spomenuté negatíva, ale snažia sa využiť to, z čoho môže mať dieťa úžitok. Aj slovenské prostredie ponúka niekoľko takých programov. Príkladom pre najmladších „divákov“ (približne do 24. mesiaca veku) je seriál, kde vystupujú štyri známe postavičky. Tie rozprávajú pomaly, slová často opakujú. Vykonávané činnosti vhodne komentujú a nikdy nechýba ani reálny vstup z bežného života detí, napríklad ukážka denných rutín, ako sa deti doma umývajú, ako sa hrajú s mamou pri večernom kúpaní a pod. Štruktúra a charakter tejto relácie vychádza z toho, čo deti v danom veku zaujíma a čo sú schopné vnímať a rozumieť. Tento program však môže pôsobiť „hlúpo“, ak ho sledujú staršie ako dvojročné deti. Pre tie sú vhodnejšie iné programy, ktoré stimulujú rozumový a komunikačný vývin na vyššej úrovni, napr. programy, v ktorých sa hlavné postavy vyjadrujú celými vetami, vystupujú v jednoduchých príbehoch so zápletkou, používajú rôzne slová na danú tému, riešia jednoduché problémy primerané veku svojich divákov, vyjadrujú pocity, myšlienky, názory a pod.

Odporcovia sledovania televízie jej často vyčítajú, že pri sledovaní programov je dieťa ochudobňované o vlastné predstavy postáv a situácií, čím sa potláča rozvíjanie fantázie. Ak sa s dieťaťom rozprávame alebo mu čítame, poskytujeme mu väčšie možnosti budovať svet jeho fantázie. Často sa to stáva i dospelým: ak si najprv prečítate knihu, film sa vám môže páčiť menej. Je preto v poriadku, ak sa televízna ježibaba dieťaťu nepáči tak ako tá z knihy. Na druhej strane, prostredníctvom médií môžete dieťaťu ukázať reálne veci, ktoré zatiaľ nemalo možnosť vidieť „naživo“, napríklad rôzne zvieratká, veľké lode alebo nekonečné more či svet vysoko v horách alebo pod vodou.

Otázka preto nestojí tak, či dovoliť deťom pozeráť televíziu, ale skôr ako dosiahnuť to, aby aj televízia dokázala vývin dieťaťa správnym smerom stimulovať. Vždy predtým, ako zapnete dieťaťu televízor, odpovedzte si na nasledujúce otázky:

- Čo chcete, aby sa dieťa prostredníctvom televízie dozvedelo alebo naučilo? (Každý rodič je verný určitým výchovným zásadám, má vlastnú filozofiu.)
- Je program vhodný z hľadiska veku a vývinovej úrovne dieťaťa? (Vhodné programy by mali rozvíjať to, čo sa dieťa práve učí, či ide o komunikáciu alebo rozumové schopnosti.)

- Ako môže dieťa získať čo najviac sledovaním televízie? (Najviac osohu dosiahnete vtedy, ak pozeráte zvolený program spolu. Na jednej strane presne viete, čo vaše dieťa zaujíma, na druhej strane sa s ním môžete o všetkom, čo práve vidí, porozprávať, prípadne mu môžete poskytovať vhodné komentáre a vysvetlenia.)

Na záver len malá poznámka: ak si myslíte, že dieťa vlastne ani nesleduje, čo v televízii beží, a máte pocit, že je to len akási zvukovo-obrazová kulisa, veľmi sa mýlite. Rôzne výskumy ukazujú, že deti „nasávajú“ všetky informácie (aj tie, ktoré by ste možno nechceli, vrátane násilia, používania „nevhodných“ výrazov alebo prejavov správania). Preto v prítomnosti dieťaťa zapínajte televíziu len po zvážení všetkých „za a proti“.

Časté zápal stredného ucha a vývin reči

Otázka: Detská lekárka môjho trojročného syna povedala, že hovorí horšie ako jeho rovesníci, lebo mal časté zápal stredného ucha. Je to možné?

Odpoveď: Zápal stredného ucha (otitis media) je po nádche jedno z najčastejších ochorení detského veku. Toto ochorenie je zvyčajne spojené s tvorbou tekutiny v dutine stredného ucha, v dôsledku čoho vzniká prechodná porucha sluchu. Mnohé vedecké štúdie dokumentujú súvislosť medzi chronickým zápalom stredného ucha a oneskoreným vývinom reči. Dieťa si osvojuje rečové schopnosti predovšetkým prostredníctvom sluchu. V dôsledku sluchovej poruchy je dieťa ochudobnené o zvukové podnety, a preto sa jeho rečový vývin môže oneskorovať. Chronický zápal stredného ucha bez znakov infekcie (bolesti, horúčky) je obzvlášť problematický, keďže ochorenie nemusí byť diagnostikované niekoľko týždňov až mesiacov.

Ako spoznáte, že dieťa má zápal stredného ucha? Ak má dieťa bolesti, chytá sa za uši alebo si ich ťahá. Ak je prítomná infekcia, dieťa má zvyčajne teploty alebo z ucha vyteká tekutina. Ak znaky infekcie nie sú prítomné, dieťa môže byť nepokojné, plačlivé, môže zle spať a strátiť chuť do jedla alebo sa často správa, akoby zle počulo (napr. počúva televíziu hlasnejšie ako obyčajne, častejšie nerozumie vašim príkazom alebo vás žiada, aby ste zopakovali otázku).

Ak máte podozrenie, že vaše dieťa trpí na zápal stredného ucha, navštívte ušného lekára (otorinolaryngológa), ktorý posúdi stav dieťaťa a začne vhodný liečebný postup. Ak je to nutné, dieťa absolvuje vyšetrenie sluchu a/alebo logopedické vyšetrenie, ktoré zhodnotí vývin reči dieťaťa. Vy zatiaľ môžete pomôcť dieťaťu lepšie počuť tak, že počas komunikácie mu budete tvárou v tvár, budete hovoriť o trochu hlasnejšie (ale stále prirodzene) a odstránite rušivé zvuky okolia (keď hovoríte s dieťaťom, vypnete televíziu alebo rádio).

Nosohltanová mandľa a reč

Otázka: Moja dvaapolročná dcéra má neustále nádchy, preto lekár špecialista odporučil vybrať nosnú mandľu. Najprv sme súhlasili, ale neskôr sme sa rozhodli počkať. Je operácia nutná? Môže zväčšená nosná mandľa nejako ovplyvniť rečový vývin?

Odpoveď: Nosohltanová mandľa (adenoidné vegetácie) je lymfatické tkanivo v nosohltane, ktorého funkciou je obrana organizmu pred baktériami a inými škodlivinami. Nosohltanová mandľa sa s vekom prirodzene zmenšuje, ale opakované zápalové ochorenia môžu tomuto zmenšeniu brániť. Príznakom zväčšenej nosohltanovej mandle je najčastejšie dýchanie cez ústa (lebo nos je nepriechodný), a to hlavne v spánku, keď dieťa chrápe, škripe zubami alebo dochádza až ku krátkodobému zastaveniu dýchania. Z logopedického hľadiska môže nepriechodnosť nosnej dutiny spôsobiť tzv. fufnavú reč. Pri dlhodobom dýchaní cez ústa sa zároveň mení pokojová poloha jazyka, ktorý netlačí na tvrdé podnebie. V dôsledku toho môže dochádzať k zmenám tvaru ústnej dutiny a postavenia zubov, čo ovplyvňuje výslovnosť. Z medicínskeho hľadiska komplikáciami zväčšenej nosohltanovej mandle môžu byť zápal nosných dutín, hrtana a priedušiek, zápal stredného ucha spojené s poruchou sluchu a pod. Preto ak sa zväčšená nosohltanová mandľa neodstráni, môže sa stať zdrojom baktérií a spôsobovať opakované infekcie.

Z tohto stručného prehľadu vyplýva, že zväčšená nosohltanová mandľa predstavuje predovšetkým závažné zdravotné riziko. A tak rozhodnutie o vhodnosti operačného zákroku je v rukách lekárov špecialistov. Ak sa chcete presvedčiť o primeranosti navrhovaného lekárskeho postupu, vyhľadajte druhého odborníka, ktorý vám ho potvrdí alebo vyvráti.

Bilingvizmus – áno či nie?

Otázka: Môj problém spočíva v rozhodovaní sa, či mám alebo nemám so svojou 6-mesačnou dcérou hovoriť len po anglicky, teda či je správne, aby vyrastala v bilingválnom prostredí. Keďže žijeme na Slovensku, bude pre mňa náročné zriecť sa slovenčiny, ale ak by to malo byť pre ňu dobré, volila by som túto cestu. Poradte mi, čo mám robiť.

Odpoveď: Bilingvizmus, alebo schopnosť používať dva jazyky pri komunikácii v závislosti od situácie, je v súčasnosti „horúcou“ témou mnohých rodičov. Možnosť cestovať, pracovať alebo vzdelávať sa v zahraničí spolu s novovznikajúcimi jazykovými a medzinárodnými škôlkami, ponukami jazykových programov v predškolských zariadeniach, možnosť využívať cudzojazyčné opatrovatelky alebo opatrovatelky so znalosťou cudzieho jazyka stavajú dnešných rodičov pred dilemu, či vychovávať dieťa dvojjazyčne alebo nie. Rozhodovanie nie je jednoduché a riešenia musí hľadať každá rodina individuálne.

Najnovšie štúdie, ktoré skúmajú vplyv dvojjazyčnosti na vývin dieťaťa, jasne ukazujú, že dieťa, ktoré ovláda dva alebo viac jazykov, má isté výhody voči svojím jednojazyčným rovesníkom. Dvojjazyčné deti dosahujú lepšie výsledky v úlohách, ktoré vyžadujú myslenie, kreativitu a jazykové schopnosti (napr. ľahšie si osvojujú nové slová alebo šikovnejšie narábajú so slovami). Tiež sa ukazuje, že dvojjazyčné deti lepšie čítajú ako ich jednojazyční rovesníci. Mnoho rodičov si však neuvedomuje, aké úskalía, prípadne riziká dvojjazyčnosť prináša, ak podmienky na osvojovanie si dvoch jazykov nie sú optimálne.

Rozhodnutie pre bilingválnu výchovu by mala predchádzať otvorená diskusia nielen medzi rodičmi dieťaťa, ale aj rodinnými príslušníkmi, ktorí budú s dieťaťom prichádzať do styku. V niektorých rodinách takéto rozhodnutie vychádza z prirodzenej situácie, napr. rodina žije na národnostne a jazykovo zmiešanom území alebo každý rodič má dominantný iný jazyk, ako je to v zmiešaných manželstvách (napr. Slovenka s Nemcom). Vtedy hovoríme o **prirodzenom bilingvisme**, ktorý si vynútilo prostredie samo. Rozhodovanie je ťažšie, ak ide o tzv. **intenčný alebo umelý bilingvizmus**, teda situáciu, keď jeden z rodičov hovorí s dieťaťom nie materinským jazykom. V každom prípade treba zväziť niekoľko faktorov, ktoré ovplyvnia úspešnosť dvojjazyčnej výchovy a dosiahnutú úroveň jazykových schopností dieťaťa. Nasledujúce otázky by vám mohli pomôcť rozhodnúť sa:

Aká je motivácia rodičov?

Pretože dvojjazyčná výchova si vyžaduje dlhodobé úsilie, dôslednosť a presvedčenie, rodičia by mali zhodnotiť vlastnú motiváciu pre bilingvizmus. Ak ide len o experimentovanie, spoločenský trend alebo ukážku vyššieho statusu, dvojjazyčná výchova je automaticky odsúdená na neúspech. Ak motivácie sú hlboko zakorenené v presvedčení a cítení rodičov (napr. rodičia sú sami dvojjazyční, rodinní príslušníci, s ktorými dieťa bude komunikovať, ovládajú len druhý jazyk, rodina sa bude sťahovať do inej krajiny alebo rodina žije v inej krajine, rodičia majú silnú jazykovú a kultúrnu väzbu), dobré výsledky sa dajú predpokladať.

Aká je jazyková znalosť rodičov?

Rodičia by sa pri používaní jazyka počas komunikácie s dieťaťom mali cítiť prirodzene a pohodlne. V prípade umelého bilingvizmu nie je nutné, aby mal rodič perfektnú výslovnosť, gramatiku a slovnú zásobu, je však nutná **veľmi dobrá** znalosť jazyka. Rodič musí byť schopný zúčastňovať sa na prirodzených sociálnych a komunikačných výmenách s dieťaťom (napr. musí ovládať „detské“ pomenovania pre hračky, zvieratá alebo ľudí, mal by vedieť detské riekanky, pesničky a básničky), ktoré sú základom osvojovania si jazyka v najranejšom veku. Veľmi dobrá znalosť jazyka tiež zahŕňa schopnosť adekvátne sa vyjadrovať vo formálnych a neformálnych situáciách, vysvetľovať, riešiť problémy a hovoriť o praktických, sociálnych a abstraktných témach. Len takáto jazyková znalosť rodiča môže dostatočne rozvíjať jazykové a rozumové schopnosti dieťaťa.

Ak jazyková znalosť rodiča nie je dostatočná, existuje riziko, že dieťa si osvojí jazyk na nižšej úrovni (vrátane nedostatočnej alebo chybné slovné zásoby, nesprávnej výslovnosti alebo gramatiky). Tieto chyby či zlozvyky sa môžu natoľko zautomatizovať, že dieťa v staršom veku bude mať problémy sa ich odučiť. Ak sa aj v takomto prípade rozhodnete pre bilingválnu výchovu, zabezpečte dieťaťu mnoho správnych rečových „modelov“ (rodinní príslušníci s dobrou znalosťou jazyka, cudzojazyčná opatrovatelka, váš priateľ cudzinec, návšteva krajiny, zaradenie do bilingválnej škôlky a pod.). Okrem toho zdokonaľte vlastnú znalosť daného jazyka.

Mama po slovensky,
otec po nemecky

Môžete dieťaťu zabezpečiť dôsledný kontakt s jazykmi?

Dôslednosť v rozlišovaní dvoch jazykov je asi najdôležitejšou zásadou v bilingválnej výchove. Znamená to, že nedochádza k miešaniu jazykov v jednej vete alebo prehovore. Najčastejšia forma bilingválnej výchovy je založená na princípe jeden rodič – jeden jazyk, keď každý z rodičov hovorí iným jazykom (napr. matka po slovensky, otec po nemecky). Táto forma poskytuje dôsledný kontakt s oboma jazykmi. Vhodné sú však aj iné, menej známe formy: jedno prostredie – jeden jazyk (napr. v domácom prostredí sa hovorí po nemecky, mimo domova sa hovorí po slovensky) alebo jedna časť dňa – jeden jazyk (napr. celý deň sa hovorí po slovensky, len posledné dve hodiny pred spaním sa hovorí po nemecky).

Nevhodnou formou, ktorá nezabezpečuje dôsledný kontakt s jazykmi, je miešanie jazykov v závislosti od témy, činnosti alebo zúčastnených osôb. Takáto situácia zvyčajne nastáva v rodinách, kde bilingvismus je len experimentom. V takom prípade má dieťa zhoršené podmienky na osvojovanie si jedného aj druhého jazyka, čo sa môže nežiaducim spôsobom prejaviť aj na rozvoji rozumových schopností.

Môžete dieťaťu zabezpečiť dostatočný kontakt s oboma jazykmi?

Dieťa sa najlepšie učí jazyk, ak v ňom komunikuje počas mnohých denných činností, ako sú hra, denné rutiny, počúvanie hudby, čítanie kníh a iné. Dieťa musí aktívne komunikovať, aby si osvojilo jazyk, preto vytvárajte prirodzené komunikačné a sociálne situácie na osvojovanie si oboch jazykov. Zvážte, či každý rodič (prípadne iný dospelý) má možnosť venovať sa dieťaťu v dostatočnej miere (napr. zaneprázdnený otec strávi s dieťaťom menej času ako matka). Dieťa sa lepšie učí jazyk, ak môže komunikovať s viacerými ľuďmi, napr. rodičia, starí rodičia, súrodenci, tety, ujovia, učitelia, rovesníci atď. Ak dieťa nemá dostatočný kontakt s jedným z jazykov, konečným výsledkom býva tzv. pasívny bilingvismus (napr. dieťa rozumie nemecky, ale odpovedá v slovenčine).

Môžete dieťaťu zabezpečiť dlhodobý kontakt s oboma jazykmi?

Aby dieťa nestratilo aktívnu znalosť jazyka, potrebuje ho pravidelne používať. Ak nezabezpečíte dlhodobý kontakt s oboma jazykmi, výsledkom môže byť opäť pasívny bilingvismus. Ak je vaším cieľom dosiahnuť akademickú úroveň znalosti v oboch jazykoch, dieťa potrebuje kontakt s jazykmi aj počas školskej

dochádzky (hlavne v staršom školskom veku). Preto treba zvážiť dopredu, či takéto možnosti vzdelávania vo vašom okolí existujú.

Skutočnosť je taká, že väčšina bilingválnych ľudí na svete ovláda jeden jazyk lepšie ako druhý (napr. používajú jeden jazyk v rodine a druhý v sociálnych situáciách mimo rodiny). To znamená, že dosiahli základnú komunikačnú kompetenciu v jednom jazyku a akademickú úroveň v druhom jazyku, ktorý sa stáva dominantným.

Kedy chcete začať s dvojjazyčnou výchovou?

Osvojovanie si dvoch jazykov môže prebiehať naraz (tzv. *simultánny bilingvismus*), ak dieťa vyrastá v dvojjazyčnom prostredí od narodenia alebo ak prichádza do styku s druhým jazykom v najranejších vývinových štádiách (pred tretím rokom života). Tzv. *sekvenčný bilingvismus* nastáva vtedy, ak dieťa prichádza do styku s druhým jazykom, keď prvý má už pomerne dobre rozvinutý (po treťom roku života), spravidla s nástupom do predškolského alebo školského zariadenia. Vtedy čas na osvojenie oboch jazykov je dlhší, ale dieťa môže dosiahnuť plne funkčnú dvojjazyčnosť, ak kontakt s oboma jazykmi je adekvátny.

Ak ste sa rozhodli, že bilingvismus je dar, ktorý chcete venovať svojmu dieťaťu, mali by ste vedieť, že bilingválna výchova prináša so sebou nemalé úskalia. Budte pripravení čeliť im a nevzdávajte sa predčasne. Tu je niekoľko z nich:

- **Postoje okolia.** Či už ide o blízku rodinu alebo širšie okolie, môžete sa stretnúť s názormi, ktoré sú založené na nepravdivých mýtach, napr. bilingválne dieťa sa nenaučí ani jeden jazyk poriadne, bilingválne dieťa to má v živote ťažšie, ak sa nehovorí s dieťaťom materinským jazykom, nikdy sa ho nenaučí správne a pod.
- **Kvalita ponúkaných služieb v dvojjazyčných predškolských a školských zariadeniach.** Ak chcete dieťa zaradiť do predškolského zariadenia, ktoré propaguje dvojjazyčnú výchovu, presvedčte sa o jeho kvalite. Zistite si, akú jazykovú znalosť v druhom jazyku majú učitelia, aká je kvalita ich pedagogických schopností, aké postupy používajú na jazykovú výchovu, či dokážu zabezpečiť nemiešanie jazykov a pod.
- **Vývin reči.** V procese simultánneho bilingvizmu sa prvé slová objavujú medzi 12. a 18. mesiacom (teda podobne ako u jednojazyčných rovesníkov). Štatisticky sa však ukazuje, že bilingválne deti začínajú hovoriť o niečo

neskôr. Aj ostatné vývinové medzníky môžu byť o niečo oneskorené (avšak stále v „norme“). Okrem toho, bilingválne dieťa prechádza prirodzenými vývinovými štádiami, keď mieša slovnú zásobu alebo gramatiku oboch jazykových systémov. Treba vedieť, že tieto fázy sú prechodné a počas nich treba dodržiavať všetky uvedené pravidlá bilingválnej výchovy.

- **Motivácia dieťaťa.** Dieťa v istom veku môže odmietať hovoriť v nedominantnom jazyku z rôznych dôvodov. Zistite, čo je príčinou, a odstráňte ju. Nenúťte dieťa hovoriť, ale pokúste sa ho motivovať prirodzeným spôsobom.

Ovládanie viacerých jazykov je v súčasnosti výhodou a v budúcnosti možno nevyhnutnosťou. Ak ste sa rozhodli viesť dieťa k dvojjazyčnosti, držime vám palce.

S cumlíkom alebo bez?

Otázka: Chcem sa opýtať, ako je to vlastne s cumlíkom? Máme ho dieťaťu dávať alebo ho radšej nemáme používať vôbec? A kedy je najvhodnejší čas odnaučiť dieťa od cumlíka?

Odpoveď: Cmúľanie je prirodzený sací inštinkt. Sanie je pre každé zdravé dojča charakteristické a veľmi dôležité. Dieťa vďaka nemu môže prijímať potravu, pije mlieko. Pri intenzívnom saní sa precvičujú a trénujú všetky svaly úst a hrtana. Sanie ako činnosť sa môže „trénovať“ aj pomocou správne vybraného cumlíka.

Po narodení každá mama môže svojmu dieťaťu cumlík „ponúknuť“. Jedno dieťa ho však vôbec nepotrebuje, neprejaví oň záujem, vypľuje ho. Naopak, inému dieťaťu môže pripomínať mamin prsník a jeho sanie ho dokáže upokojiť. Rovnomerné a rytmické cmúľanie cumlíka dokáže dieťa uspať alebo mu pomáha prekonať ťažké situácie, ako napríklad očkovanie u lekárky. Mnohí logopédi však tvrdia, že ak dieťa musí silne cmúľať/sať pri pití (a je jedno, či je kojené alebo pije z fľaše), cumlík nepotrebuje vôbec, dokonca ani na zaspávanie. Mnohí iní odborníci (viac v minulosti ako v súčasnosti) úplne odsudzujú používanie cumlíka ako zlovyk. Je to asi preto, že používanie cumlíka sa ľahko zvrtné na zneužívanie cumlíka. Jednoznačné

Cumlík bráni dieťaťu spoznávať predmety ich vkladáním do úst.

odmietanie cumlíka, ak ho dieťa potrebuje, sa však môže rodičom tiež vypomstiť. Keďže neexistujú výskumy, ktoré by jednoznačne potvrdili výhody alebo nevýhody cmúľania cumlíka, každý rodič sa musí rozhodnúť sám, čo je pre jeho dieťa najlepšie.

Veľmi dôležité je, kedy a ako cumlík používate

Nepoužívajte cumlík ako „zátku“ vždy, keď sa dieťa rozplače, alebo je nespokojné, či nervózne. Nevhodné je utešovať dieťa pomocou cumlíka po každom jeho páde či sklamaní. Ak sa stáva cumlík takýmto „všielikom“, bude pre dieťa oveľa ťažšie sa ho vzdať. Dieťa nemá mať cumlík v puse neustále, lebo mu to bráni v „objavovaní“ predmetov vkladáním do úst (ktoré sa prirodzene začína okolo štvrtého mesiaca života). U starších detí nepretržité cmúľanie cumlíka bráni v používaní reči („nemusím hovoriť, však mám v puse cumeľ“). V neposlednom rade, dlhodobé cmúľanie cumlíka spôsobuje chybné postavenie zubov, čo nepriamo môže ovplyvniť výslovnosť dieťaťa.

Z logopedického hľadiska má

nesprávny návyk cmúľania cumlíka tieto nevýhody:

- Ak cumlík alebo fľaša v ústach len „visí“ (napr. dieťa zaspí s fľašou v ústach, cumlík má v puse počas celého spánku), je využitie cumlíka úplne protikladné a dieťaťu škodí! Prirodzená pokojová poloha jazyka (postavenie za prednými hornými zubami) sa mení: jazyk je široký, bez napätia (hypotónny), leží na spodných zuboch, niekedy dokonca na spodnej pere. Potom pri prehĺtaní jazyk vytvára protitlak proti zubom, nie proti ďasnám (ako je to v zdravo vyvíjajúcej sa ústnej dutine). Každý človek prehltne denne asi 2000-krát (sliny, pitie, jedlo). Ak pri každom prehltnutí vyvinie tlak od 1 do 3 kPa, znamená to, že dieťa s nesprávne postaveným jazykom za jeden deň vytlačí proti zubom hmotnosť jedného hrocha. Preto výsledkom dlhého a nesprávneho používania cumlíka je zlé postavenie zubov.
- Oslabený jazyk, vysunutý ďaleko vpred (často až medzi zubami), výrazne komplikuje detskú reč. Najvýraznejšie sa to prejaví na sykavkách (s, š, c, č, z, ž, dz, dž). Výsledkom je ľudovo nazývané šušľanie.
- Ak cumlík voľne visí v ústach, netrénuje sa ani činnosť pier. Pery strácajú na sile, ktorú potrebujú na to, aby zatvorili ústa. Výsledkom je dlhodobá pootvorená pusa dieťaťa.

Súčasná zahraničná literatúra odporúča odúčanie od cumlíka do tretieho, prípadne šiesteho mesiaca života. V tomto veku si dieťa „nepamätá“, že malo cumlík a odúčanie trvá len zopár dní. Okrem toho, dieťa začína skúmať predmety vkladáním do úst a potreba cmúľania a sania sa znižuje. V našej literatúre nájdeme odporúčania skoncovať s cmúľaním cumlíka medzi druhým a tretím rokom života. Rozumné je používanie cumlíka obmedzovať postupne. Napríklad, učte piť svoje dieťa čo najskôr z pohára. Túto schopnosť môžete začať trénovať už od 6. – 7. mesiaca. Pri rituáli zaspávania vymeňte cumlík za večerné rozprávky. Čítajte si v posteli alebo počúvajte hudbu počas uspávania. Ak dieťa plače alebo je nespokojné, nájdite iné spôsoby, ako dieťa utíšiť. Po treťom roku by už dieťa cumlík nemalo používať vôbec.

Čo so skrátenou jazykovou uzdičkou?

Otázka: Môj syn sa narodil s jazykom, ktorý je okrúhly, nie špicatý. Jeho jazyková uzdička je veľmi krátka. Čítala som, že sa uzdička prerezáva hneď po pôrode, ale môjmu synovi nič nerobili a dokonca naša pediatrička si to ani nevšimla. Čo mám robiť? Ovplyvní to jeho rečový vývin?

Odpoveď: Diagnóza skrátenej jazykovej uzdičky bola v minulosti „módou“ a jazyková uzdička sa často prestrihávala už v novorodeneckom veku. Našťastie tento trend pominul, nakoľko novorodenci sa rodia s výrazne kratšou uzdičkou v porovnaní s dospelými, čo im umožňuje sanie z prsníka. Rovnako sa v minulosti prerezávaním skrátenej jazykovej uzdičky často „riešila“ porucha výslovnosti v neskoršom veku. Skutočnosť je taká, že aj dieťa s veľmi krátkou jazykovou uzdičkou dokáže po primeranom tréningu rečových orgánov dosiahnuť správnu výslovnosť. Takže v súčasnosti sa jazyková uzdička takmer vôbec neprerezáva, ale dáva sa prednosť pohybovým cvičeniam rečových orgánov a nácviku správnej výslovnosti.

Malý slovník odborných pojmov

Artikulácia = výslovnosť hlások a slov

Autizmus = vrodená vývinová porucha s vývinovými odlišnosťami v troch oblastiach: v oblasti sociálnych kontaktov a správania, komunikácie a záujmov/aktivít; jej stupeň a prejavy sú u detí rôzne

Bilingvismus = dvojjazyčnosť, schopnosť komunikovať v dvoch jazykoch

Detská mozgová obrna = porucha v tých častiach centrálného nervového systému, ktorý riadi pohyby tela; rozlišujú sa rôzne formy (tzv. spastická, dyskinetická, hypotonická), postihnuté môžu byť rôzne časti tela, ochrnutie môže byť rôzneho stupňa (čiastočné alebo úplné)

Downov syndróm = vrodená genetická odchýlka, tzv. trizómia 21. chromozómu; charakterizuje ju typický vzhľad dieťaťa, rôzne telesné odchýlky a zaoštvávanie rozumového a rečového vývinu rôzneho stupňa

Dyslália = porucha výslovnosti; neschopnosť používať v reči jednotlivé hlásky alebo skupiny hlások podľa jazykovej normy (napr. tzv. rotacizmus – nesprávna výslovnosť hlásky r);

Džavotanie = predstupeň vo vývine reči, keď dieťa tvorí zvuky podobné hláskam
 - napodobňujúce – dieťa napodobňuje zvuky, ktoré počuje, „nalaďuje“ si svoj artikulačný aparát na hlásky materinského jazyka
 - pudové – dieťa vydáva zvuky, akoby sa hralo s rečovými orgánmi, nevyžaduje sa sluchová kontrola

Empatia = schopnosť vcítiť sa do prežívania inej osoby

Frustrácia = stav napätia, ak dôjde k prekážke v uspokojovaní potreby

Gesto = pohyb (spravidla ruky, hlavy), ktorý niečo vyjadruje v komunikácii

Hláska = najmenšia jednotka hovorenej reči

Hra

- funkčná = dieťa sa hrá s predmetmi v súlade s ich funkciou (napr. auto tlačí alebo ťahá za špagátik, hrebeňom češe vlasy)
- manipulačná = dieťa narába s predmetmi a skúma ich vlastnosti
- rolová = dieťa hrá rolu nejakej osoby alebo rozprávkovej bytosti (napr. hra na mamičku, na Červenú Čiapočku)
- symbolická = skutočné predmety sa v hre nahrádzajú inými predmetmi alebo len gestami („akože ti pichnem injekciu“)
- spoločenská = vyžaduje spoluhráča a dodržiavanie pravidiel (napr. Pexeso)

Hrkúťanie = „mäkké“ hlasové prejavy dieťaťa v prvých mesiacoch života, ktorými vyjadruje stav pohody

Imitovať = napodobňovať, opakovať podľa vzoru

Interakcia = vzájomné pôsobenie

Interpretovať = vysvetľovať, objasňovať, vykladať zmysel

Kochleárny implantát = sluchová neuroprotéza, sprostredkujúca vnímanie zvukov včítanie reči; jedna jej časť sa zavádza operačne do spánkovej kosti za ušom

Komunikácia = spôsob dorozumievania sa medzi ľuďmi, pri ktorom dochádza k výmene informácií; obsahuje vyjadrovanie sa (expresiu) a porozumenie reči
 - nezámerná/zámerná = rozlišujeme podľa toho, či dieťa komunikuje nevedome, automaticky, alebo s vedomým úmyslom niečo oznámiť alebo zmeniť vo svojom okolí
 - neslovná (neverbálna)/slovná (verbálna) = rozlišujeme podľa toho, či sa komunikujúci vyjadruje aj rečou, slovami, alebo len zvukmi, pohľadom, gestami, pohybmi a pod.

Komunikačné stratégie = spôsoby, akým komunikujeme s dieťaťom; rozlišujeme efektívne a neefektívne komunikačné stratégie

Koordinácia = zosúladenie; napr. pohybov rúk a očí (tzv. vizuomotorická koordinácia) alebo striedania nôh pri chôdzi

Manipulácia = narábanie

Mentálna retardácia = patologický vývin dieťaťa v oblasti rozumových schopností; rozlišujú sa rôzne stupne: ľahká, stredná, ťažká a hlboká MR

Mimické pohyby = drobné pohyby svalov tváre, ktoré menia výraz tváre

Motorické schopnosti = pohybové schopnosti

- lokomotorická = schopnosť premiestňovať sa pohybom (napr. lezenie)
- grafomotorika = jemné motorické pohyby pri kreslení a písaní
- oromotorika = jemné pohyby artikulačného aparátu (perí, sánky, jazyka a podnebia)

Naratívne schopnosti = rozprávačské schopnosti, porozprávanie zážitku alebo prerozprávanie rozprávky

Oneskorený vývin reči = reč, prvé slová, prvé vety sa objavujú neskôr, ale jazykové schopnosti majú normálny profil (nejde o poruchu napr. gramatickej stavby reči alebo porozumenia)

Percepcia reči = vnímanie reči; nepredpokladá automaticky aj porozumenie

Porozumenie = chápanie obsahu reči; rozlišujeme porozumenie významu slov a porozumenie reči ako takej, ktoré vyžaduje aj ovládanie gramatiky

Prehovor = výpoveď; to, čo osoba hovorí (nemusí byť celá veta)

Produkcia (slov, reči) = hovorenie, vyjadrovanie rečou (expresia)

Rázštep pery a/alebo podnebia = anomália vývinu tkaniva pery a/alebo podnebia počas vnútrmaternicového vývoja, zanechávajúca otvor; spôsobuje typickú "nosovosť" zvuku reči a poruchu výslovnosti

Reč orientovaná na dieťa = osobitný typ reči, ktorú používajú dospelí v komunikácii s deťmi; vyznačuje sa najmä zjednodušením, krátkymi vetami, spevavou melódiou atď.

Reflex = základná reakcia organizmu na vonkajší alebo vnútorný podnet; rozlišujeme nepodmienené reflexy (napr. krik), ktoré sú vrodené, a podmienené, ktoré sú naučené, získané

Rutiny = známe, bežné a opakujúce sa činnosti; rozlišujeme rutiny v hrách (napr. stavanie veže z kociek), denné (kúpanie, jedenie), sociálne (napr. vari- la myšička kašičku, pozdrav a pod.)

Skríning sluchu u novorodencov = vyhľadávanie novorodencov s poškodeným sluchom; ide o vyšetrenie pomocou tzv. otoakustických emisií, ktoré trvá niekoľko minút, je objektívne a dieťa nie je potrebné uspávať liekmi; takto sa dá zachytiť akákoľvek porucha sluchu už pri narodení

Spoločná pozornosť = situácia, keď osoba (napr. matka) a dieťa spoločne niečo vnímajú a ich zrak smeruje na tú istú vec

Stálosť predmetu (objektu) = poznávací schopnosť, keď dieťa vo veku okolo 6.-8. mesiaca už chápe, že vec existuje, aj keď zmizla z jeho pohľadu (napr. kocky v škatuli, bába pod prikrývkou a pod.); pri otázke „Kde je?“ dieťa ukrytý predmet aktívne hľadá

Vnímanie = poznávací schopnosť, ktorá umožňuje dieťaťu rozoznávať predmety a javy vo svojom okolí; rozlišujeme zrkové, sluchové a ďalšie formy vnímania podľa receptorov

Vokalizácia = produkcia zvukov

Výmena rolí = v komunikácii rečou je to striedanie rolí hovoriaceho a počúvajúceho; u detí sa nemusí vyjadrovať len rečou, ale aj striedaním v hre alebo činnosti v zmysle „raz ja, raz ty“ (napr. striedanie sa pri stavaní veže alebo kotúľaní lopty)

Vývinová dysfázia = vrodená porucha v tzv. rečových zónach mozgu; dieťa si nedokáže osvojiť materinskú reč ľahko a rýchlo pri normálnej inteligencii a podmienkach zo strany prostredia; ťažkosti sa prejavujú najmä v tvorbe slov a viet a často aj v porozumení reči, príp. aj v ďalších oblastiach vývinu

Vývinová neplynulosť = opakovanie slov a zarážky v reči pri hovorení, objavujúce sa medzi druhým a piatym rokom života; vysvetľujú sa nezrelosťou procesov tvorby reči na jednej strane a potrebou dieťaťa vyjadriť už pomerne zložité myšlienky na druhej strane; nepovažujú sa za poruchu reči

Zajakavosť = časté zarážky v reči, sprevádzané opakovaním a predĺžovaním častí slov, sprevádzané nadmerným napätím a námahou hovoriaceho; považujú sa za poruchu reči

Použitá literatúra

- Bernstein, D. K. – Tiegerman, E.: Language and communication disorders in Children. Merrill Publishing Co., Columbus, 1989. ISBN 0-675-21005-4
- Dietenmeier, M. - Steindlmüller-Werz, E.: So fördere ich mein Kind so lernt mein Kind richtig sprechen. Berlin, Ravensburger 2002. ISBN 3-332-01350-5
- Dvořák, J.: Logopedický slovník. Žďár nad Sázavou, 2001. ISBN 80-902536-2-8
- El'konin, D.B.: Detskaja psihologija. Moskva, Učpedgiz 1960.
- Kapalková, S.: Vývin jazykových schopností po slovensky hovoriacich detí na základe Laheyovej teórie. Dizertačná práca. Pedagogická fakulta UK, Bratislava 2002
- Koch, J.: Výchova kojence v rodině. Praha, Avicenum 1977
- Leach, P.: Your baby and child from birth to age five. New York, Alfred A. Knopf 1994. ISBN 0-679-72425-7
- Lechta, V.: Symptomatické poruchy reči. Bratislava: Univerzita Komenského, 2000. ISBN 80-223-1395-5
- Lechta, V.: Koktavost. Komplexní přístup. Praha, Portál 2004. ISBN 80-7178-867-8
- Manolson, A.: It takes two to talk. A parent's guide to helping children communicate. A Hanen Centre Publication, 1992. ISBN 0-921145-02-0
- Matějček, Z.: Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte. Praha, Grada 2005. ISBN 80-247-0870-1
- Mikulajová, M. – Kapalková, S.: Terapie narušeného vývinu reči. In: Lechta, V. a kol., Terapie narušenej komunikačnej schopnosti. Vydavateľstvo Osveta, Martin 2002. ISBN 80-8063-092-5

- Mikulajová, M. – Rafajdusová, I.: Vývinová dysfázia. Bratislava, 1993. ISBN 80-900445-0-6
- Paul, R.: Language disorders from Infancy through adolescence. Assessment and intervention. Mosby, 1995. ISBN 0-8016-7927-3
- Piaget, J. – Inhelderová, B.: Psychologie dítěte. Praha, Portál 1997. ISBN 80-7178-608-X
- Rossetti, L. M.: Communication intervention: birth to three. Singular, 2001. ISBN 0-7693-0093-6
- Walther Nathanson, L.: The portable pediatrician for parents. New York, HarperPerennial 1994. ISBN 0-06-273176-9
- Weistuch, L. – Lewis, M.: Language interaction intervention program: a workshop curriculum for parent training. Tuscon, Communication Skill Builders 1991.

Miesto na vaše poznámky

Miesto na vaše poznámky

Miesto na vaše poznámky

Miesto na vaše poznámky

Kniha o detskej reči
© 2005